

TARTU ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Kunstiajaloo osakond

Grete Tiigiste

**TALLINN TÄISPURJES
LINNA MUUTEV OLÜMPIAEHITUS**

Magistritöö

Juhendaja:
Anu Ormisson-Lahe

Tartu 2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
Historiograafia.....	4
Probleemipüstitus	8
Uurimisküsimused, metodoloogia ja allikad	9
1. OLÜMPIAEHITUSE ARENGUD	13
1.1. Põige olümpiamängude ajalukku	13
1.2. Olümpiaehituse viis faasi	15
2. TALLINN – 1980. AASTA OLÜMPIAMÄNGUDE PURJEREGATI TOIMUMISPAIK 27	
2.1. Eelvaatus – Pirita jõesuudme kohandamine purjetamise tingimustele	27
2.2. Kandideerimine regatilinnaks ehk „põrandaalused aastad“	30
2.3. 1970. aastate arhitektuur ja linnaplaneerimine.....	35
2.4. Linnaplaneerimine ja ehitustellimus 1980. aastaks.....	39
3. TALLINNA OLÜMPIAREGATIKS KAVANDATUD OBJEKTID	45
3.1. Olümpipurjeregatiga otseselt seotud objektid	48
3.1.1. Pirita olümpipurjespordikeskus.....	48
3.2. Taristu- ja insenertehnilised rajatised.....	61
3.3. Side- ja transpordirajatised.....	66
3.4. Elamu- ja büroohooned	72
3.5. Majutusasutused	76
3.6. Teenindus-, kaubandus- ja toitlustusasutused	80
3.7. Kultuuri-, puhke- ja meelelahutusobjektid.....	82
3.7.1. Tallinna Linnahall.....	87
3.8. Haridus-, spordi- ja raviasutused.....	95
3.9. Restaureerimistööd.....	97
3.10. Lammutuskavad	100
3.11. Linnakujundusgrupi disainitööd.....	101
3.12. Olümpiaehituse tulemused Tallinnas	104
KOKKUVÕTE	106
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	111
SUMMARY	123

SISSEJUHATUS

Olümpiamängude traditsioon algas Vana-Kreekas 8. sajandil eKr. Suursuguseid spordivõistlusi korraldatakse tänaseni, kuid nüüd järgivad need 19. sajandi lõpul alguse saanud nüüdisaegsete olümpiamängude traditsiooni, mille algatajaks peetakse prantslasest parunit Pierre de Coubertini. Koos 2024. aasta Pariisi suveolümpiamängudega on sellest ajast saati toimunud 33 suveolümpiat eri paigus üle maailma. Mängude pidamiseks valib Rahvusvaheline Olümpiakomitee võõrustajalinna, kus suurem osa olümpiakavasse kuuluvate spordialade võistlused läbi viiakse.

Ühele linnale on olümpiamängude korraldamine suur väljakutse, mis hõlmab mitmeaastast intensiivset tööd ja kulutusi, tuues aga endaga kaasa üleilmse avalikkuse tähelepanu, rohkearvuliselt külastajaid ning mastaapse ja kiirendatud linnaarenduse, mida nimetatakse olümpiaehituseks, laiemalt olümpiaurbanismiks. Kuna suveolümpiamängud on üks suurimaid rahvusvahelisi sündmuseid, siis oodatakse rohket osavõttu nii sportlaste kui ka publiku näol. Sujuvaks inimeste vastuvõtmiseks on tarvis piisavat hoonefondi ja taristut, mis hõlbustaks mängude läbiviimist, mistõttu ehitatakse võõrustavas linnas enne sündmust mitmeid uusi spordirajatisi ja muid külaliste vastuvõtmiseks vajalikke hooneid nagu hotelle, kaupluseid, meelelahutusobjekte ning arendatakse taristut.

Üldjuhul on suveolümpiamängude võõrustajaks riigi pealinn, kuid tiheda programmi tõttu toimuvad mõnede spordialade võistlused teistes linnades. 1980. aasta suveolümpia korraldati Nõukogude Liidu pealinnas Moskvas, purjeregati toimumispaigaks valiti mitme kandidaadi seast okupeeritud Tallinn. Seetõttu on Eesti arhitektuuri ja linnaehituse lähiajaloo 1970. aastad märgiline ja kõnekas periood, mil suuremjaolt Tallinnas, aga ka üle Eesti valmistuti 1980. aasta XXII suveolümpiamängude purjeregatiks. Kohalik võim ja initsiaatorid, samuti purjesportlaste eestseisjad nägid olümpiaregati korraldamises võimalust Tallinna linna ja sealseid sportimistingimusi olümpiamängudega kaasneva rahastuse abil kiiremini parandada. Tallinn muutus seetõttu palju: teise maailmasõja purustest jäänud linnaehituslikud haavad ja tühimikud asendati uue hoonestuse ja taristuga, mereäär vabastati osaliselt tööstusest, uuendati reovee- ja kanalisatsioonisüsteemi ning mitmed agulilaadsed piirkonnad said linnaliku ilme.

Ametlikult alustati ettevalmistustega 1974. aastal, mil Moskva olümpialinnaks määrati ja Tallinn seega olümpiaregati linnaks sai, kuid tegelikult kestis ehituse kavandamine ja

läbiviimine pea üheksa aastat, kohati kauemgi. Linnaarenduse kavad olid ambitsioonikad, hõlmates üle saja hoone, rajatise ja väikevormilise objekti. Ehitada plaaniti nii uusi hooneid kui rekonstrueerida olemasolevaid, ühtlasi rajada mitmeid insenertehnilisi ja heakorraobjekte, aga olümpiaregati ehituskavasse kuulus ka hoonete lammutamine. Kõik kavandatu ei realiseerunud eri põhjustel, kuid taolist suuremõõtelist, kiiret ja ambitsioonikat linnaehituskava pole Tallinnas olnud ei enne ega pärast olümpiaregatti. Käesoleva magistritöö teemaks on Tallinna olümpiaregati kaasnenud ehituse uurimine arhitektuuri- ja linnaehituse ajaloo raamides.

Historiograafia

Olümpiaga kaasnevat ehitust on eri linnade näitel analüüsinud nii arhitektuuriajaloolased, geograafid, kultuuriuurijad kui ka teiste distsipliinide esindajad. Seda, et suurtel arhitektuursetel planeeringutel ehk hiigelprojektidel on võime ühiskonda muuta, käsitleti moodsa arhitektuuri kaanonis juba 20. sajandi teisel veerandil Bauhausi kunstiülikooli arhitektuurikoolkonnas, sama mõtestas ka moodsa arhitektuuri suurkuju Le Corbusier.¹ Olümpiamängude arhitektuurist ja spordirajatiste tüpoloogias on kirjutatud palju, üks arvestatavamaid käsitlusi pärineb Saksa autori Martin Wimmeri sulest 1975. aastast, kandes pealkirja „Bauten der Olympischen Spiele“, kus autor annab ülevaate spordirajatiste liikidest ning tutvustab, kuidas need liigid on paralleelselt olümpiamängudega arenenud. Kuna mitmed spordirajatiste tüübid pärinevad antiikajast, siis käsitleb Wimmer nii Vana-Kreeka ehitisi kui ka nüüdisaegsete olümpiamängude arhitektuuri. Teos tutvustab, kuidas nüüdisaegsete olümpiamängude laiahaardelisuse tõttu on tekkinud täiesti uut laadi hooned, mille sekka kuuluvad muuhulgas pressikeskused, erinevad majutusasutused ja taristuobjektid. Ühtlasi on Wimmeri raamat hea allikas, et mõista, kuidas sekkus nüüdisaegsete olümpiamängude rajaja Pierre de Coubertin olümpiaarhitektuuri. Toetudes Wimmerile, on siinses uurimistöös kirjutatud olümpiaehituse ajaloost, hoonetüüpidest Tallinna olümpiaregatil ja Rahvusvahelise Olümpiakomitee nõuetest.

Olümpiamängude käsitlemine laiemast linnaehituse ja -arenduse vaatest on uurimissuund, mis tõusis esile 20. sajandi lõpukümnenditel.² Ühed esimesed autorid, kes hakkasid kirjutama

¹ **Panayotis Tournikiotis.** *The Historiography of Modern Architecture* (Cambridge, London: The MIT Press, 1999), lk 85.

² **Harry H. Hiller.** Post-event Outcomes and the Post-modern Turn: The Olympics Urban Transformations. – *European Sport Management Quarterly* 6, nr 4 (2006): lk 317.

olümpiamängude korraldamisest kui linnaarenduse suurest tõukejõust ehk katalüsaatorist, olid Stephen Essex ja Brian Chalkley, mõlemad Plymouthi ülikooli geograafia professorid. Essex ja Chalkley on seisukohal, et olümpiamängud pole pelgalt spordivõistlus, vaid võõrustajalinnale on mängud vahend, mille abil edendada majandust kui ka linna füüsilist ilmet. Nad on ühed esimesed, kes on toonud välja, et linnaplaneerijate ja poliitikakujundajate jaoks on mängud muutunud märkimisväärseks võimaluseks investeerida infrastruktuuri ja linnakeskkonna parendamisse. Chalkley ja Essex on asetanud olümpiamängud teiste suursündmuste konteksti ja teinud seda tagasiulatuvalt nüüdisaegsete olümpiamängude alguseni. Käesoleva uurimuse üheks aluseks on Chalkley ja Essexi väide, et olümpiamängude kui suursündmuse kavandamine ei kuulu olemasolevatesse planeerimiskategooriatesse, vaid tegu on eraldiseisva linnaarenduse ja -ehituse tüübiga, mida tõukab tagant erilaadne poliitikavorm, mille üheks eesmärgiks on rahvusvahelise tähelepanu pälvimine, kuid ühtaegu ka kohaliku linnaarengu kiirendamine.

Oluliseks olümpiaehitust puudutavaks käsitluseks on linnaajaloo uurija ja geograafi John Goldi ning kultuuripärandi ja suursündmuste uurija Margaret Goldi koostatud kogumik „Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World’s Games, 1896–2016“, mis ilmus 2011. aastal. Kogumikku on kaasatud kõik olulisemad autorid, kes on olümpiamängudega linnaehituse ja -ajaloo raamides tegelenud. John ja Margaret Gold uurivad olümpiamängude korraldamist kui märgilist verstaposti võõrustajalinnade arengus. Goldid leiavad, et olümpialinnaks kandideeritaksegi peamiselt just linnaarengu tegurite tõttu, nimetades sellest ajendatult mängude läbiviimist lavastamiseks (tlk *staging the Games*). Nende järgi on ümbritsevast (linnalikust) keskkonnast saanud olümpiamängude läbiviimisel kolmas tugisammas spordi ja kultuuri kõrval. John ja Margaret Gold on kirjutanud ka olümpiamängude pärandist, mille nad on kategoriseerinud lühi- ja pikaajaliseks; otseseks ja kaudseks; materiaalseks ja mittemateriaalseks. Nende tegurite näitel ilmnevad selgelt olümpiaehituse mõjud nii lühemal kui pikemal ajaperioodil.³

Olümpiamängude korraldamise ja sellega kaasuva arhitektuuriprogrammi lavastuslikkusega on tegelenud Kanada arhitektuuriteoreetik ja arhitekt Anne-Marie Broudehoux, kes on uurinud linnaehituslikku lavastuslikkust ja seeläbi esinevat vaatamängulisust just kontrollitud

³ **John R. Gold, Margaret M. Gold.** Introduction. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World’s Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 4–5.

režiimidega ühiskondade puhul nagu Hiina Rahvavabariik, mille pealinnas Pekingis korraldati suveolümpia 2008. aastal.⁴ Osa korraldusmehhanisme on ülekantavad 1980. aasta Nõukogude Liidu tingimustesse, kus olümpiamängude läbiviimine oli teatud moel vaatemängu korraldamine nii välisilmale kui ka Nõukogude Liidu elanikele. Tuginen magistrیتöös prantsuse filosoofile ja kirjanikule Guy Debord'le, kelle ühiskonnateooria järgi loovad vaatemängulisust just need ühiskondlikud valdkonnad, nagu näiteks sport ja kultuur, mis tõmbavad suure hulga inimeste tähelepanu.⁵

Mahukas uurimuslik käsitlus olümpiaehitusest valmis 2022. aastal, mil linnageograaf Valerio della Sala kaitses doktoritöö olümpiaküladest ja kaasuvast linnaplaneerimisest. Oma magistrیتöös toetun della Sala väljakäidud olümpiaurbanismi mõistele ja tema kirjeldatud faasidele olümpiaehituse ajaloost. Della Sala väidab, et olümpia linnaplaneerimine on paralleelne nähtus tavapärase linnaarenduse kõrval, mängides olulist rolli 20. sajandi rahvusvahelises linnaehituse ajaloos.⁶

1980. aasta Moskva olümpiamänge on uuritud lähtuvalt Ida-Euroopa uuringute distsipliinist. Näiteks tõlgendab ajaloolane Jenifer Parks oma monograafias „The Olympic Games, the Soviet Sports Bureaucracy and the Cold War“ (2017) Nõukogude Liidu spordipoliitilisi protsesse ja arenguid, mille tulemusel sai teoks olümpiamängude korraldamine Moskvast. Toetudes tuntud antropoloogile ja Nõukogude Liidu ajaloo uurijale Alexey Yurchakile, lükkab Parks oma teoses ümber stagnatsiooni mõiste üheplaaniilise tõlgenduse ka spordipoliitika valdkonnas, avades Leonid Brežnevi valitsemisaja (1964–1982) erinevad tähendused ja suunad, mis siinses magistrیتöös leiavad tõestust arhitektuuri- ja kunstivaldkonna näidetel.⁷

Kohalikus ajalookirjutuses on 1980. aasta olümpiaregatti käsitletud korduvalt, seda nii meedias, populaarteaduslikes artiklites, mälestuskogumikes kui ka uurimistöodes. Ajakirjandus kajastab olümpiaregati ettevalmistusi, sündmust ennast ning järelkaja, seda nii ajalehtedes, raadios kui teleekraanil. Ehitus- ja ettevalmistusperioodi käsitlevate

⁴ **Anne-Marie Broudehoux.** Images of Power: Architectures of the Integrated Spectacle at the Beijing Olympics. – *Journal of Architecture Education* 63, nr 2 (2010).

⁵ **Guy Debord.** *Vaatemänguühiskond.* Tlk Anti Saar. (Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2013): lk 13.

⁶ **Valerio della Sala.** *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning. Analysis and Evaluation of the Impact on Territorial and Urban Planning (XX–XXI centuries).* Doktoritöö, juhendajad Francesco Muñoz Ramirez, Egidio Dansero (Barcelona, Torino: Universitat Autònoma de Barcelona and Politecnico di Torino, 2022).

⁷ **Jenifer Parks.** *The Olympic Games, the Soviet Sports Bureaucracy, and the Cold War: Red Sport, Red Tape* (Lanham: Lexington Books, 2017): lk xviii.

mälestusraamatute puhul ei saa olümpiakontekstis minna mööda Ivar Kallioni, Bruno Sauli ja Oleg Sapožnini kirjutistest. Sarnast informatsiooni sisaldavad vahetult enne ja pärast olümpiaregatti välja antud brošüürid ja infoteatmikud, mida oma magistritöös mitmel puhul kasutan. Olümpiaregati ettevalmistamise tagamaid on avanud endine Tallinna linnaarhitekt Dmitri Bruns oma mälestustes ja arhitektuuriteemalistes artiklites⁸, ent kuna Bruns oli isiklikult üks korraldajatest ja ehituse kavandajatest, siis oli tema vaade subjektiivne. Siiski sisaldavad need tekstid väärt infot nii ajaliste daatumite, sündmuste ja isikute kohta. Sarnase tähtsusega on Eesti arhitektidest koostatud portreeraamatud, mis sisaldavad informatsiooni olümpiaehitusest. Sellised ülevaated on koostatud näiteks Pirita purjespordikeskuse arhitektidest Avo Himm-Looveerist, Peep Jänesest ja sisearhitektist Aulo Padarist.

Mitmed arhitektuuriajaloolased, näiteks Krista Kodres, Mart Kalm, Epp Lankots, Triin Ojari, Karin Hallas-Murula ja Andres Kurg, on lühidalt käsitlenud purjeregatti ja niinimetatud olümpiaehitust, samuti on kirjutatud artikleid, mis olulisemaid hooneid ja objekte tutvustavad.⁹ Siiski ei kata need mastaapset haaret, mida kavandati toonase linnaehitusplaaniga. Üht süsteemsemat lähenemist pakub arhitekt Leonid Volkovi avaldamata jäänud teose „Eesti arhitektuur 1940–1988“ teine¹⁰ ja eelkõige kolmas köide¹¹. Erinevalt Mart Kalmu suurteosest „Eesti 20. sajandi arhitektuur“ pöörab Volkov olümpiaehitusele põhjalikumat tähelepanu, ent kirjutab siiski vaid tuntumatest objektidest nagu Pirita purjespordikeskus, Narva maantee arendus, Tallinna Linnahall ja Olümpia hotell. Sarnase suunitlusega on ka omaaegsed artiklid 1981. aastast väljaantavas Ehituskunstis ja Eesti NSV Ehitusministeeriumi publitseeritud ajakirjas Ehitus ja Arhitektuur. Tallinna olümpiaregatti on käsitletud ka disaini vaatevinklist, millel oli arhitektuuriga mitmeid pidepunkte, sest disain on osa ehitatud keskkonnast. Olümpiaregati ja disaini teemadel on enim kirjutanud disainiajaloolane Kai Lobjakas. Väärt kogumik on sisearhitekt Jüri Kermiku koostatud „Uus vaev: Eesti noor disain 1980. aastatel“,

⁸ Nt **Dmitri Bruns**. *Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid*, toim Karin Hallas-Murula (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2007).

⁹ Nt viimati ilmunud artikkel **Epp Lankots**. Paraadväljakust kaubanduskeskuseks. Linnakeskuste planeerimine 1960–1990. – *Eesti linnaehituse ajalugu 1918–2020*, koost Epp Lankots, Triin Ojari (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2024): lk 279–280.

¹⁰ Eesti Arhitektuurimuuseum (edaspidi EAM), EAM.6.4.2: Eesti arhitektuur 1940–1988. a. Leonid Volkov. II peatükk: Ratsionalistlik arhitektuur (1950. aastate keskpaik – 1970. aastate keskpaik), lk 27–38.

¹¹ EAM, EAM.6.4.3: Eesti arhitektuur 1940–1988. a. Leonid Volkov. III peatükk: Arhitektuurisuundumuste mitmekesistumine (1970. aastate keskpaik – 1988), lk 6–128.

kus nii Lobjakas¹² kui ka disainer Silver Vahtre¹³ tutvustavad olümpiaregati ettevalmistuseks moodustatud linnakujundusgrupi loomingu, millest on kirjutatud ka käesolevas magistritöös.

Tallinna olümpiaregati on kirjutanud 2010. aastal magistritöö Carol Marmor, kaitstes selle Müncheni Ludwig Maximiliani ülikoolis. Marmor uurib vähem ehitust ja arhitektuuri ning keskendub pigem sotsiaalpoliitilistele ning kultuurilistele ilmingutele. Ta analüüsib suveolümpiat ja purjeregatti imagoloogiat ja kuvandiloome vaatenurgast. Carol Marmor'i uurimus on üks vähestest pikematest akadeemilistest käsitlustest, mis tegeleb just Tallinna olümpiaregati.¹⁴ Samuti on Tallinna olümpiaregati käsitletud spordi- ja poliitajaloo vaatevinklist. Kuna 1980. aasta olümpiamänge boikoteeriti ulatuslikult, siis on sellest vaatest uurinud Tallinna purjeregatti ajaloolane Pauli Heikkilä.¹⁵

Siiski on jäänud Tallinna olümpiaregati kaasnenud ehitus kohalikus arhitektuuriajaloo tagasivaatava pilgu vahendusel põhjalikumalt lahti kirjutamata ja analüüsimata, kuigi tegu on ühe suurima ettevõtmisega Eesti lähiajaloo linnaplaneerimises. Napib süsteemset, ulatuslikku ja koondavat lähenemist, mis käsitleks toonaseid plaane ja ehitatud objektide tähendust linnaarengu vaatevinklist üldise olümpiaehituse tüpologia raamides. Käesolev magistritöö püüab lünka täita ning mõtestada kõnealust osa arhitektuuriajaloo kooskõlas ülejäänud ühiskondlike arengute ja arhitektuurikultuuriga, pakkudes sündmuste kirjelduste ja hoonetüpoloogiate ühise süstematiseerimise kaudu ülevaate 1970. aastatel planeeritud olümpiaehitusest.

Probleemipüstitus

Magistritöö eesmärgiks on anda ülevaade Moskva XXII suveolümpiamängude Tallinna purjeregati ehitusplaanidest, tutvustades, analüüsides ja võrreldes linnaehituskavasid ja valminud objekte. 1970. aastate Tallinna linnaehitust on käsitletud siinses uurimuses olümpiaurbanismi mõiste raamides. Kuigi võõrustaja- ehk olümpialinn oli 1980. aastal

¹² **Kai Lobjakas.** Kriitiliselt edasi. Tarbekunsti ja disaini arengutest ja kohtumistest 1980. aastatel. – *Uus vaev: Eesti noor disain 1980. aastatel*, koost Jüri Kermik (Tallinn: Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseum, 2018): lk 132–160.

¹³ **Silver Vahtre.** Linnakujundusgrupp. – *Uus vaev: Eesti noor disain 1980. aastatel*, koost Jüri Kermik (Tallinn: Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseum, 2018): lk 79–84.

¹⁴ **Carol Marmor.** *Tallinn – unsere Heimatstadt. Die olympische Segelregatta 1980 in Tallinn als ein integratives Projekt der Spätsozialismus.* Magistritöö, juhendajad Martin Schulze Wessel, Michael Hagemeister (München: Ludwig-Maximilians-Universität, 2010).

¹⁵ **Pauli Heikkilä.** Sailing in an Occupied Country: Protests by Estonian Emigrants Against the 1980 Tallinn Olympic Regatta. – *The International Journal of the History of Sport* 32, nr 11–12 (2015).

Moskva, siis kaaskorraldajana oli ka Tallinnas mängudeks kavas ambitsioonikas ehitusprogramm, mis pandi kokku 1974. aastal. Kui enamasti räägitakse purjeregati ja olümpiamängude kontekstis Pirita purjespordikeskusest, Tallinna Linnahallist, peapostkontorist, Pirita tee ehitusest, teletornist, lennujaama uuest terminalist ning mõnest muust suuremast objektist, siis tegelikult hõlmas esialgne ehitusprogramm 94 rajatist, kuhu kuulusid uusehitised, rekonstrueeritavad hooned ja insenertehnilised objektid. Põhiprogrammi kõrval kinnitati lisanimekiri 30 remonditava hoonega, mille seas olid muuhulgas ühiselamud ja hotellid. See teeb kokku 124 olümpia purjeregatiga seotud objekti, millele lisandusid lammutatavad hooned.¹⁶ Kõike, mida plaaniti, ei ehitatud hiljemgi valmis, kuid kava oli sellest olenemata ambitsioonikas.

Magistritöös on arhiiviallikate, ehitusprojektide ja intervjuude põhjal kaardistatud 1970. aastate olümpiaregati aegne ehitustellimus ning analüüsitud selle mõju linna üldisele arengule. Ühtlasi on analüüsitud suurema linnaehitusliku tähtsusega ehitus- ning arendustöid, mil oli kokkupuude olümpiaga ja mis muutsid või oleksid muutnud Tallinna ilmet. Lähemalt on kirjeldatud ja uuritud kahte olümpiaregati ehitatud suurobjekti – Pirita purjespordikeskust ja Tallinna Linnahalli. Nende kahe analüüsitava hoone taga peitub nüansirikas projekteerimis- ja ehituslugu, mil on kohalikus arhitektuuriloos oluline roll.

Uurimisküsimused, metodoloogia ja allikad

Uurimistöö on arhitektuuri- ja linnaehitusajaloo suunitlusega, mistõttu käsitlen suveolümpiamängude purjeregati korraldamist vaid sellest vaatest ning ei tegele näiteks kultuuri- ega sotsiaalsete mõjudega. Magistritöö keskne uurimisküsimus on:

Kuidas mõjutasid olümpiaehituse kavas planeeritud ja/või ehitatud objektid Tallinna linnaehitust 1970. ja 1980. aastatel?

Täiendavate uurimisküsimustena uurin:

Milliseid uusi objekte ja rajatisi planeeriti seoses olümpiaregatiga?

¹⁶ Tallinna Linnaarhiiv (edaspidi TLA), TLA.R-301.1.202: Lammutamisele kuuluvate elamute koondloetelu, 1975.

Millised objektid ehitati olümpiaehituse käigus valmis?

Kuidas käsitleda olümpiaregati kaasnenud Tallinna linnauuendusprogrammi eraldiseisva linnaehituse tüpoloogiana?

Nimetatud uurimisküsimustele vastuse andmiseks on magistritöö üles ehitatud kolme suurema peatükina, mis jagunevad omakorda alapeatükkideks, mida läbib uurimus Tallinnas aset leidnud olümpiaregati arendusest üldise olümpiaehituse taustal. Esimene peatükk annab ülevaate olümpiamängude ja -ehituse ajaloo kohta. Konteksti avamine aitab mõista, kuidas Tallinna kui 1980. aasta olümpiamängude kaaskorraldaja linnaehitus toimus. Lisaks teistele olümpialinnadele on esimeses peatükis kirjeldatud põhjalikumalt Moskva olümpiaehitust, mis toimus samaaegselt Tallinna linnaarendusega ning mõjutas seda. Antud peatükis on lahti seletatud olümpiaurbanismi mõiste, mis annab aluse arvata olümpiaega kaasnev linnaarendus eraldiseisvaks linnaehituse tüpoloogiks. Esimese peatüki kirjutamise puhul on meetoditena kasutatud peamiselt võrdlevat ja tekstianalüüsi, uurides hulka teaduskirjandust, biograafiaid, mälestusi, uurimistöid, perioodikat ning Moskva olümpiaehituse puhul ka arhiiviallikaid.

Teises peatükis on vaatluse all, kuidas Tallinnast sai olümpiaregati linn ning milliseid arhitektuurialaseid ettevalmistusi selle heaks tehti. Olümpiaehitusest on kirjutatud palju lühikõigkeid, mis aitavad 1970. aastate regati ettevalmistamisega seotud sündmuste kronoloogiat mõista. Samuti tutvustab magistritöö osa arhitektuuri- ja vesiehitusalaseid arenguid, mis toimusid juba enne 1970. aastaid, aidates hiljem kaasa Tallinna kandideerimisel regatilinnaks. Nende tegevuste käsitlemisel on olnud suureks abiks olümpiaregati seotud inimeste isiklikud arhiivid. Lisaks tutvustan ja analüüsin teises peatükis 1974. aastal koostatud ja sealt edasi täiendatud Tallinna olümpiaehituskava – käsitletud on selle kava peamisi eesmärgid, suundasid ning nende vastavust toona kehtinud üldplaneeringule ning teistele selle kümnendi ehituskavadele.

Kolmas peatükk käsitleb Tallinna olümpiaregati kavandatud ja planeeritud ehitisi lähtuvalt nende põhikasutusest ja funktsioonist. Peatükis uurin otseselt regati planeeritud hooneid ja objekte; taristu- ja inseneritehnilisi rajatisi; side- ja transpordiobjekte; elamu- ja büroohooneid; majutusasutusi; teenindus-, kaubandus- ja toitlustusasutusi; kultuuri-, puhke- ja meelelahutusobjekte; haridus-, spordi- ja raviasutusi; restaureerimistöid; lammutuskavasid ja

olümpiaaegset linnadisaini. Konkreetsetest hoonetest analüüsin nende tähtsuse tõttu põhjalikumalt Pirita purjespordikeskust ja Tallinna Linnahalli. Olümpiaehitiste uurimise puhul järgin arhitektuuriajaloole omast metodoloogiat, käsitledes ja analüüsid ehituse põhjuseid, lähteülesannet, arhitekti ja projekti ning valmimisjärgset tulemust või valmimata jäämist. Selleks kasutan meetoditena visuaalset analüüsi, mis seisneb töös arhitektuurijoonistega, hõlmates võimalusel hoonete ja ehitiste vaatlust nii päriselus kui audiovisuaalse materjali põhjal, ning võrdlevat analüüsi, mille käigus võrdlen erinevaid ehitisi käsitlevaid allikaid ja ajalookirjandust. Kolmandas peatükis tegelen olümpiaregati hoonefondi atribueerimisega, tutvustades olümpiaregati kontekstis seni tähelepanuta jäänud arhitekthe ning täpsustades autorite kollektiive. Magistritöö kolme peatüki lõikes on kasutatud enamikus osas kvalitatiivset meetodit, tõlgendades ja avades olümpiaehituse tagamaad, ent olümpiaga seotud ehitiste ja rajatiste kaardistamine põhineb kvantitatiivsel uurimismeetodil, mille tulemusena on kokku loetud olümpiaks planeeritud objektide arv ning lisaks lammutustööde hulk.

Uurimistöö läbiviimisel on toetunud ulatuslikul määral arhiivi- ja muuseumikogude allikatele. Rahvusarhiivis on kasutatud Eesti Kommunistliku Partei Keskkomitee fondi (RA.ERAF.1), Eesti Vabariigi Ministrite Nõukogu fondi (RA.ERA.R-1), Olümpia purjeregati ettevalmistamise ja läbiviimise vabariikliku organiseerimiskomisjoni fondi (RA.ERA.R-2310), Riikliku aktsiaseltsi Eesti Projekt fondi (RA.ERA.T-14), Riikliku aktsiaseltsi Eesti Tööstusprojekt fondi (RA.ERA.T-15), ENSV Arhitektide Liidu fondi (RA.ERA.R-1951) ja Vabariikliku koondise Eesti Turist fondi (RA.ERA.R-2002). Tallinna Linnaarhiivist on siinse uurimistöö jaoks kasutatud Orgkomitee Olümpia-80 Tallinna valitsuse fondi (TLA.R-301), Tallinna Linnahalli fondi (TLA.1466) ja Ivar Kallioni isikuarhiivi (TLA.157). Samuti on ulatuslikul määral tutvutud olümpiaehitusega seotud projektide, eskiiside, käsikirjade ja dokumentatsiooniga Eesti Arhitektuurimuuseumi kogudes. Magistritöös on olulisteks allikateks toonaste asjaosaliste Sulev Roosma, Olev Roosma ja Tiit Nuudi isiklikud arhiivid ning lisaks väljavõtted Krista Kodrese isiklikust arhiivist, mida õnnestus valdajate lahel loal kasutada. Kirjalikke allikaid on täiendanud foto- ja videoleiud Rahvusarhiivi filmiarhiivist, Eesti Rahvusringhäälingu arhiivist, Eesti Arhitektuurimuuseumi, Tallinna Linnamuuseumi ja Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumi fotokogust. Töö üheks väärtuseks on eri arhiivi- ja muuseumifondide allikate esmakordne omavaheline sidumine.

Suur rõhk on suulise ajaloo meetoditel – olen magistriuurimuse käigus viinud läbi neliteist intervjuud, millest kolmteist talletatud lindistuse või märkmetena ning üks kirjalikult. Lisaks

olen saanud enda kasutusse mitmete inimeste kogutud kirjalikke mälestusi olümpiaregati ja sellele eelnenud ettevalmistavatest aastatest, mida olen allikakriitiliselt oma uurimuses kasutanud. Teadvustan, et 1980. aasta olümpiaregati on lähiminevik, millega on paljudel inimestel isiklik side, aga see on ühtlasi uurimistöo väärtuseks, et on veel asjaosalisi, kes sündmustest vahetult osa said. Magistritöö autor on aga selleks liiga noor, mis tähendab, et isiklike mälestuste puudumine on korvatud põhjaliku uurimusega, pakkudes seeläbi olümpiaregati perioodile värsket pilku.

Käesolev magistritöö uurib seega Tallinna üht kõige ambitsioonikamat linnaehituslikku projekti – Tallinna olümpiaehitust, mille sarnast kohalikust arhitektuuriajaloost on keeruline leida. 1980. aastal Tallinnas toimunud olümpiaregati puudutas paljusid linlasi ja eestlasi üle terve riigi. Siinse töö fookuses on regatiga kaasnenud linnaehitusliku haarde kaardistamine, uurimine ja analüüsimine, olles loodetavasti aluseks edasistele uurimustele, analüüsile ja tõlgendustele.

1. OLÜMPIAEHITUSE ARENGUD

1.1. Põige olümpiamängude ajalukku

Olümpiamängude traditsioon põlvneb Vana-Kreekast ning spordisündmuse päritolu kohta liigub arvukalt käsitlusi ja legende. Esimeste mängude toimumisaeg pole täpselt teada, kuid traditsioon oli alguse saanud hiljemalt 776. aastaks eKr.¹⁷ Spordivõistlusi korraldati Olümpias Peloponnesose poolsaarel Alfeiose jõe orus, kuid puudub täpne teadmine, millised spordialad olid mängudel esindatud, näiteks Vana-Kreeka lüüriku Pindarose järgi võisteldi maadluses, poksis, kettaheites, odaviskes ja vankrisõidus.¹⁸ Spordirajatiste ehitamisega tegeleti juba Vana-Egiptuses, aga ajalooliselt olulise ja väljakujunenuma vormi said need Vana-Kreekas seoses olümpiamängudega. Vanaaja lõpuks olid välja kujunenud peamised spordirajatiste põhitüübid nagu staadion, areen võistlusteks ja tseremooniateks ning hipodroom. Tuginedes antiikajastust pärinevale hoonetüpoloogiale ja Vana-Kreeka spordirajatistele, on aja jooksul arendatud välja uusi spordiobjekte ja täiustatud olemasolevaid.¹⁹

Olümpiatraditsioonis hakkasid toimuma suuremad muutused 146. aastal eKr, mil roomlased hävitasid konsul Lucius Mummiuse valitsusajal Korintose ja allutasid oma võimu alla Kreeka, kaotades selle poliitilise iseseisvuse. Olümpiamängude korraldamisega küll jätkati, aga roomlaste mõjutusel viidi sisse mitmeid uuendusi, mistõttu hakkas mängude järjepidevus kaduma. Traditsioonide hülgamine jäi suurel määral keiser Augustuse valitsemisaega 1. sajandil eKr. Pikalt arvati, et mängud toimusid vahelduva eduga 3. sajandini pKr, kuid hilisemate väljakaevamiste²⁰ põhjal on teada, et rahvusvahelised antiikolümpiamängud toimusid 4. sajandi lõpuni, mida tõestavad 385. aastast pärinevad võiduandmed. Olümpiamängude hääbumist tõukas tagant aastatel 379–395 valitsenud varakristlik keiser Theodosius I, kes keelas ära igasugused paganlikud tegevused ja rituaalid, sealhulgas sportmängude võistlused ning niiviisi hääbus järk-järgult ka olümpiamängude korraldamise traditsioon. Järgnevatel sajanditel võtsid kristlased Olümpia linna üle, mis jäi ajapikku tühjaks ja hüljati.²¹

¹⁷ Chalkley, Essex. Urban Development..., lk 372.

¹⁸ David C. Young. *A Brief History of the Olympic Games* (Oxford: Blackwell Publishing, 2004): lk 13.

¹⁹ Martin Wimmer. *Bauten der Olympischen Spiele* (Leipzig: Edition Leipzig, 1975): lk 9.

²⁰ Väljakaevamised viidi läbi 20. sajandi lõpul.

²¹ Young. *A Brief History of the Olympic Games*, lk 133–137.

Vana-Kreeka olümpiamängude traditsioon kadus, ent spordivõistluste tähtsus ajaloos hooti tõusis ja langes. Kuigi olümpiamängude taassünd jääb ametlikult 19. sajandisse, siis sarnase suunitlusega sportmänge korraldati näiteks 17. sajandil Briti saartel. 1604. aastal korraldas Robert Dover „Olimpick“ mängu, kus võisteldi keppidega mängimises, maadluses, palli ja vasara heitmises, käsipallis, võimlemises ja maalähedastes tantsudes.²² Vahemikus 1612–1642 on teada mängud, kus võisteldi kaugushüppes, vasaraheites, vehklemises, maadluses ja hobuste võiduajamises.²³ Lisaks spordimängude korraldamise traditsiooni jätkumisele võeti 18.–19. sajandil antiikaja uurimise ning arheoloogia kui teadusharu sünni tuules ette mitmeid ekspeditsioone, mille käigus prooviti leida Olümpia linna ja sealsete ehitiste varemeid.²⁴ Esimesed olulisemad arheoloogilised kaevamised Olümpias toimusid saksa arheoloogi Ernst Curtiuse juhtimisel 19. sajandi teisel poolel.²⁵

Olümpiamängude vaim on Euroopas sajandite jooksul edasi kestnud. Moodsate ehk nüüdisaegsete olümpiamängude ametlikuks sünnikuupäevaks peetakse 23. juunit 1894, mil parun Pierre de Coubertini algatusel asutati Rahvusvaheline Olümpiakomitee (edaspidi ROK). De Coubertin oli prantsuse pedagoog ja ajaloolane, kes valiti ka esimeseks ROKi presidendiks. Mängude taassünni taga peitub pikem protsess, kus oluline roll lasus inglase arstil William Penny Brookesil, kes korraldas aastatel 1849–1889²⁶ Much Wenlockis spordivõistlusi. Dr Brookes ja parun Pierre de Coubertin saatsid omavahel kirju, vahetades spordisündmuste osas mõtteid. Ajaloolaste seas on tekkinud teatav vastuolu: osa nimetavad de Coubertin'ile eelnenud spordivõistlusi ehk Brookesi ja teiste tegevust „pseudo-olümpiaks“, siis teise arvamuse kohaselt toimuski mängude taassünd varem.²⁷

Esimesed ametlikud nüüdisaegsed olümpiamängud, nagu neid tänase päevani tuntakse, toimusid 1896. aastal Ateenas. Kaks aastat varem, ROK-i asutamise ajal viidi läbi korraldajalinna valimine, kus Ateena kõrval esitas oma kandidatuuri ka London, kuid valik langes Ateena kasuks. 1896. aasta Ateena mängude läbiviimisel kasutati ära juba olemasolevaid hooneid ning renoveeriti Panathinaikó staadion, kuhu mahtus üle 50 000

²² **John R. Gold, Margaret M. Gold.** From A to B: The Summer Olympics, 1896–2008. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 21.

²³ **Chalkley, Essex.** Urban Development..., lk 372.

²⁴ **Gold, Gold.** From A to B, lk 18–19.

²⁵ Ernst Curtius. – *Britannica*, 7.07.2024, <https://www.britannica.com/biography/Ernst-Curtius> (külastatud 29.07.2024).

²⁶ Teistel andmetel alles 1850. aastast.

²⁷ **Gold, Gold.** From A to B, lk 22.

pealtvaataja²⁸. Lisaks staadionile ehitati uus velodroom, lasketiir ja ujumisvõistluste tribüünid. Esimestel mängudel osales kokku 245 sportlast 14 riigist ning kokku toimus 45 võistlust.²⁹

1.2. Olümpiaehituse viis faasi

Alates moodsate olümpiamängude sünnist 1896. aastal on lisaks spordivõistlustele olnud rambivalguses suured linnaehituse plaanid. Olümpiamängude korraldamist seostatakse mastaapsete arendustega ning nendega kaasuvate investeeringutega kohaliku tööhõivesse, tervishoidu, keskkonda, elamumajandusse, kogukondadesse ja muudesse ühiskondlikesse valdkondadesse.³⁰ Olümpiamänge võrreldakse teiste suursündmustega (nn *mega-events*³¹) nagu maailmanäitused, suured kultuurifestivalid ja messid, mille läbiviimise käigus tehakse suured investeeringud linnaplaneerimisse.³² Olümpiaehituse uurimisega tegelev linnageograaf Valerio della Sala on võtnud kasutusele termini „olümpiaurbanism“, mis tähistab olümpiamängudega kaasnevat linna ehituslikku uuendamist.³³ Juba moodsate mängude looja parun Pierre de Coubertin määras üldjoontes ära, milliseid hooneid mängude võõrustamiseks tarvis on. Võõrustajalinna ehitatakse uusi spordirajatisi; külaliste vastuvõtmiseks vajalikke hooneid nagu hotelle, sideobjekte ja kaupluseid; kultuuri- ja meelelahutusobjekte ning arendatakse infrastruktuuri.³⁴ Need olümpiaehituse hoonetüübid on tänaseni enamjaolt samaks jäänud. Põhiliseks ehitamise ajendiks on kolossaalsed rahvahulgad, keda oodatakse suursugusest spordisündmusest osa võtma. Sinna sekka kuuluvad nii sportlased, ajakirjanikud kui ka publik, samuti teenindavad töötajad, sportlaste meeskonnad ning teised huvigrupid. Ulatuslik linnauuendus on iseäralik just mängude võõrustavale linnale, kuid juba 20. sajandi esimesel poolel mõistis ROK, et väga vähesed linnad on suutelised korraldama kõiki olümpiamängude programmi kuuluvaid spordialasid, mistõttu hakati osa spordialasid nagu näiteks sõudmine või purjetamine viima läbi teistes linnades. Seetõttu läbivad ka need linnad

²⁸ Kokku võttis esimestest moodsatest olümpiamängudest osa umbes 80 000–120 000 inimest.

²⁹ **Gold, Gold.** From A to B, lk 24–25.

³⁰ **Jon Coaffee.** Urban Regeneration and Renewal. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 181.

³¹ Termin *mega-event* tuli kasutusele 1851. aastal toimunud rahvusvahelise maailmanäitusega Londonis. Vt **Della Sala.** *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning*, lk 94.

³² **Chalkley, Essex.** Urban Development..., lk 370.

³³ Samas, lk 16.

³⁴ **Wimmer.** *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 23.

ehitusliku ettevalmistuse. ROK-i reeglite järgi nimetatakse neid kaasvõõrustajateks³⁵, kuid mitte otsesteks olümpialinnadeks.³⁶

Valerio della Sala on olümpiaehituse ajaloo jaganud viide faasi.³⁷ Selleks, et Tallinna olümpiaregatiiga kaasnenud ehitusprogrammi mõista ja analüüsida, kirjeldan järgnevalt nende viie faasi kaudu olümpiaehituse ajalugu. Esimene faas hõlmab olümpiamänge ajavahemikus 1896–1924. Sel perioodil keskenduti peamiselt mängude korraldamisele ja spordi arengule. 1908. aasta Londoni suveolümpiamängude jaoks ehitati esmakordselt uued hooned, kus mängu läbi viia.³⁸ Selleks puhuks kerkis White City Stadium, mida on nimetatud kõige esimeseks uue aja olümpiaehitiseks.³⁹ Järgmised olümpiamängud toimusid 1912. aastal Stockholmis, kus korraldati mitu arhitektuurivõistlust spordirajatiste ehitamiseks. Kuni 1924. aasta Pariisi mängudeni organiseeriti osalejatele ajutised majutusvõimalused⁴⁰, kuid 1932. aasta Los Angelese suveolümpiamängudega sündis olümpiaküla (foto 1), mis on tänini mängude võõrustamisega kaasneva linnaehituse sümboliks.⁴¹ Pierre de Coubertini järgi on olümpiaküla, kus majutuvad sportlased, nende treenerid ja meeskonnad, olümpismi vaimu kandja.⁴² Los Angelese mängudega algab teine faas, mida Valerio della Sala on märkinud kui ruumikorraldamise arengu periood, mil hakati rajama eraldi olümpiaga seotud naabruskondi linna äärealadele, kuhu ehitati mängudeks vajalikke spordirajatisi ja majutuspaiku, samuti kavandati infrastruktuuriobjekte. Teine faas lõpeb 1956. aasta Melbourne'i mängudega Austraalias.

³⁵ TRA 10 – Other Olympic Cities. – *Host City Contract. Operational Requirements* (Lausanne: International Olympic Committee, 2017): lk 138.

³⁶ Celebration, Organisation and Administration of the Olympic Games. – *Olympic Charter* (Lausanne: International Olympic Committee, 2023): lk 72.

³⁷ Sarnaste faasidena on olümpiaehitust kategoriseerinud ka Martin Wimmer. Vt **Wimmer**. *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 30.

³⁸ **Chalkley, Essex**. *Urban Development...*, lk 375.

³⁹ **Wimmer**. *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 22.

⁴⁰ **Della Sala**. *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning*, lk 128.

⁴¹ **Gold, Gold**. *From A to B*, lk 32.

⁴² Pierre de Coubertini järgi on olümpism elufilosoofia, mis ühendab tasakaalustatud tervikuks keha, tahte ja meele. Sidudes sporti kultuuri ja haridusega, püüab olümpism luua elulaadi, mis põhineb pingutusest põhjustatud rõõmul, headel hariduslikel eeskujudel ja fundamentaalsete eetiliste põhimõtete austamisel. **Wimmer**. *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 82.

Foto 1. 1932. aasta Los Angelese suveolümpiamängude olümpiaküla. 1932.
Allikas: Los Angeles Public Library.

Kolmas faas jääb aastatesse 1960–1988.⁴³ 1960. aastatega algas tendents, kui linnad soovisid hakata korraldama suveolümpiamänge, et viia läbi suuri linnaehituslikke tegevusi, mida on nimetatud linnarenduse katalüsaatoriks.⁴⁴ 1964. aastal korraldati mängud Tokyos, mille olümpiaehitusega jätkati suurt linna ülesehitamise kampaaniat, kuna Teise maailmasõja pommitamised olid jätnud üle Jaapani suuri purustusi ja hävinguid. Tokyos järgiti kümneaastast arenduskava, mille alusel planeeriti infrastruktuuri, teedehitust, veevarustust, ehitati uusi elamispindu ning parandati tervishoiu kvaliteeti. Tokyo mängudega kaasnenud linnaehitus oli esimene suurim urbanistlik arendusprojekt olümpiamängude ajaloos⁴⁵, mistõttu koolitati palju uusi arhitekte, kelle põlvkonda kuulub teiste seas Jaapani 20. sajandi arhitektuuri suurkuju Kenzō Tange. Linnaehitusprojektid vältasid aastakümned ning olümpiamängude korraldamine Tokyos oli suureks tõukeks pealinna arendamisel.⁴⁶ Tokyo olümpiamängudeks ehitati rida objekte, näiteks Kenzō Tange projekteeritud Yogogi rahvusstaadion (valmis 1964)⁴⁷, mille domineerivad betoonkonstruktsioonid ja ainulaadne rippkatus on teinud sellest

⁴³ Della Sala. *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning*, lk 128.

⁴⁴ Brian Chalkley, Stephen Essex. Learning from the Olympic Games. – *Teaching Geography* 25, nr 3 (2000), lk 115.

⁴⁵ Della Sala. *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning*, lk 124.

⁴⁶ Momoyo Kaijima. What is possible for Architects in Japan Today?. – *Make do with now. New Directions in Japanese Architecture*, koost Yuma Shinohara, Andreas Ruby (Basel: Swiss Architecture Museum, Christoph Merian Verlag 2022,): lk 41–42.

⁴⁷ 1969. aastal külastas NSVL Arhitektide Liidu ühisreisil Jaapanit arhitekt Raine Karp, kelle jaoks Kenzō Tange olümpiahoone on väga sümpaatne. Kuus aastat hiljem hakkas Karp projekteerima Tallinna Linnahalli, mis on üks olulisemaid olümpiaobjekte Tallinnas. **Raine Karp**, intervjuu. Küsitles autor, 6.02.2024. Lindistus Eesti Arhitektide Liidu valduses.

Jaapani moodsa arhitektuuri tähtteose.⁴⁸ Kuigi hoonel on mitmeid funktsioone ja see on siiani kasutusel, siis Tokyo olümpia ajal viidi seal läbi ujumisvõistlusi.

1968. aasta México OM-ga laiendati linna ning arendati taristut, tähtsal kohal oli linnadisain, kuid México ühiskondlikult ja poliitiliselt rahutute olude tõttu oli linna moderniseerimine problemaatiline. Lisaks olümpiaehitistele nagu Azteci staadion (arhitekt Pedro Ramírez Vázquez, valmis 1966) loodi palju avaliku ruumi kunstiteoseid. Ühtlasi ehitati välja metrooliinid (avati küll aasta hiljem, 1969), millega koos võeti kasutusele moodne infograafika (disainer Lance Wyman).⁴⁹ Ka 1972. aasta Müncheni mängude puhul oli infograafika tähtsal kohal, millega edendati linnakuvandit. Töid koordineeris Saksa disainer Otl Aicher, kelle eestvõttel kinnitas linn tervikliku disainipoliitika, hõlmates endas elemente, mis ilmestasid tervet linna, eelkõige ühistranspordiga seotud märke ja paneele.⁵⁰ Vastavalt olümpiaäärtustele⁵¹ valiti mängudele oma värvid, mille seast domineeris sinine kui rahu sümbol.⁵² Müncheni mängudeks muudeti kogu vanalinn jalakäijate alaks. Jõudsalt arendati ühistranspordi liine ja kättesaadavust, kokku rajati 233 kilomeetrit kiirraudteed.⁵³ 1972. aasta olümpiamängude purjeregatt viidi läbi Kielis, mis oli eeskujuks Tallinna olümpiaregatile ning millest on lähemalt kirjutatud magistritöö teises peatükis.

Kolmandasse faasi jäävad veel Montréali ja Moskva suvemängud. 1976. aasta mängude soovisid korraldada Los Angeles, Moskva, Firenze ja Montréal, valituks osutus viimane.⁵⁴ Montréalis toimunud suveolümpiamängude korraldamisega jäi linn suurtesse võlgadesse. Summa, mis ulatus 1,5 miljardi Kanada dollarini, tasuti lõplikult alles 2006. aastal.⁵⁵ 1980. aastal sai korraldamisvõimaluse Moskva. Kuna olümpiamängud on lavaks rahvusvahelistele suhetele ja poliitikale, siis on Moskva suveolümpiat nõukogude võimu suletuse ja kommunistliku režiimi

⁴⁸ A Regional Modernism in Japan. – *A World History of Architecture*, koost Michael Fazio, Mariann Moffett, Lawrence Wodehouse (London: Laurence King Publishing, 2014): lk 523.

⁴⁹ **Luis Castañeda**. Choreographing the Metropolis: Networks of Circulation and Power in Olympic Mexico. – *Journal of Design History* 25, nr 3 (2012): lk 286–290.

⁵⁰ **Florentine Nadolni**. The City as Stage. The Design of the Tenth World Festival of Youth and Students in Berlin, 1973. – *Retrotopia: Design for Socialist Spaces*, koost Claudia Bentz (Berliin: Kunstgewerbemuseum, Verlag Kettler, 2023): lk 51.

⁵¹ Kolm olümpiamängude põhiväärtust on püüdlus, austus ja sõprus. Kõige esimesteks olümpismi väärtusteks oli „julgestada pingutust“; „säilitada inimväärikust“ ja „arendada harmooniat“. Vt Olympic Values. – *Olympics*, <https://olympics.com/ioc/olympic-values> (külastatud 23.02.2024).

⁵² Näiteks punast kui agressiivset värvi teadlikult välditi.

⁵³ **Gold, Gold**. From A to B, lk 39.

⁵⁴ Samas, lk 17.

⁵⁵ **Mark Davidson, Donald McNeill**. The Redevelopment of Olympic Sites: Examining the Legacy of Sidney Olympic Park. – *Urban Studies* 49, nr 8 (2012), lk 1627.

tõttu analüüsitud ja iseloomustatud eri aspektidest lähtuvalt. 1980. aasta Moskva ja 1984. aasta Los Angelese OM-e on nimetatud külma sõja tõttu ideoloogilisteks mängudeks.⁵⁶ 1980. aasta suveolümpia korraldajaks kandideeris Moskva kõrval vaid Los Angeles. Valides Moskva mängude korraldajaks, lootis ROK tasakaalustada ida-lääne suhteid: Moskvale anti organiseerida suveolümpia, USA sai taliolümpia, mis viidi läbi Lake Placidis. ROK jagas korraldusõigused kahe vastandliku poliitilise poole vahel ära, kuid tegelikkuses said mängud osaks külma sõja propagandalahingutest.⁵⁷ Olukord teravnes pool aastat enne suveolümpiat, mil NSV Liidu väed sisenesid Afganistani⁵⁸, kuigi toonane NLKP Keskkomitee peasekretär Leonid Brežnev oli USA presidendile Jimmy Carterile andnud lubaduse, et vägesid Afganistani ei viida. Seetõttu kutsus president Carter 20. jaanuaril 1980 rahvusvahelist avalikkust üles Moskvast toimuvaid olümpiamänge boikoteerima, kui NSV Liit ei too oma vägesid Afganistanist välja. Ühe sõnumina protesteeriti Nõukogude Liidu okupatsiooni vastu, seda tegid aktiivselt ka väliseestlased.⁵⁹ See on ainus kord moodsa olümpia ajaloo, mil osa mängudest on viidud läbi okupeeritud riigi territooriumil purjeregatt Tallinnas ja osa jalgpallimatšidest Kiievis.⁶⁰ ROK-ile ja ÜRO-le⁶¹ kirju saates protesteerisid ka mitmed Eesti Vabariigi eksilvalitsuse liikmed, näiteks koostas neid protestikirju toonane teedeminister Juhan Käis, kes elas paguluses Torontos.⁶² Boikottide tulemusel osales lõpuks Moskva olümpiamängudel vaid 81 riiki ning eemale jäi 63, millest 28 boikoteeris OM-i ametlikult, osavõtvatest riikidest 13 võistles aga olümpialipu all.⁶³

Külma sõja tingimustes kerkis esile vajadus ja soov näidata paremaid tulemusi linnaehituslikul rindel, selle alla kuulub ka olümpiaehitus. Muutused linna ehituslikus ilmes ning seeläbi püüd linnamajandust aktiveerida on omaette tegur, mis annab aluse linna füüsilisele ja sümboolsele

⁵⁶ **Gold, Gold.** From A to B, lk 41.

⁵⁷ **Andreas Kraas.** *Sport ja poliitika: boikottide mõju olümpiamängudele.* Magistritöö, juhendaja Kaarel Piirimäe (Tartu: Tartu Ülikool, 2014): lk 44.

⁵⁸ NSV Liidu väed sisenesid Afganistani 25. detsembril 1979 ning kahe päevaga hõivati pealinn Kabul ja teised tähtsamad linnad. 27. detsembril viidi läbi riigipööre ning valitsema asus Nõukogude Liidu initsiatiivil Babrak Karmal. Sõda vältas edasi 1988. aastani, mil ÜRO vahendatud relvarahu tulemusel viis Nõukogude Liit oma väed Afganistanist välja 1989. aasta detsembriks. Vt **Heikkilä.** *Sailing in an Occupied Country*, lk 1473.

⁵⁹ Purjeregati protesteerimist on uurinud ja analüüsinud ajaloolane Pauli Heikkilä. Vt **Heikkilä.** *Sailing in an Occupied Country*, lk 1472–1490.

⁶⁰ **Kraas.** *Sport ja poliitika*, lk 49.

⁶¹ 1980. aastate edasist Kanada väliseestlaste vastupanu tegevusi ja välispoliitilisi suundumusi on oma magistritöös käsitlenud Katariina Sofia Päts. Vt **Katariina Sofia Päts.** *Kanada eestlaste poliitiline tegevus Eesti iseseisvuse taastamise toetamiseks 1984–1991.* Magistritöö, juhendaja Tõnu-Andrus Tannberg (Tartu: Tartu Ülikool, 2023).

⁶² Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERA.4969.1.29: Kirjavahetus Moskva olümpiamängude purjeregati kohta, 1977–1979.

⁶³ **Kraas.** *Sport ja poliitika*, lk 48.

rekonstrueerimisele. Kuna olümpiamängudeks valmivad uued hooned on mahult enamjaolt alati väga suured, on neil eeldus saada linna üldpildis märgilisteks objektideks, mis mõjutavad linna ehituslikku arengut. Nii on omakorda võimalik meelitada linna uusi investeeeringuid, mis toovad linnale tähelepanu, edendavad äri ja soodustavad linna ilme edasist paranemist.⁶⁴ Nõukogude Liidu (sh Tallinna oludes) tähendas see pigem uue imago loomist; soovi näidata lääneriikidele, et Nõukogude Liit ja idablokk pole nii mahajäänud kui arvati. Kultuuriehitiste tüpoloogia kandis aga hoolimata raudsest eesriidest sarnaseid tendentse nii idas kui läänes, mis tähendab, et erinevad poliitilised süsteemid sünnitasid sarnaseid ruumiprogramme.⁶⁵ Moskva mängude puhul on toonitatud, et selle raames said mitmed ehitusprojektid kiirkorras ettepoole tõstetud ja seetõttu ka üldse valmis ehitatud.⁶⁶ Sama kehtis ka Moskva OM-i purjeregati linna Tallinna puhul.⁶⁷ Generaalplaaniga jagati Moskva kaheksaks planeerimistsooniks, millest kuute paigutati olümpiarajatised. Moskva mängude organisatsioonikomitee (edaspidi orgkomitee) rõhutas, et läbiviimisel kasutati ära olemasolevaid spordirajatisi. Kokku töötati 25 olümpiarajatisega, millest 12 olid uusarendused ja 13 renoveeritavad objektid.⁶⁸ Ava- ja lõputseremoonia ning seitsme kergejõustiku ala võistlused viidi läbi Lenini-nimelisel keskstaadionil Lužniki kompleksis, mis valmis 1956. aastal enne Moskva rahvusvahelise noorsoofestivali sündmusi. 107 hektaril laiuv olümpiaküla (foto 2) planeeriti Edela-Moskvasse Mišurini prospektile, asudes nii 15 minuti kaugusel põhistaadionitest.

Foto 2. XXII OM Moskva 1980 olümpiaküla ehitus. 1978. Allikas: Eesti Spordi- ja Olümpiamuseum.

⁶⁴ **Stephen V. Wand.** Promoting the Olympic City. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 149.

⁶⁵ **Regina Bittner.** Architectures of Cultural Transgression. Cultural Centres Between the Fronts. – *Retrotopia: Design for Socialist Spaces*, koost Claudia Bentz (Berliin: Kunstgewerbemuseum, Verlag Kettler, 2023): lk 121.

⁶⁶ **Chalkely, Essex.** Learning from the Olympic Games, lk 5.

⁶⁷ **Bruns.** Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid, lk 128.

⁶⁸ Organization. – *Official Report of the Organizing Committee of the Games of the XXII Olympiad, Moscow, 1980*, 2, (Moskva, 1980), lk 42–43.

Moskva olümpiakülla kavandati sportlaste ja tiimide majutamiseks kaheksateist kõrghoonet, igaihel kuusteist korrust, sealsed korterid oli kahe- ja kolmetoalised, kus elasid koos neli kuni kuus inimest.⁶⁹ Orgkomitee kuulutas, et pärast olümpiat paigutatakse kõrghoonetesse elama linlased, kuna Nõukogude Liidus oli suur elamispinna puudus.⁷⁰ Lisaks spordi- ja majutusobjektidele planeeriti Mitsurini prospektile kaks administratiivhoonet, kultuurikeskus, paraadtee, parklad, kaubanduskeskus ja söökla-restoran. Kavadest käis läbi idee omamoodi laenutuskeskusest, kus olümpialastel oleks soovi korral võimalik laenutada muuhulgas fotoaparaate, samovari, külmkappi, telerit või isegi klaverit. Et lääneriikidele Nõukogude Liidu eluolust võimalikult positiivset kuvandit lavastada, sooviti esialgsetes plaanides pakkuda olümpiakülalistele tasuta karastusjooke nagu Coca-Cola ja Fanta.⁷¹ Siin järgiti lääneriikide külastamisel saadud kogemusi⁷² ning ilmselt ei soovitud nõukogude argielu turistidele täies alastuses näidata. Lisaks olümpiakülale ehitati Moskvasse olümpia tele- ja raadiokompleks ning kommunikatsioonikeskus, hotellid turistidele ja uus hoone riiklikule uudisteagentuurile RIA Novostile Sadovaja ringteele.⁷³ Ühtlasi avati Moskvas Šeremetjevo-2 lennujaama rahvusvaheliste lendude terminal.⁷⁴

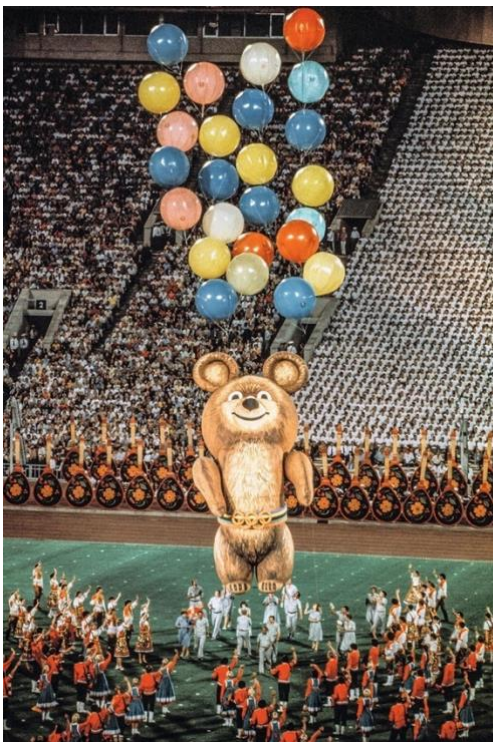

Foto 3. 1980. a Moskva olümpiamängude lõputseremoonia Lužniki staadionil, kujutatud on maskotti karupoeg Miškat. 1980. Allikas: Wikimedia Commons.

⁶⁹ RA, ERA.R-2002.1.637, L 8: Orgkomitee Olümpia-80 õiendid ja informatsioonid, 1979–1980.

⁷⁰ Chalkely, Essex. Urban Development..., lk 384.

⁷¹ RA, ERA.R-2002.1.637, L 10.

⁷² RA, ERA.R-2310.1.46: Orgkomitee OPR-80 organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani projekt a. 1977–1980. Kanadas XXI olümpiamängude purjeregatil viibinud delegatsiooni aruanne, 1975–1977.

⁷³ Chalkley, Essex. Urban Development..., lk 384.

⁷⁴ Sheremetyevo International Airport. – Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Sheremetyevo_International_Airport (külastatud 21.02.2024).

Nagu Montréal, jäi ka Moskva olümpiamängude organiseerimise tõttu võlgadesse.⁷⁵ Uute objektide maksumused kasvasid ning ehitus venis, seda nii Moskvas kui ka Tallinnas.⁷⁶ Linnaehituslikust vaatest jäid Moskva ambitsioonid pigem utoopiliseks ideeks, kuna kõiki ehitusplaane ei realiseeritud ning olümpiamänge külastas boikoti tõttu oodatust vähem publikut.⁷⁷

Järgmised, 1984. aasta olümpiamängud korraldas Los Angeles. Järjekorras 23. mängude võõrustamine oli USA läänerannikul laiuva linna jaoks teine kord, kuid selleks puhuks ulatuslikku linnaehitust läbi ei viidud, ehitati vaid neli⁷⁸ uut sündmuspaika. OM-iks oli tarvis kokku 31 toimumiskohta, seega enamik objekte kohandati lihtsalt ümber. Los Angelese mängude puhul on märkimisväärne, et korraldamisel kasutati edukalt erarahastust, näiteks ülekandeõiguste müümisega rahvusvahelistele meediakanalitele teeniti kasumit 225 miljoni dollari ulatuses.⁷⁹ Kolmandasse faasi jääb veel 1988. aasta Souli suveolümpia Lõuna-Koreas, kus linnaarenduses tugineti kahekümneaastasele plaanile, mille ülesandeks oli parandada linna hügieenistandardeid. Seetõttu hõlmas kava meetmeid õhusaaste vähendamiseks, prügimajanduse korraldamiseks, veekvaliteedi parendamiseks ja Hani jõe puhastamiseks. Jõudsalt tegeleti ka ühistranspordivõrgu laiendamise ja käivitati ajalooliste hoonete ja monumentide renoveerimisprojekt.⁸⁰

Neljandat olümpiaehituse faasi iseloomustavad suuremõõtmelised, tänastele linnaplaneerimismõõtmetele vastavad arenduskavad ning kasvav tähelepanu keskkonna jalajäljele. See faas algas 1992. aastal, mil olümpiamänge võõrustas Barcelona, mis pälvis linnakorralduse ja uuendustega rohkelt tähelepanu ja tunnustust. Kataloonia pealinn vaevles 1970. aastatest kuni 1980. aastate keskpaigani pidevas majanduslikus ja poliitilises kriisis, millest väljatulemiseks sooviti ära kasutada suursündmuse korraldamist.⁸¹ Barcelonas rajati spordikomplekse ja tehti investeeringuid üle terve linna. Olümpiaküla projekteerisid Josep Martorell, Oriol Bohigas ja David Mackay (MBM Arquitectes), selle ehitamiseks lammutati hooned Poblenou tööstuskvartalis ning pärast mängude said linlased sinna endale elamispiindu

⁷⁵ **Mark Hough.** The Games Cities Play. – *Landscape Architecture Magazine* 102, nr 7 (2012): lk 102.

⁷⁶ RA, ERA.R-2310.1.75: OPR-80 Orgkomitee ehituskomisjoni istungite protokollid, 1977.

⁷⁷ **Anna Maga.** Utopia: Love it or Leave it. – *Retrotopia. Design for Socialist Spaces*, koost Claudia Bentz (Berliin: Kunstgewerbemuseum, Verlag Kettler, 2023): lk 89.

⁷⁸ Venues of the 1984 Summer Olympics. – *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Venues_of_the_1984_Summer_Olympics (külastatud 10.02.2024).

⁷⁹ **Gold, Gold.** From A to B, lk 42.

⁸⁰ **Della Sala.** *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning*, lk 125.

⁸¹ 1982. aastal sooviti võõrustada maailmanäitust ehk Expot.

soetada. Üheks edukamaks tööks oli linna mereääre korrastamine ning uue sadama ehitus (projekt MBM Architectes), mis toimus eduka turismiarendusena. On leitud, et 1992. aasta olümpiamängudega sai Barcelonast moodne rahvusvaheline tõmbekeskus.⁸² Olümpiaobjektide projekteerimisse kaasati palju tuntuid staararhitekte nagu Norman Foster, Frank Gehry, Santiago Calatrava ja Arata Isozaki. Barcelona suveolümpiamänge on peetud urbanistlikust vaatest kõige edukamateks ja progressiivsemateks moodsateks mängudeks, mida on tagantjärele hakatud nimetama Barcelona mudeliks.⁸³

Neljandasse faasi kuuluvad Sydney olümpiamängud 2000. aastal, mis jätkasid suure linnauuenduse ja teatud piirkondade gentrifitseerimise lainel. Sydney mängud olid esimesed, mille puhul hakati teadlikult rääkima jätkusuutlikkusest, mängude reklaamlauseks sai „Green Games“ (tlk „rohelised mängud“). Põhiline arendus toimus Homebush Bay lahekaldal, mis ehitati ümber olümpiapargiks ning seda suurt arendusprojekti reklaamiti kui keskkonnasõbralikku. Kuigi kõike Sydney olümpiaga kaasnenut ei saa nimetada jätkusuutlikuks, tähistavad 2000. aastate mängud pöördepunkti, mil ROK hakkas suursündmusest jäävat jalajälge tõsisemalt teadvustama.⁸⁴ Neljanda faasi lõpetab Ateena OM (2004), mille korraldamiseks ehitati Hispaania-Šveitsi arhitekti Santiago Calatrava projekti järgi uus olümpiakeskus, mil on arhitektile iseäralik skulpturaalne konstruktsioon. Calatrava soovis luua arhitektuursest narratiivi viidetega Antiik-Kreeka ehituskultuurile, kuid linlased ei aktsepteerinud hoonet.⁸⁵ Mängude järel jäid mitmed Ateena olümpiaobjektid tühjaks ja seisma, osa hoonete ehitusi poolikuks, mistõttu on Ateena korraldustöö saanud negatiivset tagasisidet.⁸⁶

Viies faas algas 2008. aasta Pekingi olümpiamängudega ning vältab vähemalt 2028. aasta Los Angelese suveolümpiani. Seda faasi on iseloomustatud suurlinnade arenguna, ent kuna faas

⁸² **David Roberts.** Barcelona's remarkable history of rebirth and transformation. – *Vox*, 8.04.2019, <https://www.vox.com/energy-and-environment/2019/4/8/18266760/barcelona-spain-urban-planning-history> (külastatud 15.02.2024).

⁸³ **Barcelona 1992: 25 Years Later – Masterplan and Venue Map.** – *Architecture of the Games*, 8.04.2017, <https://architectureofthegames.net/1992-barcelona/barcelona-1992-25-years-later-masterplan-and-venue-map/> (külastatud 21.02.2024).

⁸⁴ **Beatriz García.** Sydney 2000. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 305–311.

⁸⁵ **Jilly Traganou.** National and Post-National Dynamics in the Olympic Design: The Case of Athens 2004 Olympic Games. – *Design Issues* 25, nr 3 (2009): lk 79–80.

⁸⁶ **Margaret M. Gold.** Athens 2004. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 330.

veel kestab, on keeruline üldistavat nimetust määrata.⁸⁷ 2008. aasta olümpialinn Peking viis aga enne OM korraldamist läbi ühe suurima ehitus- ja arenduskampaania maailmas, kus vaid mõne aastaga ehitati ümber mitmed ajaloolised naabruskonnad ning püstitati kõrgtehnoloogilisi arhitektuuriobjekte. Olümpiaga seotud rajatiste projekteerimisse kaasati maailmanimedega staararhitekte ja -büroosid nagu Herzog & Meuron (olümpiastaadion), Norman Fosteri büroo Foster + Partners (Pekingi rahvusvaheline lennujaam) ja OMA (Hiina kesktelevisiooni peakorter). Pekingi OM-i on nimetatud arhitektuuriliseks vaatemänguks, kuna sellist laiahaardelist tipparhitektide kaasamist ja ülikallist ehitust pole varem olümpiaplaneerimise käigus läbi viidud. Selle taga peitusid Hiina poliitilised ja majanduslikud eesmärgid, millega sooviti Hiina mõju maailmas laiendada.⁸⁸ Olümpiamängud olid kommunistliku partei katse tõsta Hiina rahvusvahelist mainet, demonstreerida majanduslikku võimu ning tutvustada Hiina kiiret arengut ja moderniseerumist. Kommunistlik valitsus kasutas OM-i rahva ühtsuse ja patriotismi tõstmiseks, et suurendada partei kontrolli ja toetust riigis. Teisalt tõusid esile ka erakapitali huvid, eelkõige ehitussektoris. Kiire linnastumine ja ikooniliste arhitektuuriteoste ehitamine on jätkunud Pekingis ka pärast olümpiamänge, kuid mitmed suured rajatised ei täida täies mahus oma ülesannet.

Viiendasse olümpiaehituse faasi kuuluvad veel 2012. aasta Londoni OM, 2016. aasta Rio de Janeiro OM ja COVID-19 pandeemia tõttu ühe aasta võrra edasi lükkunud 2021. aasta Tokyo OM, mille kõigi ehitusprogramm viidi ellu avalike ja erarahastajate ulatuslike investeeringute toel. Aasta-aastalt tegeletakse üha rohkem olümpiast jääva pärandi planeerimisega, millele ROK on seadnud erinõuded. Äsja lõppenud Pariisi 2024. aasta mängudel kasutati peamiselt olemasolevaid spordirajatisi, kuid ehitati uus olümpiaküla (planeeringu autor Dominique Perrault), mis mängude järgselt korteritena maha müüakse.⁸⁹ Järgmised mängud toimuvad 2028. aastal taas Los Angeleses ja 2032. aastal Brisbane'is Austraalias. Nüüdisaegsete mängude korraldamise ja uute spordirajatise ehitamise juures tuleb arvestada ROK-i nõuetega olümpiapärandile, mille hulka kuulub muu hulgas mängudest maha jääv ehitatud keskkond.⁹⁰ Ehitatud pärandi all on siin mõistetud olümpiarajatisi, mis jäävad linna alles ning mis mingil

⁸⁷ **Della Sala.** *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning*, lk 126–127.

⁸⁸ **Broudehoux.** *Images of Power*, lk 57.

⁸⁹ **Douglas Jardim.** *Dezeen's Guide to the Architecture of the Paris 2024 Olympics.* – *Dezeen*, 24.07.2024, <https://www.dezeen.com/2024/07/24/paris-2024-olympics-venues-architecture-olympic-impact/> (külastatud 26.07.2024).

⁹⁰ *Location, Sites and Venues of the Olympic Games.* – *Olympic Charter 2023*: lk 75, <https://stillmed.olympics.com/media/Document%20Library/OlympicOrg/General/EN-Olympic-Charter.pdf> (vaadatud 23.02.2024).

viisil (sh vastuolulisel) linlasi kõnetavad ja mil on võime edasisi linnaehituslikke protsesse mõjutada või kujundada. Olümpiauurijad John R. Gold ja Margaret M. Gold on liigitanud selle pärandi otseseks ja kaudseks; lühiajaliseks ja pikaajaliseks; mõõdetavaks ja mittemõõdetavaks; kõvaks ja pehmeks. Ehituslik pärand nagu hooned, füüsilised objektid ja taristu liigituvad kõva pärandi alla.⁹¹ Need on konkreetsed, füüsilised objektid, mida tuleb peale OM-i edasi hallata.

Olümpiamängude korraldamist on nimetatud ingliskeelse väljendiga „*staging the Games*“, mis eesti keelde tõlgituna tähendab „mängude lavastamine“, kusjuures „lavastamist“ tuleks siinkohal mõista laiema nähtusena. Siin all on mõeldud küll spordivõistluse läbiviimist ning kultuuriprogrammi korraldamist, aga väljend hõlmab endas ka kogu ehituslikku uuendust, mis linnailmet püsivalt muudab.⁹² Arhitektuuri lavastuslikkus pole siiski 20. sajandi nähtus, vaid arhitektuuriteoreetilistes käsitlustes ulatub tagasi barokkajastusse. Näiteks võib lugeda 17. sajandi Itaalia baroki ühe olulisema arhitekti Francesco Borromini kirjeldusi tema enda loodu kohta, mis selgitavad arhitektuuriloomet kui lavastuslikku tegevust. Borromini on kirjeldanud Roomas asuva Oratorio de Filippini fassaadi projekteerimist kui ülesannet, mille lahenduseks on „mööduja pilgu petmine“. See illustreerib barokiajastu arhitektuuri tajumist kui optiliste efektide ja fassaadide enesestmõistetavat seost, mida lisaks Borrominile rakendasid ka teised arhitektid, näiteks Gian Lorenzo Bernini.⁹³ Lavastuslikkus võimendus 17.–18. sajandi Prantsusmaal Louis XIV valitsemisaja arhitektuuris, mil nii palee kui park olid lavaks õukonnatseremooniatele. Kui kanda lavastamine üle olümpiaurbanismi raamidesse, siis väljendub see eelkõige ehitusprogrammi laiahaardelisuses. Muutused linnaruumis on nähtavaimad aspektid mängude lavastamisest, mis annab arhitektuurile olümpia korraldamisel keske rolli. Tihti on arhitektuursed planeeringud ja projektid monumentaalsed ning valminud ehitised suurejoonelised, mille eesmärk on kommuniqueerida (korraldajajaga) võimekust, positiivsete ning teatud (arhitektuursete) sümbolite abil suunata inimese kogemust.⁹⁴ Suurejooneliste sündmuste, sh olümpiamängude korraldamine annab ühele linnale võimaluse tõsta oma üleilmset nähtavust ning seeläbi arendada linna mainet. Ühtlasi on võimalik saada tavapärasest kiiremini luba erinevatele tegevuskavadele, kuna sündmuse korraldustempo tõttu on avalikkuse kontroll hajusam ja fookus asetseb suursündmusel endal.⁹⁵ Sellest tulenevalt on

⁹¹ **Gold, Gold.** Introduction, lk 5.

⁹² **John R. Gold, Margaret M. Gold.** Preface. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk x.

⁹³ **Hanno-Walter Kruft.** *A History of Architectural Theory* (New York: Princeton Architectural Press, 1994): lk 105.

⁹⁴ **Broudehoux.** Images of Power, lk 53.

⁹⁵ Samas, lk 54.

olümpiamängude lavastamine vaatemängu korraldamine. Kanada arhitekti ja arhitektuuriteoreetiku Anne-Marie Broudehoux hinnangul teenivad monumentaalsed ruumid ja suurejooneline arhitektuur võimu rolli kehtestada end inimeste igapäevaelus, kasutades selleks teatavaid kommunikatiivseid mehhanisme nagu sümbolid või mõõtmed. Linnamaastiku kujundamine on Broudehoux arvates riigi instrument ja vahend, mille kaudu inimesi haardes hoida, aga ka vastaseid hirmutada, näiteks ajalooliselt on seda tehtud nii Rooma keisririigis kui ka Natsi-Saksamaal. Nüüdisaegsemas, 20. sajandi teise poole ja 21. sajandi oludes on vaatemäng linnamajanduses automaatselt kesksel kohal, toimides eriti tugevalt just üleilmsete sündmuste nagu maailmanäituste, rahvusvaheliste konverentside ja suurte spordivõistluste korraldamisel, mille põhiajendiks on tõsta linn või korraldajariik maailmapilti ning tõmmata globaalset tähelepanu.⁹⁶ Broudehoux toetub Prantsuse filosoofi Guy Debord' teooriale vaatemänguühiskonnast, mille kohaselt on vaatemäng ühiskonna osa, mis koondab endale kogu tähelepanu ja teadvuse.⁹⁷ Olümpiamängude vaatemängulist olemust avas juba Pierre de Coubertin, mida väljendavad tema seatud kolm põhiouet olümpiaehitusele ja -linnakule:

- 1) olümpialinnas peab külalisi võluma väärikas ja suurejooneline kompleks, mil on monumentaalne ja efektne välimus;
- 2) olümpiahooned peavad väljendama, et esindavad nii sportlikku kui ka kunstilist funktsiooni;
- 3) olümpialinn peab moodustama harmoonilise terviku maastikul, hõlmates rohelisti parke, maastikuga haakuvaid hooneid ning seost sise- ja väliruumi vahel.⁹⁸

Sellest tulenevalt on eelkirjeldatud olümpiaehituse programmid enamjaolt ambitsioonikad ja suursugused, lisaks majanduslikele ja ühiskondlikele põhjustele on omaette eesmärgiks inimeste (sh külaliste, elanike, võistlejate) mõjutamine ja sündmuse meeldejäävaks muutmine arhitektuuri ja ehituse abil.

⁹⁶ Samas.

⁹⁷ **Debord.** *Vaatemänguühiskond*, lk 13.

⁹⁸ **Wimmer.** *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 23.

2. TALLINN – 1980. AASTA OLÜMPIAMÄNGUDE PURJEREGATI TOIMUMISPAIK

2.1. Eelvaatus – Pirita jõesuudme kohandamine purjetamise tingimustele

Tallinna 1980. aasta olümpiaregatiiks soodsate tingimuste loomine algas juba mõnikümmend aastat varem, mil purjetamisega tegeleti Pirita jõesuudmes ja Tallinna lähel, klubiline tegevus oli koondunud 1949. aastal valminud Kalevi jahtklubi hoonesse (arhitekt Peeter Tarvas). Siiski olid purjetamise tingimused keerulised ja ideaalist kaugel, kuna Pirita laevatav kanal oli sel ajal hoovuste tõttu täis rändliivasid, mistõttu võis purjekaga sinna lihtsasti kinni jääda. Jõesuuet oli küll varasemalt puhastatud, ent tulutult, kuna muulide puudumiste tõttu ummistas setteliiv selle taas ära. 1957. aastaks oli olukord muutunud suisa „kõlmatuks“ – nii nentisid Tallinna külasthanud Saksamaa purjetajad.⁹⁹

Ill 1. Karikatuur, Evald Pihho. 1955. Allikas: Sulev Roosma isiklik arhiiv.

Tallinna Polütehnilise Instituudi noored insenerid hakkasid Kalevi jahtklubi liikmest purjetaja ja vesiehitusspetsialisti Sulev Roosma eestvõttel läbi viima Pirita jõesuudme laevasõidutee süvendamise projekti, mis osutus keeruliseks, kuna puudusid vajalikud seadmed, et töid läbi teostada. Samuti oli puudu rahast ja vajati finantstuge, seetõttu pöörduti 1957. aasta lõpul

⁹⁹ Sulev Roosma isiklik arhiiv: **Sulev Roosma**. Mõõnamerest tõusulaine harjale. Käsikiri, 30.11.2011.

ENSV Ministrite Nõukogu poole. Insenerid tegid ettepaneku võtta kasutusele võimsam tehnika ehk teatud tüüpi mudapump, mis oleks suuteline töötama mitmesugustes tingimustes, oleks lahtimonteeritav ja transporditav. Kirjeldusele vastavat pumpa veel olemas ei olnud ning selle kavandasid Sulev Roosma koos mehaanik Raimond Trimmi, insener H. Soolaidi ja tehnoloog E. Villotsaga.¹⁰⁰ Noorte inseneride ettepanekut asus toetama toonane Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja Arnold Green, kes lisaks välispoliitikale koordineeris ENSV spordiliikumist.

30. aprillil 1958 andiski ministrite nõukogu välja korralduse puhastada Pirita jõesuue setteliivast. Pumba toimimiseks tarvilik masin hangiti Saku Maaparandusinstituudist ning ühe bussi kerest ehitati süvendaja ülemine korpus.¹⁰¹ Nii valmis mudapump (foto 4), millega läks Pirita jõe süvendamine ladusamalt, kuid setteliivade eemale tõrjumiseks oli tarvis ka muule. Töö sadamas jätkus kuuekümnendatel, moodustati ametlik organisatsioon Tallinna Mehhaniseeritud Vesiehituskolonn, mille ülemaks sai Roosma. See organisatsioon vastas oma olemuselt eraettevõttele, mis oli Nõukogude Liidu tingimustes unikaalne.¹⁰² Roosma ja vesiehituskolonna juhtimisel projekteeriti Piritalle muulid, mis hoovuse ja liiva kõrvale juhtisid.¹⁰³ Põhjamuuli ehitamisel kasutati ära viis kuunarit, mis lammutati ning läksid muuli täiteks.¹⁰⁴ Üks kuunar kujundati aga ümber legendaarseks mereteemaliseks ujuvrestoraniks Kihnu Jõnn, mis avati 1968. aastal. Vahetult enne olümpiaregatti viidi Kihnu Jõnn Paljassaare sadamasse, et vabastada tribüünidelt vaade purjespordikeskusele.¹⁰⁵

Süvendatud jõesuue ja sadam lõid võimaluse purjevõistluste korraldamiseks Tallinna lähel algusega Pirita sadamast. 1961. aastal viidi Pirital läbi esimene Balti purjespordinädal¹⁰⁶ ning 1963. aastast hakati Tallinnas regulaarselt korraldama Balti regatte¹⁰⁷, mis oli suurim rahvusvaheline purjetamisvõistlus Nõukogude Liidus. Korraldamisest saadud kogemused lõid

¹⁰⁰ Insener Soolaidi ja tehnoloog Villotsa eesnimesid pole õnnestunud tuvastada. Vt Sulev Roosma isiklik arhiiv: Kiri ENSV Ministrite Nõukogule, 10.12.1957, allkirjastatud koopia.

¹⁰¹ AK filmikroonika 1958–1991:1. Pirita jõe süvendamine. Telesaade. (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1959). Kättesaadav https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ak-filmikroonika-1958-1991-pirita-joe-suwendamine?fbclid=IwAR3WwuBaI0U50Q_bEo3uoOI0sJrf9qsuJtbQwnV5_1wGji0I6GGjiEFF7Rc (külastatud 25.02.2024).

¹⁰² **Olev Roosma**, intervjuu. Küsitles autor, 8.02.2024. Märkmed autori valduses.

¹⁰³ *In memoriam* Sulev Roosma 18. II 1932 – 27. XII 2023. – *Sirp*, 19. I 2024, <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/sulev-roosma-18-ii-1932-27-xii-2023/> (külastatud 13.03.2024).

¹⁰⁴ **Olev Roosma**, intervjuu, 8.02.2024.

¹⁰⁵ Avinurme puutöö ja kuunar-kohvik „Kihnu Jõnn“. – *Ajavakk*, 21.03.2023, <https://ajavakk.ee/avinurme-puutoo-ja-kuunar-kohvik-kihnu-jonn/> (külastatud 15.02.2024).

¹⁰⁶ Sulev Roosma isiklik arhiiv: ENSV Ministrite Nõukogu korraldus, nr 385-k, 3.04.1961, koopia.

¹⁰⁷ Esmakordselt toimus Balti regatt Tallinnas küll 1949. aastal, regulaarselt 1963. aastast (1972 ja 1976 Riias).

Tallinnale soodsad tingimused ja eeldused kandideerimaks olümpiaregatilinnaks. 1970. aastatel, kui juba ametlikult olümpiaregatiiks valmistuti, lõi Tallinna Mehhaniseeritud Vesiehituskolonn Sulev Roosma juhtimisel kaasa mitmete töödega. Pirita jõe muulid vajasisid taas remonti, kuid ühtlasi tuli tegeleda Tallinna lahe lõunakalda ja Pirita jõe parema kalda kindlustamisega. Vesiehituskolonna ülesannetes on ära märgitud ka Pirita teega piirneva rannariba puhastamine lõhkekehadest.¹⁰⁸ Varasemalt polnud mereäär kasutatav ega linlastele kättesaadavgi, kuid see muutus suuresti olümpiaregatiiga kaasnenud ehitustegevusega.

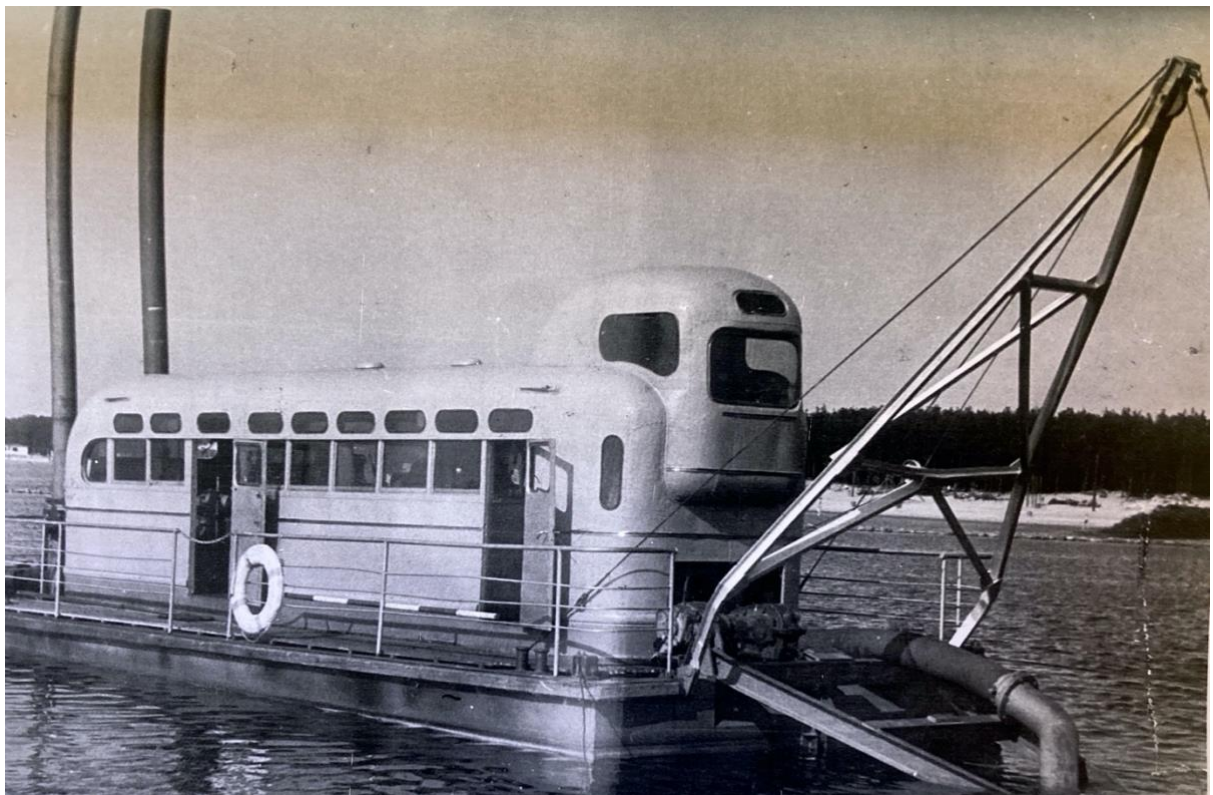

Foto 4. Mudapump Pirita jõe süvendamiseks. Allikas: Sulev Roosma isiklik arhiiv.

¹⁰⁸ Sulev Roosma isiklik arhiiv: Vesiehituskolonna tööd aastate kaupa, koopia käsikirjast.

2.2. Kandideerimine regatilinnaks ehk „põrandaalused aastad¹⁰⁹“

1980. aasta suvemängude purjeregati Tallinna toomise üheks põhiliseks eestvedajaks saab pidada toonast Tallinna Linna Täitevkomitee esimeest ehk linnapead Ivar Kallionit. Idee hakkas arenema 1971. aastal, mil Moskvas planeeriti üles seada olümpialinna kandidatuur.¹¹⁰ Suveolümpia programmi kuuluvate spordialade nimistu oli aastatega paisunud ning ühele linnale oli keeruline neid kõiki korraldada. Tallinna linnavalitsus nägi võimalust esineda purjeregati linnana, kuna oli teada, et seda ala Moskvas geograafilistel põhjustel läbi viia ei saa. Purjetamiseks on tarvis avamerd, et võistlustulemused oleksid võimalikult head. Tallinn polnud ainus kandidaat, 1980. aasta olümpiaregati linnaks pretendeerisid veel Riia, Peterburi (toona Leningrad), Odessa ja Pitsunda, teistel andmetel olid sõelal ka Sevastopol ja Sotši¹¹¹ ning vähemalt mingis etapis Klaipeda.¹¹²

Ivar Kallion sai Tallinna linnapeaks 1971 aastal.¹¹³ Sügise hakul, 15. septembril otsustati linna täitevkomitees käivitada töö kandideerimaks olümpiaregati korraldajalinnaks.¹¹⁴ Linnapea Kallionit informeeriti, et päev varem otsustas Moskva linnavalitsus esitada oma kandidatuur korraldamaks XXII suveolümpiamänge.¹¹⁵ 30. detsembril 1971 koguneti Pirita jahtklubis niinimetatud salakoosolekuks, kus lisaks Kallionile osalesid teiste seas ENSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja Arnold Green, kehakultuuri- ja spordikomitee esimees Heino Sisask, linna peaarhitekt Dmitri Bruns, Sulev Roosma ja mitmed purjespordi entusiastid. Kallion tutvustas koosolekul Tallinna plaani taotleda 1980. aasta olümpiaregati korraldusõigusi. Koosolekul pandi paika ülesanded, mis regati korraldust soodustaksid: Pirita jõe kallaste, supelranna ning jahisadama alade heakorrastamine, Kalevi jahtklubi kai rekonstrueerimise finantseerimis- ja ehitusplaani koostamine, Pirita purjespordikeskuse ehituse rahastamisküsimused, sportlaste hotelli ehitus, Pirita detailplaneeringu koostamine projekteerimisinstituudis Eesti Projekt jm. Need ja teised seatud ülesanded realiseerusid tõsisemalt juba ametlikul ettevalmistusperioodil, ent korraldustöödega tehti algust juba sel

¹⁰⁹ Ivar Kallioni antud nimetus.

¹¹⁰ *Informatsiooniline materjal Tallinna linna ettevalmistamise kohta 1980. aasta Moskva olümpiamängude purjeregatiks* (Tallinn: Tallinna linna TSN täitevkomitee, 1977): lk 11.

¹¹¹ **Gunnar Paal**. *Tallinna olümpiakeskus* (Tallinn: Perioodika, 1984): lk 5.

¹¹² **Saul**. *Meie aeg*, lk 161.

¹¹³ **Karin Hallas-Murula**. Kallion. Tallinn: Tallinna väljaehitamine olümpiaks 1971–1979. – *Sirp*, 5.08.2016.

¹¹⁴ *Informatsiooniline materjal Tallinna linna ettevalmistamise kohta...*, lk 11.

¹¹⁵ Sulev Roosma isiklik arhiiv: **Ivar Kallion**. Hajamõtteid ja meenutusi 1980. a olümpiaregati kõögipoole pealt. Artikli koopia.

detsembrikuu koosolekul 1971. aastal jahtklubi ruumides.¹¹⁶ Edaspidi koondus Ivar Kallioni ümber rühm, kelle tööks sai Tallinna kandidatuuri tänases mõistes turundamine ning ehitusprogrammi koostamine 1980. aasta suveolümpiamängude ajaks. Korraldusrühma kuulusid esindajad Vabariiklikust ja Tallinna linna spordikomiteest, Vabariiklikust kirjastuskomiteest, Eesti Reklaamfilmist, Eesti NSV Purjespordiföderatsioonist, Tallinnfilmist, Eesti NSV Kunstifondi Tallinna Kombinaadist ARS, linna täitevkomitee valitsustest ja osakondadest. Ametlikku korraldus- ehk kohalikku orgkomiteed sel ajal veel ei eksisteerinud.¹¹⁷

Esimeseks tõsisemaks sammuks sai Pirita planeering, mida hakati koostama 1972. aastal. 31. märtsil kinnitas ENSV Ministrite Nõukogu korralduse, mille alusel pidi ehitatama Piritale puhke- ja spordikeskus.¹¹⁸ Sellele korraldusele järgnes Pirita generaalskeemi koostamine, mille autoriteks olid Eesti Projekti arhitektid Rein Riitsaar ja Lorenz Haljak (ill 2).¹¹⁹ Planeeringus nähti ette puhke- ja spordikeskuse ehitamine Piritale ning Russalka ja Merivälja vahelise 643 hektari suuruse ala kujunduspõhimõtted, sh ühendustee loomine. Riitsaare ja Haljaku töö hõlmas endas kolme varianti, kuidas tee Piritale lahendada. Pirita kesksesse ossa kavandati supelrand ning selle lähedusse pidi endisesse asukohta jääma jahtklubi.¹²⁰ Lisaks planeeriti Pirita kloostri varemete korrastamist kultuurisündmuste läbiviimiseks, uue rannahoone ehitust ning mitmete hoonete lammutamist tänase purjespordikeskuse lähistel. Merekaldale pandi paika Pirita purjespordikeskuse asendiplaan ning sinna see objekt ka 1980. aastaks kerkis. Ühtlasi lahendati Pirita keskosa üldplaneeringuga piirkonna transpordivõrk, mis hõlmas autoteid, ühistranspordiskeemi, taksopeatuseid ja parkimist.¹²¹ See planeering jäi aluseks edasistele kavadele. Arhitekt Dmitri Bruns on oma arhitektuurialastes mälestustes kirjutanud:

„Tahaksin väga, et hindaksime väärικalt ka meie seast juba lahkunud Rein Riitsaare ja Lorenz Haljaku panust Tallinna olümpiarajatiste üldprogrammi väljakujundamisel.“¹²²

¹¹⁶ Sulev Roosma isiklik arhiiv: VSÜ „Kalev“ Tallinna Jahtklubis toimunud nõupidamise otsus (Tallinn, Pirita), 30.12.1971.

¹¹⁷ **Ivar Kallion**. *Kodulinn Tallinn* (Tallinn: Eesti Raamat, 1978): lk 162.

¹¹⁸ Sulev Roosma isiklik arhiiv: ENSV Ministrite Nõukogu korraldus, nr 184-k, 31.03.1972, koopia.

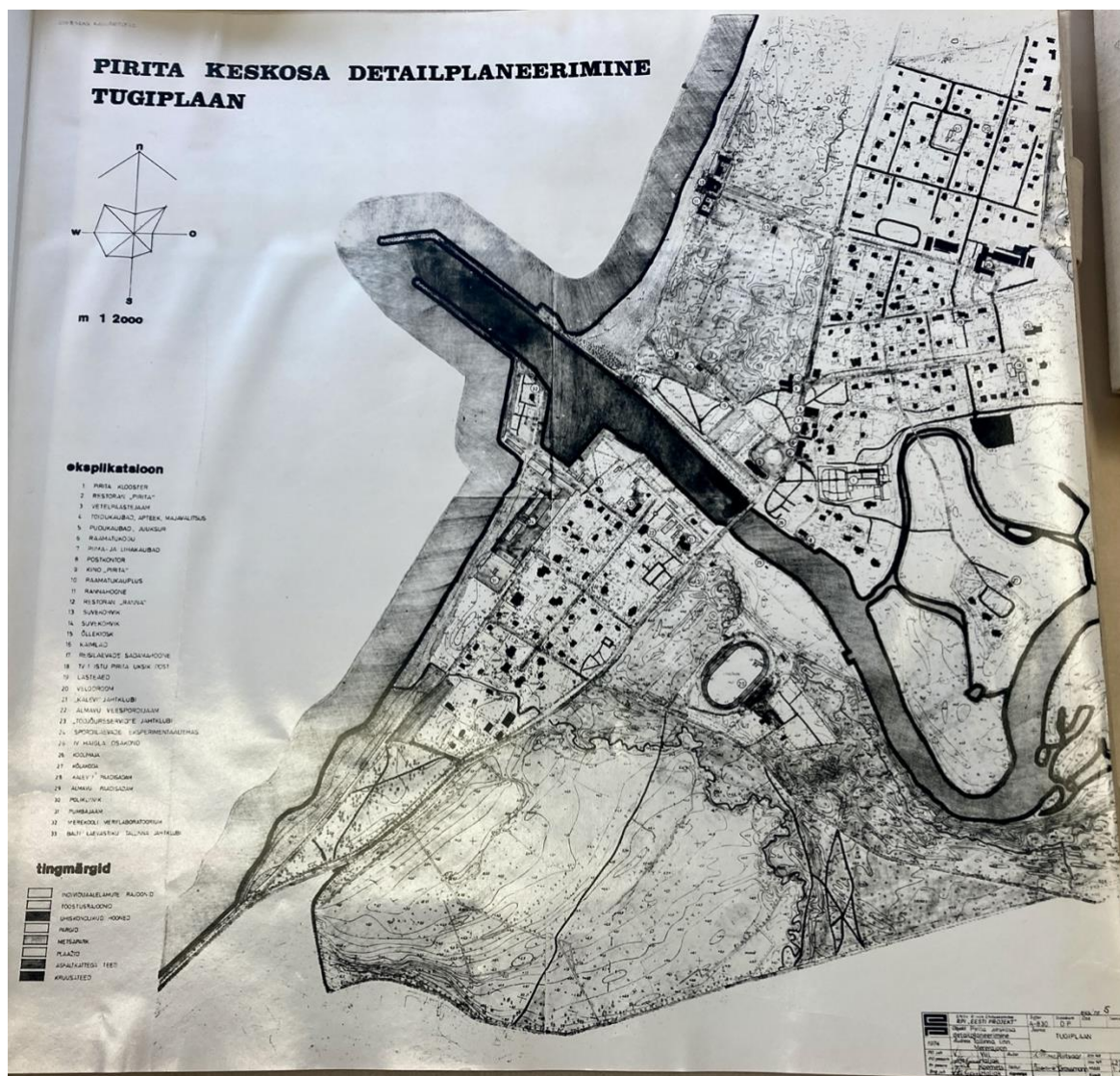
¹¹⁹ EAM, EAM.4.1.50: Pirita keskosa detailplaneerimine. II köide. RPI Eesti Projekt, 1974. Autor: **Rein Riitsaar**; EAM, EAM.4.1.51: Pirita keskosa detailplaneerimine. III köide (Pirita purjespordikeskuse projekt). RPI Eesti Projekt, 1974. Autor: **Rein Riitsaar**.

¹²⁰ **Dmitri Bruns**. *Tallinn valmistub olümpiaks* (Tallinn: Perioodika, 1979): lk 40.

¹²¹ EAM, EAM.4.1.50: Pirita keskosa detailplaneerimine. II köide.

¹²² **Bruns**. *Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid*, lk 44.

Üldplaneeringut täiendati 1977. aastal Pirita keskosa maastikukujunduse kavaga, mille koostas arhitekt Valve Pormeister.¹²³ Pirita puhketsooni planeering oleks käiku läinud ka juhul, kui olümpiaregatt poleks Tallinnas toimunud. Seda kinnitab Eesti NSV Ministrite Nõukogu presiidiumi istungi protokoll 29. jaanuarist 1973, kus on kirjas, et Pirita tee ja silla rekonstrueerimine, Pirita keskuse heakorrastamine, rannaohone ja kaubakeskus on esimese vajaduse objektid, mille projekteerimise tähtaegu sooviti ettepoole tuua. Hotelli ja olümpiaküla juures on märged, et nende projekteerimise ja väljaehitamise kohta tuleb esitada ettepanekud „vajaduse korral täiendavalt“, mis tähendab, et oodati Moskva ja ROK-i otsust.¹²⁴

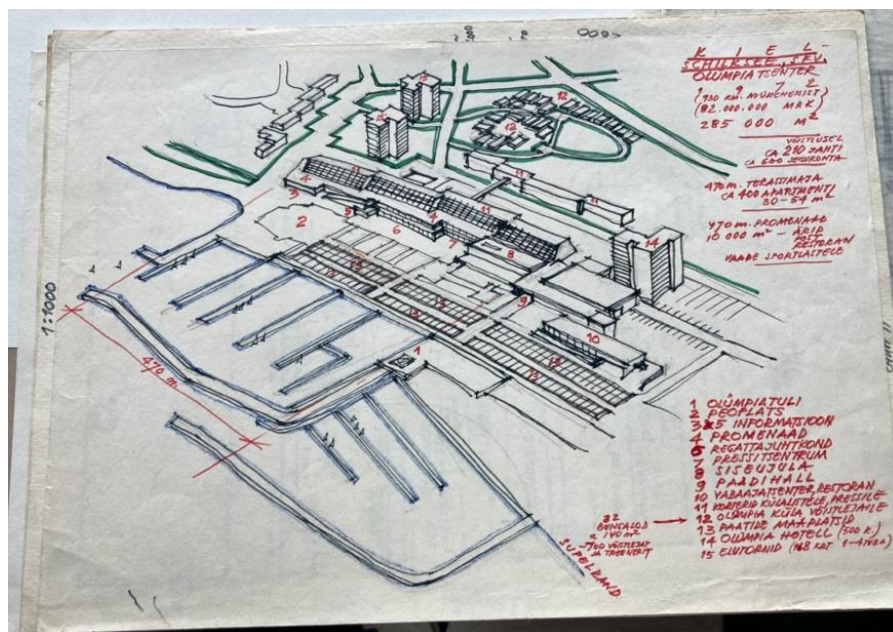

Ill 2. Pirita keskosa planeering, Rein Riitsaar, Lorenz Haljak. 1974. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum.

¹²³ EAM, EAM.33.1.78: Pirita keskosa maastiku kujundamine, 1977. Autor: Valve Pormeister.

¹²⁴ Sulev Roosma isiklik arhiiv: ENSV Ministrite Nõukogu presiidiumi istungi protokoll, 29.01.1973. Koopia.

1972. aastal toimus esimene välisreis, mille eesmärgiks oli teiste linnade näitel tutvuda, kuidas olümpiamängude purjeregatti üldse korraldatakse. Nii said Tallinna linnaarhitekt Dmitri Bruns, Eesti Projekti peaarhitekt Mart Port ja spordikomitee aseesimees Urmo Kala võimaluse külastada Saksamaa linna Kieli, kus viidi läbi Müncheni olümpiamängude purjeregatt. Kielis väisati olümpiaks ehitatud Schilksee purjespordikeskust (ill 3), mille eeskujul valmis hiljem ka Tallinna purjespordikeskus.¹²⁵ Kieli visiidi ametlikus aruandes toodi välja olulisi andmeid, mida 1980. aasta Tallinna regati ehitustellimuse koostamisel eeskujuks võeti. Näiteks koosnes sealne ehitusprogramm kahest kõrghoonest, 32 bungalost ja 24 korterist, kuhu osavõtjad majutati.¹²⁶ Kieli eeskujul käis Tallinna plaanidest läbi idee ehitada Piritalle kaks tornelamut ajakirjanike, kohtunike ja teenindava personali majutamiseks, mis pidid kerkima kas Merivälja piirkonda või velotrekiraja lähedusse, kuid ehitamiseni siiski ei jõutud, sest leiti, et kõrghooned mõjuksid Pirita-Merivälja piirkonnas „võõrkehadena“.¹²⁷ Tollest 1972. aasta visiidist ajendatuna sai Kielist viis aastat hiljem, 1978. aastal Tallinna sõpruslinn.¹²⁸ Kielist saadud kogemuste põhjal koostati Pirita purjespordikeskuse avatud arhitektuurivõistluse lähteülesanne, mida käsitleb lähemalt magistritöö kolmas peatükk.

Ill 3. Kielis asuva Schilksee purjakeskuse plaan.
Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum.

¹²⁵ Sandra Mälk. Tallinna Olümpiapurjespordikeskuse kavand. – *Eesti Arhitektuurimuuseumi kogude päevik*, <https://www.arhitektuurimuuseum.ee/est/collection-diary/tallinna-olümpiapurjespordikeskuse-kavand/> (külastatud 10.03.2024).

¹²⁶ RA, ERA.R-2310.1.88: Tallinna olümpiaehituste ja heakorrastustööde eelkava ja võrdlusandmed Kieli regatiga, 1972.

¹²⁷ RA, ERA.R-1.28.442, L 2–4: Mõned probleemid ja arvamused 1980. a. olümpiamängude purjeregati paremaks ettevalmistamiseks Tallinnas ning Pirita Purjespordikeskuse väljaehitamiseks ja ekspluateerimiseks, 1978.

¹²⁸ Bruns. *Tallinn valmistub olümpiaks*, lk 43.

NSV Liidu Rahvuslik Olümpiakomitee ja Spordikomitee kinnitasid 1973. aasta lõpul, et juhul, kui Moskva saab õiguse korraldada olümpiamängud, siis toimub purjeregatt Tallinnas. 1974. aasta oli täis lobitööd, kohtuti erinevate otsustajate ja huvirühmadega. Maikuu algul tutvus Tallinnas regati ettevalmistuskavadega üleliidulise spordikomitee esimees Sergei Pavlov¹²⁹, juunis tutvustati EKP Keskkomitee büroo liikmetele planeerimisskeeme. 17. juunil 1974 saabus Tallinnasse ROK-i liige, Austria Purjespordi Föderatsiooni esimees dr Rudolf Nemetschka, kellele näidati siinsed võimalusi ja kavasad ning samal kuul külastasid Tallinna veel kaks ROK-i liiget, kes osalesid järjekordsel Balti regatil ja Tallinna rahvusvahelisel noorte purjespordinädalal.¹³⁰ Suvel jätkus pidev valmistumine sügiseseks ROK-i istungiks, hakati koondama orgkomiteed võimalikuks olümpiaregati korraldamiseks. Orgkomitee esimeheks sai Arnold Green, aseesimeesteks Albert Vendelin, Ivar Kallion, Juhan Unger, esimesteks liikmeteks määrati teiste seas Dmitri Bruns, Urmo Kala, Albert Norak, Endel Paalman, Rein Ristlaan ja Bruno Saul¹³¹, see koosseis muutus aastate jooksul. EKP Keskkomitee tegi ülesandeks panna kolme kuu jooksul kokku ehitusprogramm¹³² ning Tallinna tutvustati võimaliku olümpiaregati linnana rahvusvahelises meedias, Ivar Kallion on kirjutanud, et artiklid ilmusid Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa väljaannetes.¹³³ Oktoobri algul valmis reklaamfilm „Tallinn kutsub“ (režissöör Reet Kasesalu)¹³⁴ ning Eesti Reklaamfilmi studios tehti veel teinegi lühisaade nimega „Olümpiasadam“ (režissöör Teet Taumi).¹³⁵ Ettevalmistustööd ja kampaania jätkusid 20. oktoobrini 1974. aastal, mil Viinis asuvas Musikvereinis algas ROK-i 75. istungjärk, mille päevakord nägi ette XXII suveolümpiamängude korraldajalinna valimise.¹³⁶ Salajane hääletus Viinis toimus 23. oktoobri hommikul kell 9, kus Moskva sai 39 ja Los Angeles 22 häält.¹³⁷ Kell 9.35 kuulutas ROK-i president lord Killanin (parun Michael Morris) Moskva 1980. aasta OM-i korraldajalinnaks ja

¹²⁹ Alates 1977. aastast oli Pavlov ka NSV Liidu olümpiakomitee esimees.

¹³⁰ **Kallion**. *Kodulinn Tallinn*, lk 161.

¹³¹ Liikmeteks olid veel Peedu Ojamaa, Leonid Parašin, Aleksander Repp, R. Hallik, H. Jalsto, A. Kompus (eesnimed leidmata).

¹³² Sulev Roosma isiklik arhiiv: **Ivar Kallion**. Hajamõtteid ja meenutusi 1980. a olümpiaregati köögipoole pealt. Artikli koopia.

¹³³ Samas, lk 164.

¹³⁴ RA, EFA.203, f 4756: Tallinn kutsub. Reklaamfilm. Režissöör **Reet Kasesalu**. (Tallinn: Tallinnfilm, 1974).

¹³⁵ RA, EFA.353, f 3034: Olympic Harbour Tallinn (Olümpiasadam Tallinn). Dokumentaalfilm. Režissöör **Teet Taumi**. (Tallinn: Eesti Reklaamfilm, 1974).

¹³⁶ *Informatsiooniline materjal Tallinna linna ettevalmistamise kohta...*, lk 12–14.

¹³⁷ **Tiit Kuningas, Tiit Lääne**. *Olümpiamängude ajalugu IV: 1968–1980 suvemängud* (Tallinn: Maalehe Raamat, 2007): lk 293.

seeläbi Tallinna olümpiaregati võõrustajaks.¹³⁸ Raadio kaudu jõudis uudis kohe Tallinnasse ja veel samal päeval korraldati olümpiajooks Raekoja platsilt Piritale.¹³⁹

Tallinna kandidatuuri edu põhjusena on toodud välja, et ehituskavade ja regatikorraldusega hakati tegelema juba 1971. aastal, mis käivitas eelfaasis linnaarenduse. Samuti on esile toodud linnaeape Ivar Kallioni diplomaatilisi oskusi luua suhteid otsustajate ringiga, näiteks muutis ta linna rahvusvaheliste kontaktide seas meeldejäävaks, tehes neile asjatundlikke Tallinna suveniiridest komplekteeritud kingitusi.¹⁴⁰ Kallion ise on nimetanud neid kolme aastat enne ametlikku kinnitust „põrandaalusteks aastateks“, kuna inimesed olid juba tööle hakanud ning Tallinna linna reklaamiti ka välisriikides.¹⁴¹ Purjeregati linnaks saamisele aitasid kaasa Tallinna lahe tingimused, mis on regati korraldamiseks sobivad: laht on kaitstud tormide eest, puuduvad hoovused ning purjeregati võistlusdistsantsid on võimalik sadamale võrdlemisi lähedale ära mahutada. Jagus ka korralduskogemust, kuna Tallinna kandidatuuri kannustasid rahvusvahelise osavõtuga Balti regatid, mida oldi selleks ajaks Tallinna lähel peetud juba aastakümneid.¹⁴²

2.3. 1970. aastate arhitektuur ja linnaplaneerimine

Lisaks olümpiaregati valmistumisele toimus 1970. aastatel muid linnaplaneerimisalaseid tegevusi, millel oli ühtivusi olümpiaregati linnaehituslike plaanidega. 1960. aastate lõpul hakati koostama Tallinna teist üldplaneeringut, millega nähti ette kesklinna kaasajastamine ja liikluse ümberkorraldus. Generaalplaani koostasid Lorenz Haljak, Mart Port, Hugo Sepp, Elva Kilps, Dmitri Bruns ja insener Mihkel Välbe ning see kinnitati 1971. aastal. Planeeringu üheks aspektiks oli linna avamine merele Mere puiestee, Merepargi (teostamata) ja Ahtri tänava abil, nii et olümpiaregati ehitusplaanid kattusid selles osas generaalplaaniga.¹⁴³ Peale linna merele avamise oli planeeringu üheks oluliseks ülesandeks Tallinna vanalinna hoonete renoveerimine ja ajaloolise miljöö rekonstrueerimine, seda koos ümbritseva bastionivööndiga, mis seisis korrastamata ja tühjana.¹⁴⁴ Kesklinna ja vanalinna nähti ette kultuuriga seotud hoonestust, mis

¹³⁸ Samas.

¹³⁹ Tiit Nuudi isiklik arhiiv: olümpiaregati sündmuste kroonika, märkmed.

¹⁴⁰ **Olev Roosma**, intervjuu. Küsitles autor, 8.03.2024. Märkmed autori valduses.

¹⁴¹ **Hallas-Murula**. Kallion. Tallinn.

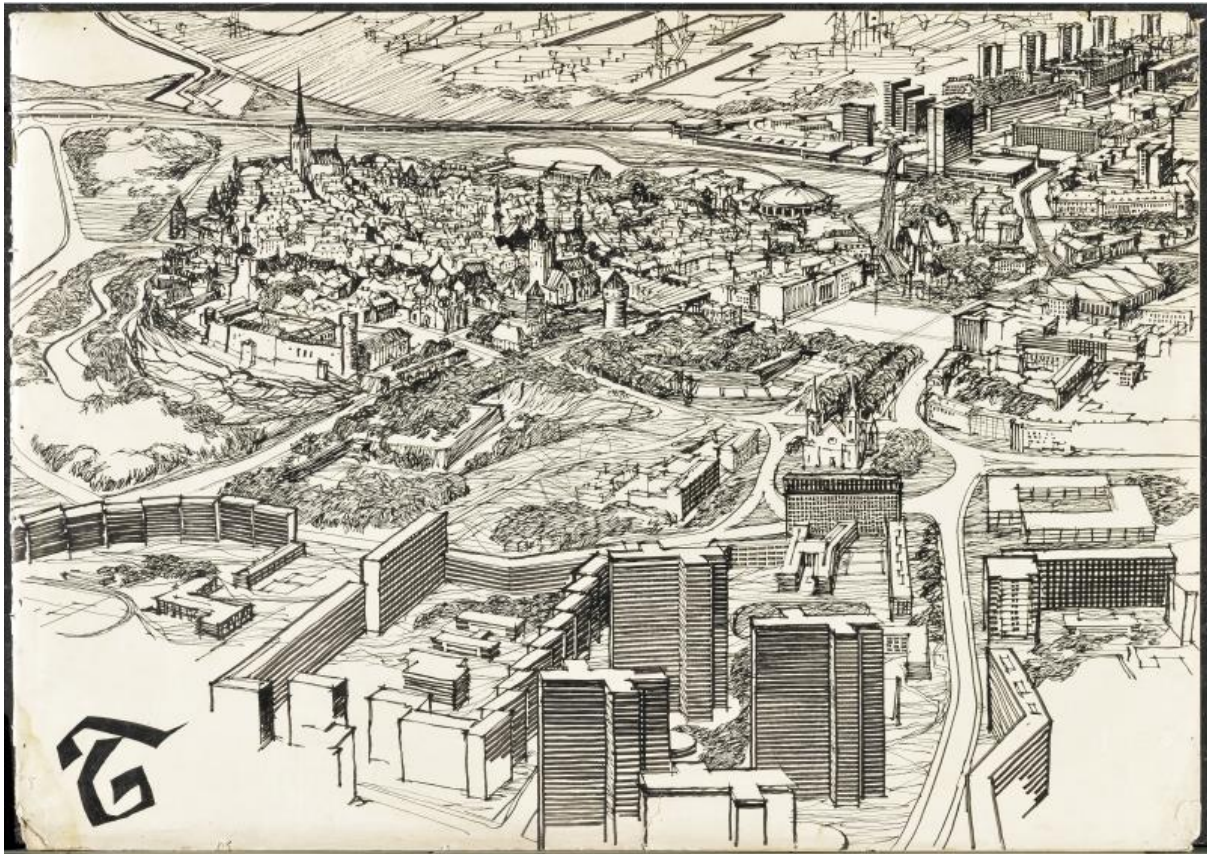
¹⁴² **Paal**. *Tallinna olümpiakeskus*, lk 5.

¹⁴³ **Peeter Määrsepp, Heino Levald, Tõnis Tähe, Kristjan Kuurme**. *Põhja-Tallinna arengukavad 1700–2005*. Aruanne (Tallinn: Audentese Ülikooli Euroopa Instituut, 2006): lk 21.

¹⁴⁴ **Bruns**. *Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid*, lk 96.

viidi seoses olümpiaregatiga hiljem ka ellu. Lisaks kesklinna arendamisele kätkes üldplaneering endas nii nn mägede ehk Mustamäe, Lasnamäe ja Õismäe ehitusi. Ühtlasi nähti linna generaalplaaniga ette kanalisatsioonisüsteemi rekonstrueerimine.¹⁴⁵

Lisaks üldplaneeringule valmis 1969. aastal Tallinna keskosa eksperimentaalprojekt, autoriteks Malle Meelak ja Mart Port. Autorid markeerisid vanalinna säilitamise, vanalinnast idasse kavandati *city*-tüüpi kõrghoonete piirkond ja ameerikalikud mastaapsed viaduktid. Sarnane suurlinlik metropol jätkus plaanil ka Kaarli kirikust kagus (ill 4).¹⁴⁶ 1971. aasta teisel poolel korraldas Tsiviilehituse ja Arhitektuuri Riiklik Komitee konkursi Tallinna keskosa planeerimiseks ja hoonestamiseks, mille põhiülesandeks oli teisaldada merekaubasadama funktsioon uude asukohta Paljassaares ja viia raudteejaam Ülemiste järve lähiste. Nende plaanide alusel kitsendati ja sõnastati 1980. aasta purjeregati ehituse põhieesmärgid.¹⁴⁷

Ill 4. Tallinna kesklinna eskiiskavand, planeerimise ja hoonestuse eksperimentaalprojekt. Arhitektid Malle Meelak, Mart Port. 1968. Allikas: Eesti Arhitektuurimuseum.

¹⁴⁵ EAM, EAM.6.4.2: Eesti arhitektuur 1940–1988, lk 27.

¹⁴⁶ EAM, EAM 4.1.98: Tallinna generaalplaani (Tallinna kesklinna eksperimentaalprojekti I variant, seletuskiri). RPI Eesti Projekt, 1968. Autorid: **Mart Port, Malle Meelak**.

¹⁴⁷ **Dmitri Bruns**. *Tallinn – linnaehituslik kujunemine* (Tallinn: Valgus, 1993): lk 158.

1970. aastatel viidi muuhulgas läbi masselamuehitust: üle Eesti kerkisid magalarajoonid nagu Lasnamäe, Väike-Õismäe, Annelinn, Männimäe ja Mai. Vahemikus 1971–1985 ehitati Eestis kokku 204 000 korterit ning ainuüksi Tallinnas nähti elamute rajamiseks ette 119,3 miljonit rubla, mis pidi andma 856 500 m² elamispinda.¹⁴⁸ Suurelamupiirkondadega kaasnes mikrorajoonikeskuste (Mustamäel nn ABC-keskused) kavandamine, mille algus jäi küll varasemasse kümnendisse.¹⁴⁹ Õitses ka maaehitus – seitsmekümnendatel kerkisid modernistlikud kolhoosikeskused (nt Tsoorus, Kobelas, Raplas) ning suuri komplekse (nt Pärnu KEK-i Kuldne kodu 1972–87) ehtasid veidi vabamates tingimustes ka kolhoosiehituskeskused ehk KEK-id. Arhitektuuriajaloolane Andres Kurg on kirjutanud: „1970.–1980. aastate arhitektuuril oli kaks nägu, need oli demokratiseerumise kümnendid, mille ajal otsiti viise, kuidas vastata inimeste uutlaadi nõudmistele ja soovidele [---], samal ajal olid need privatiseerumise ja avalikkusest eemaletõmbumise kümnendid.“¹⁵⁰ 1970. aastatel parendati Tallinna üldist ilmet veel mitme teise projektiga, mis olid olümpiamängudest sõltumatud. 1975. aastal valmis Maarjamäe memoriaalansambli esimene järk (arhitektid Allan Murdmaa, Peep Jänes, Rein Kersten, Henno Sepmann, kunstnik Jüri Palm ja insener Vello Hüdsi)¹⁵¹, mis polnud olümpiaga seotud, kuigi kajastus Piritas planeeringus.¹⁵²

Kõnealune kümnend jääb perioodi, mida on nimetatud stagnatsiooniajaks ehk seisakuks ühiskonnas, mil erinevad protsessid on pidurdunud. Ühiskondliku tardumuse põhjustas paljude eluvaldkondade suurenev mahajäämus lääneriikidest, mis omakorda tingis majanduslanguse.¹⁵³ Täpsemalt kestis nn stagnaer alates Leonid Brežnevi võimuletulekust 1964 kuni tema surmani 1982. aastal, teistel hinnangutel vältas seisak 1987. aastani. Stagnatsiooni mõiste ja selle käsitlemine on 2000. aastatel muutunud keerulisemaks, ajaloolased on hakanud stagnatsiooni mõistma laiemalt kui pelgalt seisakut. Olümpiamängude korraldamine on üheks näiteks, mis tõendab, et ühiskonnas ja majanduses ei olnud 1970. aastatel kõik mustvalge. Kuigi majanduskriisi püüti varjata, siis suveolümpia korraldamine oli

¹⁴⁸ **Aap Mumme.** Olümpiaehitusprogramm Tallinnas X viisaastakul kui osa Eesti NSV kapitaalehituse plaanist. – *Olümpiaehitised Tallinnas*, koost Henn Saarmann (Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja kehakultuuri- ja spordikomitee 1980. a Moskva olümpiamängude organiseerimiskomitee Tallinna osakond. Eesti Informatsiooni Instituut, 1977): lk 7.

¹⁴⁹ Vt **Epp Lankots, Helen Sooväli-Sepping.** ABC-keskused ja Mustamäe mikrorajoonide identiteetid. – *Kunstiteaduslikke Uurimusi* 17, nr 4 (2008).

¹⁵⁰ **Andres Kurg.** Arhitektuur: keskkonna demokratiseerimisest isiklike müütideni. – *Eesti kunsti ajalugu 6: II*, koost ja toim Jaak Kangilaski, peatoim Krista Kodres (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2016): lk 284.

¹⁵¹ Obelisk valmis tunduvalt varem, 1960. aastal.

¹⁵² **Bruns.** *Tallinn valmistub olümpiaks*, lk 42.

¹⁵³ Stagnatsiooniaeg. – *Eesti Entsüklopeedia*, <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/stagnatsiooniaeg> (külastatud 10.03.2024).

siiski mõjus arenguprojekt, mille ühe eesmärgina taotleti rahva rahulolu tõstmist, pakkudes paremaid elutingimusi.¹⁵⁴ Sellest sai regatilinnana osa ka Tallinn. 1970. aastaid ei saa nimetada pelgalt stagneerunud ajastuks, vaid pigem oli see vastuolude aeg. Paradoksaalsuse üks ehe näide on Nõukogude Liidu võimude otsus saata vahetult enne olümpiamänge väed Afganistani, mis asetas korralduskomitee täbarasse olukorda, kus tehtud töö võis lihtsasti kokku kukkuda.¹⁵⁵ Andres Kurg on leidnud, et ehitatud keskkonna analüüsimisel ei pea Brežnevi valitsusaegne seisak paika, kuna sellest perspektiivist vaadatuna oli tegu pika ja muutusterohke perioodiga, mida saab jagada erinevateks arenguetappideks.¹⁵⁶

Lisaks ilmestab seitsmekümnendate arhitektuuri teatav põlvkondlik konflikt, mille tingis ühelt poolt Leonid Brežnevi valitsusaega kirjeldanud stagnatsioon, aga teisalt noorte arhitektide püüd murda välja valdkondlikest struktuuridest ning modernistlikust esteetikast, mis selleks ajaks lääne arhitektuuriavangardi ringkondi enam ei kõnetanud. Eesti Riikliku Kunstiinstituudi (ERKI) taustaga noored arhitektid moodustasid rühmituse, mida tunneme Tallinna kooli arhitektidena.¹⁵⁷ Nad ihalesid suuresti postmodernismi tõekspidamiste ja vormide järele, kuid varasem põlvkond arhitekte projekteeris veel modernismi vaimus. Tallinna kool võttis kasutusele neofunktsionalismi mõiste, mida oma loomingus viljelema hakati. See on pöördumine 1920.–1930. aastate modernismi eeskujude juurde, tuues tagasi toonased vormid ja viimistluse.¹⁵⁸ Ka Mart Kalm on heitluse noorte arhitektide liini ja olümpiaprojektide vahel välja toonud: „Arhitektuuris langes olümpiaehitiste valmimine paradigmapuhetuse aega. Olümpiaks ehitatu oli modernistlik ja laia joonega monumentaalselt planeeritud, jutustamaks Nõukogude Liidu võimsusest, arhitektide avangard aga vaimustus samal ajal historitsismist ja isetekkelise agulimiljöö intiimsest romantikast.“¹⁵⁹ Viimane fraas tähistab siinkohal suures joones postmodernismi ilminguid. Tallinna kooli arhitektidega haakuvas vaimus tegutsesid sama põlvkonna Eesti disainerid, kes üritasid unikaaldisaini abil ellu viia positiivset elukeskkonda parandavat programmi. Kritiseeriti viletsat heakorda ja linnade ebaesteetilist ilmet. 1976. aastaks oli ka sõna „disain“ vähemalt siinmail kinnitunud.¹⁶⁰ Seetõttu kaasati Pirit

¹⁵⁴ Parks. *The Olympic Games...*, lk xviii.

¹⁵⁵ Samas, lk xix.

¹⁵⁶ Kurg. Arhitektuur: keskkonna demokratiseerimisest..., lk 282.

¹⁵⁷ Tallinna kooli arhitektide sekka kuulusid Leonhard Lapin, Vilen Künnapu, Ain Padrik, Avo-Himm Looveer, Jaan Ollik, Tiit Kaljundi, Jüri Okas, Ignar Fjuk, Veljo Kaasik, Harri Šein ja pisut vanem Toomas Rein.

¹⁵⁸ Andres Kurg. Modernismi lõppmäng, Tallinn 1978. – *Keskkonnad, projektid, kontseptsioonid. Tallinna kooli arhitektid 1972–1985*, koost Andres Kurg, Mari Laanemets (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2008): lk 43.

¹⁵⁹ Mart Kalm. *Eesti 20. sajandi arhitektuur* (Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2001): lk 309.

¹⁶⁰ Jüri Kermik. Disainidiskursus. – *Uus vaev: Eesti noor disain 1980. aastatel*, koost Jüri Kermik (Tallinn: Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseum, 2018): lk 17–18.

olümpiapurjeregati korraldamisse ja linna üldilme parendamisse ka disainerid, kes pidid väheste vahenditega Tallinna väljanägemist edendama – seda kollektiivi hakati nimetama linnakujundusgrupiks ning nad töötasid sarnaste põhimõtete alusel nagu Tallinna kooli arhitektid. Tagantjärele on aga sisearhitekt ja õppejõud Jüri Kermik kirjutanud, et hoolimata linnakujundusgrupi tööst polnud laiemast disaini valdkondlikust vaatest lootused ühiskonna arenemise suhtes 1980. aastal siiski eriti kõrged.¹⁶¹ Linnakujundusgrupi tööd käsitleb lähemalt magistr töö kolmas peatükk.

Eelnevat täiendades võib öelda, et 1970. aastate arhitektuurilugu on kirjutatud suuresti Tallinna kooli arhitektide perspektiivist, kuid omas ajas olid nemad ja nende tegevus siiski avangardne. Laiem elanikkond puutus aga pigem kokku olümpiaplaanide ja massehitusega. Arhitektuuriajaloolane Karin Hallas-Murula on nentunud, et taasiseseisvumiseelset nõukogude perioodi arhitektuuri on käsitletud „müüdiloojate“ ehk Tallinna kooli põlvkonna ideedest lähtuvalt, kuid Tallinna kool oli paralleelnähtus muus maailmas toimunule.¹⁶² Tõsi, Tallinna kooli arhitektidel oli tihedaid puutepunkte ka purjeregatiga, sellest tuleb edaspidi lähemalt juttu Pirita purjespordikeskuse juures. Siinse uurimistöo üheks sihiks on tutvustada, et nn Tallinna olümpiaehitus teenis omas ajas laiemat kõlapinda kui avangardi tegevus ja looming, kuna puudutas väga mitmeid inimesi. Kokku oli olümpiaregati ettevalmistuste ja organiseerimisega seotud umbes 9000 inimest¹⁶³, kui arvestada ka tasuta tööjõudu ehituplatsidel, siis võib see arv küündida pea 200 000ni.¹⁶⁴ Seetõttu on oluline arhitektuurikirjutuses olümpiaehitust põhjalikult kajastada ja muude oludega põimunult analüüsida, kuna arhitektuuripärandi mõistmine on ajas muutunud.

2.4. Linnaplaneerimine ja ehitustellimus 1980. aastaks

Olümpiamängude purjeregati korraldamine on ühele linnale suur vastutus, millega võib kaasneda sarnane arenguhüpe, mille teeb läbi olümpialinn. ROK-i reeglite kohaselt ei ole olümpiaregatti võõrustaval linnal õigus nimetada end olümpialinnaks,¹⁶⁵ seetõttu on Bruno Saul nimetanud Tallinna Moskva XXII olümpiamängude kaaslinnaks ning seal toimunud

¹⁶¹ Samas, lk 21.

¹⁶² Karin Hallas. Eesti arhitektuuri kahekordne õnn. – *Maja*, nr 5/6 (1995): lk 72.

¹⁶³ Kalev Vapper, Arne Mesikäpp. *Tallinn-80* (Tallinn: Eesti Raamat, 1982): lk 10.

¹⁶⁴ Saul. *Meie aeg*, lk 166.

¹⁶⁵ Wimmer. *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 26.

mikroolümpiaks.¹⁶⁶ Olümpiaregati kaasnenud ehitusplaanid ja -suunad pidid täitma eesmärgi, mida kirjeldas 1971. aasta Tallinna üldplaneering ning linna keskosa planeerimise ja hoonestamise kava. Kui varasemalt oli see kava ajastatud pikema ajaperioodi peale, siis nüüd oli soov saavutada 1980. aastaks nähtav ja tajutav linnaehituslik efekt.

Eestimaa Kommunistliku Partei (EKP) Keskkomitee ja ENSV Ministrite Nõukogu andis 19. novembril 1974. aastal välja määruse 1980. aasta olümpiamängude purjespordiregati korraldamise kohta Tallinnas. Määruse alusel moodustati vabariiklik korraldus- ehk orgkomitee eesotsas Arnold Greeniga, kellest sai ühtlasi liidu tasandi Olümpia-80 orgkomitee esimehe Ignati Novikovi asetäitja. Novikov oli NSV Liidu Ministrite Nõukogu aseesimees (samal ajal rollis, mis Green Eesti NSV-s).¹⁶⁷ Tallinna täitevkomitee Kallioni juhtimisel ning Eesti NSV Rahandusministeerium eesotsas Albert Norakuga said ülesandeks leida Tallinnasse järgnevateks aastateks rohkem tööjõudu, teine oluline osa määrusest puudutas ehituskavasid. Määruse punkt 7 sätestas:

„Teha sm-tele K. Vainole (kokkukutsumine), V. Väljasele, A. Vendelinile, A. Greenile, G. Tõnispojale, N. Johansonile, L. Lentsmanile, I. Kallionile ja V. Hallmäele ülesandeks kahe nädala jooksul täpsustada ja esitada EKP Keskkomiteele ja Eesti NSV Ministrite Nõukogule põhiliste ehitusobjektide loetelu, mis on vajalik võtta Tallinna osas X viisaastaku plaani projekti, ning 1980. aastal olümpia purjeregati korraldamisega seotud objektide loetelu, määrates kindlaks nende objektide ehitamise järjekorra.

Pidada vajalikuks üheaegselt Tallinnas olümpia purjeregati korraldamisega vahetult seotud olümpiaobjektide ehitamise ja abinõudekompleksi täitmisega teha suures ulatuses ehitustöid elamute, kultuuri- ja olmeasutuste, kommunaalmajanduse objektide, linnatranspordi ning muude linnamajanduse objektide osas, et 1980. aastal Tallinnas edukalt korraldada olümpia purjeregati ning eeskujulikult vastu võtta ja teenindada olümpiamängudest osavõtjaid ja külalisi.“¹⁶⁸

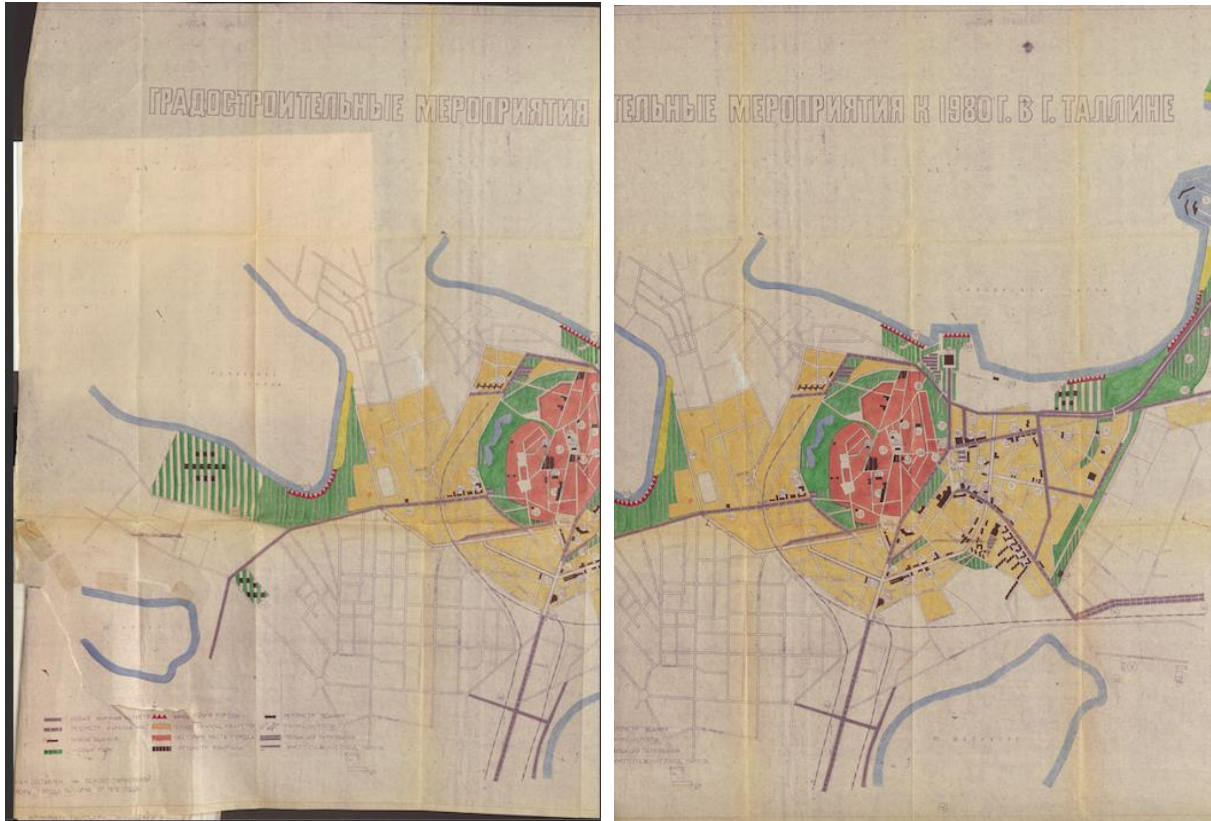
Veel samal, 1974. aastal alustati projekteerimisinstituudis Eesti Projekt olümpiaregati linnaehitusplaani „Tallinn 80“ koostamist, projekti peaarhitekt oli Lorenz Haljak. Projektiga

¹⁶⁶ **Bruno Saul.** Saateks. – *Olümpiaehitised Tallinnas*, Koost Henn Saarmann (Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja kehakultuuri ja spordikomitee 1980. aasta Moskva olümpiamängude organiseerimiskomitee Tallinna osakond. Eesti Informatsiooni Instituut, 1977): lk 3.

¹⁶⁷ **Bruno.** *Tallinn valmistub olümpiaks*, lk 53.

¹⁶⁸ RA, ERAF.1.4.4526, L 85–86: EKP Keskkomitee ja ENSV Ministrite Nõukogu määrus nr 288, 1980. aasta olümpiamängude purjespordiregati korraldamise kohta Tallinnas, 19.11.1974.

„Tallinn 80“ kaasnesid suuremõõtmelised linnaehituslikud kaardid (ill 5 ja ill 6), millega markeeriti 92 objekti rajamine või läbiviidav ehitus, mille valmimine nähti ette 1980. aastaks. Lisaks objektidele ja hoonetele hõlmas kava vanalinna planeerimist ja taristu arendamist Tallinnas ja üleriigilistel põhimaanteedel.¹⁶⁹

Ill 5 ja 6. Arendus- ja parandusettepanekud Tallinna linna ettevalmistamiseks olümpiamängude purjeregatiks, arhitekt Lorenz Haljak. 1974, väljavõtted kaardist. Allikas: Rahvusarhiiv.

Eesti Projekti arendusplaanid haakuvad suurel määral 1971. aastal generaalplaaniga. Ühisosad on näiteks infrastruktuuri arendamine, kesklinna korrastamine ja seal pakutavate funktsioonide läbimõtlemine ning reovee suunamine ja tööstuse koondamine kesklinnast välja. Projektis on hoonetüüpide järgi toodud välja suuremad planeeritud ehitus- ja remonditööd ning restaureerimisplaanid. Eesti Projekti kalkulatsiooni järgi oodati purjeregatist osa võtma umbes 20 000–33 000 väliskülast ja 180 000–200 000 Nõukogude Liidu turisti. Ajaloolane Pauli Heikkilä on kirjutanud, et kogu Moskva olümpiaprogrammist loodeti osa saavat 300 000 välisturisti, aga neist tulid kohale vähem kui pooled.¹⁷⁰ Tallinnaski jäid tegelikud arvud

¹⁶⁹ RA, ERA.T-14.4-6.9011: Arendus- ja parandusettepanekud Tallinna linna ettevalmistamiseks olümpiamängude purjeregatiks, köide I. Eesti Projekt, oktoober 1974. Autor: **Lorenz Haljak**.

¹⁷⁰ **Heikkilä**. Sailing in an Occupied Country, lk 1474.

kordades väiksemaks – purjeregatist võttis osa ainult 154 purjetajat 23¹⁷¹ (teistel andmetel 21¹⁷²) riigist ning pealtvaatajate, eelkõige väliskülaliste arvud olid oodatust tunduvalt väiksemad.¹⁷³ Leonid Volkov on kirjutanud, et olümpiaregati läbiviimine aitas kaasa linna generaalplaani teostusele, kuna Tallinn oli enne seda suhteliselt mahajäänud nii üldise ilme, funktsioonide ja transpordi poolest.¹⁷⁴ Kui hinnata Eesti Projekti „Tallinn 80“ laiahaardelisust, siis nähtub, et Tallinna saabuvatele külalistele sooviti näidata uut ja säravat linna, mida arhitektid ja projekti autorid justkui lavastasid. Anne-Marie Broudehoux järgi on vaatemängu üks peamisi rolle riigi nähtavuse suurendamine linnaruumis.¹⁷⁵ See aga polnud ehituskava otsene eesmärk, pigem olid osa objekte mõeldud ka linlaste elu parendamiseks. Kuna tegu oli kohalikul tasemel sündinud projektiga, siis nähtub, et Tallinna püüti muuta pigem lääne- või skandinaaviapärasemaks ning olümpiaregati näol kasutati selleks soodsat juhus.

Eesti Projekti olümpiaregati kavale järgnevalt kinnitati 1975. aastal EKP Keskkomitee ja ENSV Ministrite Nõukogu määrusega nimekiri, kuhu on üles märgitud 84 rajatavat objekti, kümme restaureerimistööd ja 30 lihtsamat remonttööd erinevates majutuse ja toitlustusega seotud asutuses.¹⁷⁶ See teeb kokku 124 olümpiaregatiga seonduvat objekti, mille seas on otseselt regatiga seotud hooned, aga ka mitmed teised objektid, mis toetasid Tallinna üldist arengut. Suurt osa nendest objektidest on kirjeldatud edaspidi siinses magistritöös. Tegu oli ühe ambitsioonikaima plaaniga kohalikus arhitektuuri- ja linnaehituse ajaloos, mida toonane Olümpiaehituse Direktsiooni esimees Tiit Nuudi on meenutanud järgnevate sõnadega:

„See oli ju täiesti utoopiline plaan. Kiirtramm pidi hakkama taksopargi juurest maa alla minema. [---] Loomulikult tiriti seda plaani lõpuks tohutult kokku. Aga Tallinna seisukohalt jäi ikka palju olulist järele. Kui täna mõelda, et kas meil oleks Viimsi sellisel kujul olemas? Kas Pirita ja Pirita tee oleksid olemas? [---] Jah, taolist mastaapset ehitust ei olnud enne ja pole olnud ka pärast.“¹⁷⁷

¹⁷¹ Võrdluseks osales 1979. aasta Balti regatil ehk nn olümpia peaproovis 30 riiki umbes 300 purjetajaga. Vt Olümpiatuli Tallinnas. 40. aastat hiljem. Telesaade. Režissöör **Maarika Lauri**. (Tallinn: Eesti Televisioon, 2020). Kättesaadav <https://jupiter.err.ee/1110039/olumpiaregatt-1980> (külastatud 31.07.2024).

¹⁷² Kolmandik oodatuist Tallinnas. – *Eesti Päevaleht*, 2.08.1980.

¹⁷³ **Küillo Arjakas**. Moskva olümpiamängude purjeregatt Tallinnas. – *Tallinna ajalugu IV, 1917–2019*, koost Olev Liivik, peatoim Tiina Kala (Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 2019): lk 314.

¹⁷⁴ **Leonid Volkov**. Linna generaalplaani põhijooni. – *Tallinna arengu probleeme*, koost Helmut Paalberg (Tallinn: Eesti Raamat, 1978): lk 75.

¹⁷⁵ **Broudehoux**. *Images of Power*, lk 52.

¹⁷⁶ RA, ERA.R.-2002.1.441a, L 21–40: Olümpiaregati läbiviimiseks ehitatavate ja teiste spordiehitiste loetelu, 1975.

¹⁷⁷ **Tiit Nuudi**, intervjuu. Küsitles autor, 6.11.2023. Lindistus autori valduses.

Dmitri Bruns on võtnud olümpiaregati plaanidega ellu viidud kesklinna ehitusjärje nelja punktina kokku, mis ühtlasi on paralleelne 1971. aasta üldplaneeringu põhisuundumustega:

„Kesklinna rekonstrueerimise ja hoonestamise [---] põhimõtted:

- arendada ülelinnalise keskuse ja linna keskosa planeerimise struktuuri, lähtudes selle perspektiivest lahendusest;
- lähtudes tänapäeva võimalustest, arendada kesklinna magistraalide ja tänavate võrku, pidades silmas parema ühenduse tagamist eri piirkondade, eeskätt uute elurajoonide ja kesklinna vahel. Vähendada kesklinna pingsa liiklusega magistraalide koormust ning keskusest mööda kulgevate teede ehitamist veoliikluse kõrvalejuhtimiseks;
- püstitamisele tulevate ehitiste, eeskätt kultuuri- ja teenindusobjekte rühmitamise teel püüda suhteliselt lühikese ajaga luua lõpetatud ansamblid;
- koondada võimalikult suur arv ehitamisele tulevaid mittetüüpseid hooneid peamagistraalide, eeskätt Narva maanteele ja Liivalaia-Pronksi tänavale, parendada nende hoonestust.¹⁷⁸

Toonased asjaosalised ja otsustajad on meenutanud, et ehitusplaanides polnud ühtki objekti, mille eesmärk oleks teenindada vaid spordivõistlusi ja mil hiljem kasutust ei oleks.¹⁷⁹ Oluline oli näidata kohalikele elanikele, et linn areneb, igapäevaselt vajalik hoonestus kerkib ja elukvaliteet tõuseb. Taoline retoorika on olümpialinnaks kandideerimise puhul suhteliselt levinud, et olümpiamängude korraldamist põhjendatakse infrastruktuuri arendamise ja samaaegse ühiskondlike hoonete ehitamisega, millega õigustatakse avaliku raha kasutamist ajutise suursündmuse korraldamisel.¹⁸⁰ Teisalt on tagantjärele toonitatud, et olümpiaehitus suunas peaaegu terveks kümnendiks tähtsamate avalike ehitiste raha pealinna, tekitades vähemaid võimalusi väiksematele kohtadele.¹⁸¹ Mitmed varasemad ehituskavad, sh generaalplaan sulandusid regatiehitusega ühte, mis tähendab, et arendusplaanidele anti kiirendus.¹⁸² Siiski sätestas ENSV Ministrite Nõukogu oma 1976. aasta määrusega, et aastatel 1976–1980 tuli Tallinnas piirata varem ettenähtud objektide ehitamist, mis ei ole tingitud

¹⁷⁸ **Bruns.** *Tallinn – linnaehituslik kujunemine*, lk 158.

¹⁷⁹ Nt Ivar Kallion, Dmitri Bruns, Bruno Saul jt. Vt **Bruns.** *Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid*, lk 48.

¹⁸⁰ **Davidson, McNeill.** *The Redevelopment of Olympic Sites*, lk 1626.

¹⁸¹ **Epp Lankots.** Olümpiahooned ja hilismodernistlikud suured avalikud ehitised. – *Tallinna ajalugu IV, 1917–2019*, koost Olev Liivik, peatoim Tiina Kala (Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 2019): lk 249.

¹⁸² **Tarmo Vahter.** Teletorni põleng ähvardas nurjata Tallinna olümpiaregati. Intervjuu Bruno Sauliga. – *Eesti Ekspress*, 22.08.2015.

äärmisest vajadusest. Põhjuseks oli ehitusorganisatsioonide tööjõu piiratus.¹⁸³ Valerio della Sala on nimetanud seda eraldi tüüpi kohaliku arengu mudeliks, mille eesmärk on olla katalüsaator linna edendamisel ja uute protsesside käivitamisel, kus saab ära kasutada strateegilisi plaane, mis võivad aga ei pruugi olla seotud olümpiaga ning mille tulemustel on potentsiaal kesta pikemat aega.¹⁸⁴

Tallinna olümpiaregatiiga kaasnenud linnaarenduskavasid on mitmel puhul nimetatud võltslinna ehk nn Potjomkini küla ehitamiseks, kuna lääneriikide külaliste ootuses ei soovitud neile jätta muljet Nõukogude Liidu eluolu mahajäämusest ja defitsiidist.¹⁸⁵ See tähendab omakorda linnaehitusliku vaatemängu korraldamist välismaailmale, asetades rõhk hoonetele ja aladele, mille abil soovitakse imago kujundada.¹⁸⁶ Inimestele pakuvad kultuur ja sport üldist huvi, seega on nende valdkondadega seotud hoonetega hõlbus linna vastavalt soovile kujundada ning laiemat tähelepanu saada.¹⁸⁷ Eesti Projektis koostatud linnaehituskaardid näitavad, et see oli asja üks pool, ent üle linna planeeritud objektidel oli siiski tegelik mõju kohalikele. Purjeregati korraldajad on üldistanud, et Tallinna seisukohast oli see tohutu arenguhüpe, millega kaasnesid linna laiendamine ning ühendumine Pirita ja Viimsiga. Olümpiaehitiste Direktsiooni esimees Nuudi on meenutanud, et kuigi suures pildis oli tegu propagandaüritusega, siis korraldajad ja ehituse eest vastutajad olid siiski insenerid ja projekteerijad, kes nägid olukorras soodsat võimalust, sest muul viisil sellist raha linnaehituseks poleks tõenäoliselt kuskilt tulnud.¹⁸⁸ See on tõsi, kuna sarnast mastapset linnaehitust pole pärast olümpiaregati siinmail olnud, sest väikese riigina puuduvad selleks eelarvelised vahendid.

¹⁸³ RA, ERAF.1.4.4778, L 25–47: EKP Keskkomitee ja ENSV Ministrite Nõukogu määrus nr 42, 1980. aasta olümpiamängude purjeregati ettevalmistamise ja läbiviimise abinõude kohta Tallinnas, 5.02.1976.

¹⁸⁴ **Della Sala.** *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning*, lk 15.

¹⁸⁵ **Hallas-Murula.** Kallion. Tallinn.

¹⁸⁶ **Broudehoux.** *Images of Power*, lk 52

¹⁸⁷ **Debord.** *Vaatemänguühiskond*, lk 13.

¹⁸⁸ **Tiit Nuudi,** intervjuu, 6.11.2023.

3. TALLINNA OLÜMPIAREGATIKS KAVANDATUD OBJEKTID

Tallinna olümpiaregatiga kaasnenud linna muutvast olümpiaehitusest on kirjutatud palju, peamiselt on kõne all paarkümmend olümpiaobjekti¹⁸⁹, mille seast on tuntumad Pirita purjespordikompleks, Olümpia hotell, Tallinna teletorn, lennujaama uus reisiterminal, postimaja ning Tallinna Linnahall. Purjeregatiga kaasnev linnaehituslik programm ja kavandatud territoorium oli aga laiahaardelisem. Olümpiaehituse ametlikus korralduses jagati vajalikud rajatised „spordiehitisteks ja muudeks objektideks, mis aitavad organiseerida olümpiamängudest osavõtjate, ametlike isikute, külaliste, ajakirjanike ja turistide vastuvõttu ning teenindamist, kasutades maksimaalselt ära olemasolevaid hotelle, ühiselamuid, side-, transpordi-, kaubandus-, toidlustus-, tervishoiu-, kultuuri- ja teenindusobjekte.“¹⁹⁰ Niisiis jaguneb 1980. aasta purjeregati ehitusprogramm laias laastus kaheks – ühte gruppi kuuluvad ehitised ja rajatised, mille eesmärk oli teenindada otseselt purjeregatiga seonduvaid sündmusi ning osalejaid; teise gruppi kuuluvad objektid, mis on kaudselt seotud purjeregatiga, kuid ehitati ettevalmistuste tuules. Teise grupi objektid jagunevad omakorda vastavalt kasutusotstarbele tüüpideks. Ranget joont otsese ja kaudse olümpiaobjekti vahel on keeruline vedada, kuna tavapärase, üldplaneeringuga paika pandud linnaarendus toimus paralleelselele edasi, järgides püstitatud planeerimiskava ja lähteülesannet.¹⁹¹ Selge piir kategooriate vahel ei mängi alati suurt rolli, kuid olgu märgitud, et toonane Tallinna peaarhitekt Dmitri Bruns on nimetanud ainsaks olümpiaobjektiks Pirital asuvat purjespordikeskust¹⁹², teiste hinnangute järgi on olümpiaobjektiks ka Tallinna Linnahall, peapostkontor, Tallinna lennujaam, hotell Olümpia ning teisedki külaliste võõrustamisega seotud ehitised.¹⁹³ Lisaks valmis hulk väikeobjekte ja haljastust, mis parendasid linna üldist ilmet. Viisaastakusse lülitati eri tüüpi objekte nagu elamud, kultuuri- ja kaubandusasutused, kommunaalmajanduslikud objektid, linnatransport ja muud linnamajandusega seotud rajatised. Bruno Saul on omakorda jaganud olümpiaehitised kolme gruppi: sportlikud (purjespordikeskus, jahtklubi), teeninduslikud (side-, transpordi-, olme-, kaubandusobjektid) ja linnaehituslikud (Narva maantee rekonstrueerimine, Pirita heakorrastus, vanalinna taastamine).¹⁹⁴

¹⁸⁹ **Indrek Tark.** Ainus nõukogudeaegne kirik ehitati Tallinnasse olümpiamängudeks. – *LP*, 25.08.2020.

¹⁹⁰ RA, ERA.R-2310.1.27, p 1: 1980. a olümpiamängude purjeregati ettevalmistamise ja läbiviimise abinõude kohta Tallinnas, 1976.

¹⁹¹ **Della Sala.** *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning*, lk 16.

¹⁹² **Bruns.** *Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid*, lk 59.

¹⁹³ **Tiit Nuudi,** intervjuu, 6.11.2023.

¹⁹⁴ **Saul.** Saateks, lk 3.

Käesoleva magistr töö kirjutamise käigus olen kaardistanud arhiiviallikate põhjal kogu olümpiaregati seonduva ehitustellimuse, ühel või teisel moel kõne all olnud ehitusplaanid, lammutatavad objektid ja taristuarenduse. Kogu info olen koondanud andmetabeliks (ill 7), kus arhiivist kogutud andmed on süstematiseeritud vastavalt objekti tüpoloogiale, konkreetsemale kasutusotstarbele, valmimisajale, arhitektile / projekteerijale ja tellijale. Iga objekti puhul ei õnnestunud eri põhjustel kõiki lahtreid täita, sest mõni objekt ei jõudnud projekteerimisfaasi, valmis hiljem, täpsed andmed pole säilinud vms. Kokku sisaldab koostatud andmetabel¹⁹⁵ 124 objekti ning selle põhjal selgub, et Tallinna olümpiaehituse käigus ehitati valmis vähemalt¹⁹⁶ 47 objekti.

OLÜMPIARAJATISED. Tallinna purjeregatt 1980						
OBJEKT	FUNKTSIOON	VALMINUD	AASTA	MÄRKUSED	ARHITEKT	
1 Purjesportkeskuse spordikompleks	olümpiaobjekt	X	1980	Konkursitöö autorid: Avo-Himm Looveer, Kristin Looveer, Tiit Kaljundi, Harry Šein. 1997 KAITSE ALL	Avo-Himm Looveer, Kristin Looveer, Peep Jänes, Henno Sepmann, Matti Öunapuu, Aulo Padar jt	
2 Purjesportkeskuse jahtklubi	olümpiaobjekt	X	1980	üks tellimus		
3 Purjesportkeskuse elling	olümpiaobjekt	X	1980	üks tellimus	Kirsti Laanemaa	
4 Purjesportkeskuse olümpiaküla	olümpiaobjekt	X	1980	üks tellimus	Jänes, Padar jt	
5 Purjesportkeskuse jahtklubi sadam	olümpiaobjekt	X	1980		Öunapuu	
6 Spordilaevade tehase üleviimine	olümpiaobjekt	X	1980	Ekspérimentaaltehas koliti Paljassaarde	L. Simer	
7 Kirik ehk rituaalikeskus	olümpiaobjekt	X	1980	Valguse tee vabakogudus	Ants Raid	
8 Linnahall	kultuuriehitus	X	1976–1980	1997. a muinsuskaitse	Raine Karp, Riina Altmäe, Ülo Sirp, Mariann Hakk	
9 Ajakirjanike hotell 500 kohaga Pirital	majutus	ei ehitatud				
10 Kämping 500 kohaga Viiandi mnt	majutus	ei ehitatud			Toomas Rein	
11 Turismihotell Balti jaama juures	majutus	ei ehitatud			Rein Tomingas / Kaljo Vanaselja	

Ill 7. Väljavõte andmetabelist. 2024. Allikas: Grete Tiigiste.

Andmetabeli alusel on magistr töö kolmandas peatükis kirjeldatud olümpiaregati ehituskava regati vajaduse või hoone kasutusliigi kaupa:

- 1) Olümpiapurjeregatiga otseselt seotud objektid:** selles kategoorias kirjeldan objekte, mida on eri arhiiviallikate põhjal nimetatud otseselt regatiga seotud hooneteks või rajatisteks. Kasutusliik pole siinkohal määrav. Eraldi alapeatükina

¹⁹⁵ Siinses magistr töös avaldan vaid katkeid andmetabelist, kuna töötan materjaliga edasi ning soovin selle täies mahus ja kujundatud vormis avaldada alles 2025. aastal Eesti Arhitektuurimuuseumis toimival olümpiaehituse näitusel ja sellega kaasnevas kataloogis. Käesolevas uurimuses tutvustan tabelit tekstina.

¹⁹⁶ Osa objekte valmis tunduvalt hiljem, mõned muus asukohas ja uute nimedega, seega on täpsed arvu keeruline kokku lugeda.

- käsitlen Pirita purjepordikeskust, kuna tegu oli olümpiaregati kõige olulisema kompleksiga, mille projekteerimislugu on kohalikus arhitektuuriloos märgiline;
- 2) **taristu- ja insenertehnilised rajatised:** kategoorias on koondatud mh linnasisesed teed ja maanteed, liiklussõlmed, tehnosõlmed jm;
 - 3) **side- ja transpordiobjektid:** telekommunikatsiooni, side ning reisijate veo ja teenindusega seotud objektid;
 - 4) **elamu- ja büroohooned:** suunatud peamiselt linlaste kasutusse, aga asuvad peamiselt regati põhitrasside ääres;
 - 5) **majutusasutused:** kategooriasse kuuluvad nii spetsiaalselt olümpiaregati ehitatud hotellid kui ka regatiks renoveeritud majutusasutused;
 - 6) **teenindus-, kaubandus- ja toitlustusasutused;**
 - 7) **kultuuri-, puhke- ja meelelahutusobjektid:** kategoorias kirjeldatud kolme funktsiooniga seotud objektid, seal hulgas avaliku ruumi objektid nagu pargid ja rohealad. Eraldi alapeatükina käsitlen Tallinna Linnahalli, kuna tegu on ühe enim diskuteeritud hoonega kohalikus arhitektuuriloos;
 - 8) **haridus-, spordi- ja raviasutused:** siin kategoorias kirjeldatud objektid on eelkõige suunatud kohalike elanike kasutusse;
 - 9) **restaureerimistööd:** kategooriasse kuulub nii Tallinna vanalinna restaureerimiskava kui ka üle linna asuvate hoonete restaureerimine;
 - 10) **lammutuskavad;**
 - 11) **linnadisain:** kategoorias on kirjeldatud olümpiaregati moodustatud linnakujundusgrupi loomingu.

Järgnevalt tutvustan nimetatud üheteistkümne kategooria lõikes olümpiaregati kavandatud peamisi objekte ja rajatise ning nende projekteerimisega seotud informatsiooni ja plaane. Vastavates kategooriates ei ole kirjeldatud kõiki hooned, vaid olulisemaid, mille planeeritud mõju linnaarengule on magistritöö autori arvates olnud suurem ja nähtavam. Eesmärk on tuua esile tuntumate hoonetel kõrval objekte, mis pole varem eriti tähelepanu saanud ning mille seosest olümpiaregati on vähe teada. Lisaks kategooriatele on põhjalikumalt analüüsitud ja tutvustatud kahe tähtsama ehitise – Pirita purjespordikeskuse ja Tallinna Linnahalli – saamislugu.

3.1. Olümpiapurjeregatiga otseselt seotud objektid

Olümpiaehituse standardprogramm näeb ette, et esmase tähtsusega hooned on spordikeskused ja -kompleksid, kus viiakse läbi mõne olümpiaprogrammi kuuluva spordiala võistlusi.¹⁹⁷ Tallinnaski tehti erisus otseselt olümpiaga seotud objektidel ning kaasuvatel, see tingis omakorda rahastuse jagunemise. Olümpiaregatile eraldatud erivahenditest¹⁹⁸ kaeti 14 objekti rajamine, mille sekka kuulusid Pirita purjespordikeskuse ehitus ja jahisadama rekonstrueerimine, spordilaevade tehase kolimine Paljassaarde, sidejaamad, Pirita sild ning Tallinna lahe lõunakalda kindlustamine. Olümpiarahadega kaeti osaliselt Tallinna Linnahalli, Olümpia hotelli ja Pirita kaubanduskeskuse ehitustööd.¹⁹⁹ Plaanide elluviimise käigus läks aga asi keerukamaks, olümpiarajatiste ehituse eest hakkas vastutama selleks puhuks loodud Olümpiaehituse Direktsioon, mida juhtis Tiit Nuudi.²⁰⁰ Nuudi sõnul vastutas direktsioon olümpiaobjektidena Pirita purjespordikeskuse, Pirita silla, insenervõrkude ja Pirita katlamaja ning vee- ja kanalisatsioonipumbamaja valmimise eest.²⁰¹ Otseselt regatiga seotud ehitiseks on nimetatud ka uut spordilaevade tehast Paljassaares, sest vastasel juhul poleks kuskil saanud edasi tegeleda võistlusjahtide ehitusega.²⁰² Olümpiaregatiga kaasnenud ehitust finantseerisid lisaks teedeministerium, Kirovi nimeline näidiskalurikolhoos, elamu- ja kommunaalmajanduse ministerium, autotranspordi ja maanteed ministerium ning Eestis paiknenud üleliidulised ehitusorganisatsioonid.²⁰³

3.1.1. Pirita olümpiapurjespordikeskus

Kõige olulisemaks olümpiaregati ehitiseks on Pirita olümpiapurjespordikeskus, mis planeeriti Pirita generaalskeemi alusel otse Pirita jõe suudmesse. Keskuse projekteerimiseks kuulutati 21. mail 1973 välja arhitektuurikonkurss ehk siis ajal, mil olümpiaregati toimumine Tallinnas polnud veel kinnitatud. Konkurss tugines Rein Riitsaare välja töötatud programmil, mille aluseks olid Dmitri Brunsi, Mart Pordi ja Urmo Kala Kieli visiidilt kaasa toodud Schilksee regatikeskuse joonised.²⁰⁴ Keskus pidi koosnema kolmest suuremast mahust:

¹⁹⁷ **Wimmer.** *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 30.

¹⁹⁸ Eraldatud rahalistest vahenditest ei piisanud ja neid tuli pidevalt Moskvast juurde küsima käia. Krista Kodrese isiklik arhiiv: **Andres Saar**, kirjapandud mälestused. Katked autori valduses.

¹⁹⁹ **Mumme.** Olümpiaehitusprogramm Tallinnas, lk 10.

²⁰⁰ RA, ERA.R-2310.1.75: OPR-80 Orgkomitee ehituskomisjoni istungite protokollid, 1975.

²⁰¹ **Tiit Nuudi**, intervjuu, 6.11.2023.

²⁰² **Dmitri Bruns.** Eessõna. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 2.

²⁰³ **Saul.** *Meie aeg*, lk 166.

²⁰⁴ **Brun.** *Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid*, lk 46–47.

spordikompleksist, olümpiakülast ja purjesadamast. Arhitektuurikonkursile esitati 14 tööd, millest vastu võeti 12. Žüriisse kuulusid Ivar Kallion, arhitektid Peep Jänes, Valve Pormeister, Allan Murdmaa, Uno Rosme, sekretärina Dmitri Bruns ning žürii esimees oli Arnold Green.²⁰⁵ Võistluse kuus preemiat kuulutati välja 20. detsembril 1973, kahe esipremia seas oli töö märgusõnaga „Onu“ (ill 8 ja 9), mille autoriteks olid peamiselt Tallinna kooli rühmituse arhitektid Avo-Himm Looveer, Kristin Looveer, Tiit Kaljundi, Leonhard Lapin, Jüri Okas ja Ago Pähn (Maaehitusprojekti meeskond). Lapin on meenutanud, et nii tema kui ka Okas ja Pähn liitusid ülejäänutega vaid nädal enne tähtaega, nende roll oli aidata tööd vormistada.²⁰⁶ Teine esiletoodud preemia kandis märgusõna „Finn“ ja selle taga olid Irina Raud ja Inga Ring (nüüd Orav). Tuntumatest arhitektidest osalesid konkursil veel meeskondades Mart Port, Kaljo Vanaselja ja Rein Tomingas; Rein Kersten ja Toivo Kallas koos Tiit Tomiste ja Mati Rainaga; Peeter ja Katrin Tarvas ning Reet ja Harry Šein.²⁰⁷ Preemiate määramisega polnud arhitektuurivõitlus veel lõppenud, žürii otsustas konkursi pikendada kaheetapiliseks ning andis korralduse, et esimese kahe preemia pälvinud kollektiivid töötaksid projektidega edasi, võttes arvesse žürii antud tagasisidet. Aega anti selleks pool aastat.²⁰⁸ Põhjus seisnes töös „Onu“, mis oli peajagu teisest preemiast üle ning lahendas rea olulisi liikumisprobleeme, ent oli vastuolus võistlustingimustega. „Onu“ idee põhiautor Himm Looveer kirjeldas konkursietapis tööd järgnevalt:

„Planeerimisprojektis on kaks telge – jalakäijate tee pikendus (Russalka juurest algav) ja jõe telg. Kahe telje kokkupuutepunkt on nagu võti – piduliku väljaku ja jahtklubiga. Jahtklubi arhitektuurne lahendus on püütud anda domineerivana. Jahtklubide ridade asemel on üks suur jahtklubi. [---] Olümpiatuli on madalal vee kohal, kuna võistlus on vee peal. Jahtklubi fooniks on ellingud ja töökojad. Elling on lähendatud sadamale ja sportlaste käiguteed on lühikesed. Hotellikompleksi ja ellingute vahele jääb peaväljak. Pressikeskusest on antud tseremooniate jälgimise võimalus. Hotelli väliskuju jälgib laeva sümboolikat. [---] On säilitatud olemasolev haljastus maksimaalselt, sealhulgas ka Regati tee äärne allee.“²⁰⁹

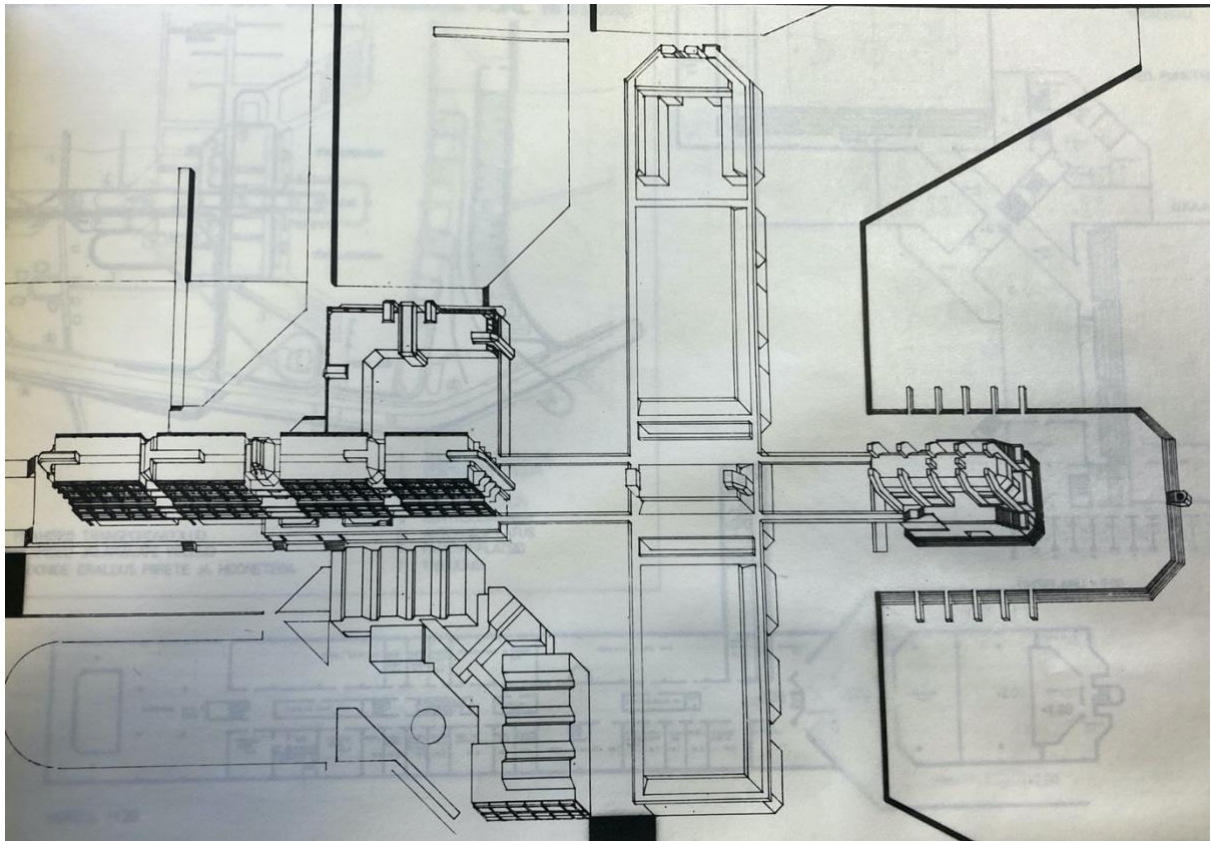
²⁰⁵ RA, ERA.R-1951.1.292: Tallinna purjespordikompleksi võistlusprojektide žürii protokollid, 1973.

²⁰⁶ **Leonhard Lapin.** Avo-Himm Looveer. – *Arhitekt Avo-Himm Looveer*, koost Jaan Ollik (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2003): lk 8–9.

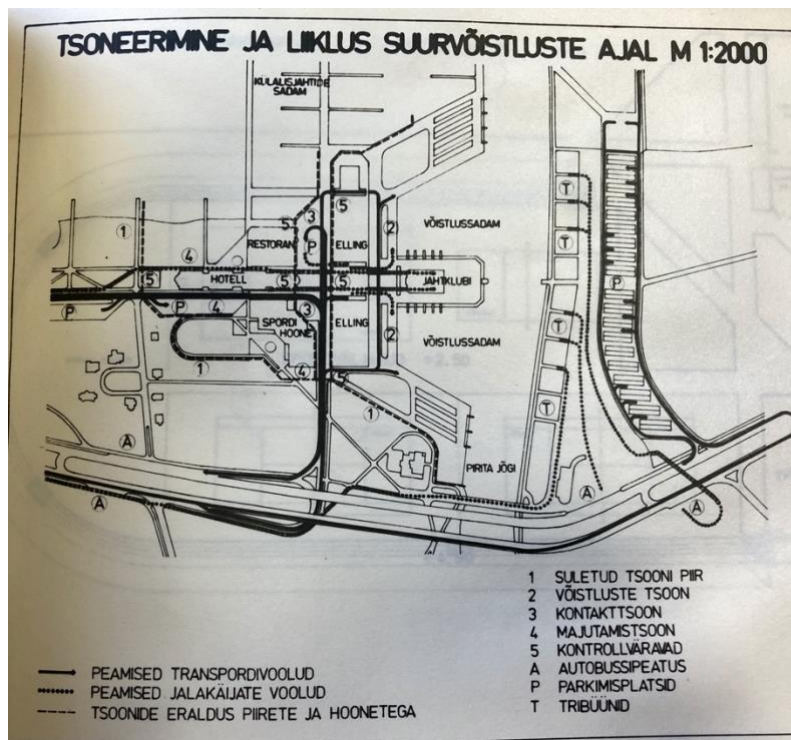
²⁰⁷ RA, ERA.R-1951.1.292: Tallinna purjespordikompleksi võistlusprojektide...

²⁰⁸ **Bruns.** *Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid*, lk 47.

²⁰⁹ RA, ERA.R-1951.1.304, L 1: Pirita purjespordikeskuse kahe variandi arutelu protokoll, 11.06.1974.

Ill 8. Pirita purjespordikeskuse konkursitöö „Onu“, aksonomeetria. 1973. Allikas: Eesti Arhitektuurimuseum.

Ill 9. Pirita purjespordikeskuse konkursitöö „Onu“, tzoneeringuplaan. 1973. Allikas: Eesti Arhitektuurimuseum.

tööjooniste tegemisega tempos püsida.²¹⁶ Tallinna kooli arhitektid on ise leidnud, et meeskonna muutmise põhjus seisnes selles, et noored arhitektid seisid vastu toonasele arhitektuuripoliitikale ja selle juhtfiguuridele.²¹⁷ Tallinna kooli seltskonda kuulunud arhitekt Tiit Kaljundi on arvanud järgmiselt:

„Nõukogude perioodi võimupositsiooni tavad olid halastamatud, samas argpükslikult salatsevad. Hakkasime kokku puutama heitlike suunamiste, tähtaegade muutumiste, kahtlustavate ülevaatuste ja arusaamatute vihjetega. Olukord muutus üha enam absurditeatriks, kus autoritel säilis väärikus, vastutustunne ja lõpuni minemise tahe. Protsess toimus juba vertikaalis – nii nägime tööruumi sisse astuva sõnatult puuslikku peaministrit Valter Klaussonit, kohati sapist ja iroonitsevat Ehituskomitee esimeest Paalmanit, intrigeerimisaldist V. Herkelit, libeosavat D. Brunsi ja pea täiesti kaotanud Maaehitusprojekti juhtkonda. Välja kujunenud alternatiivgrupiga ei toimunud ühtegi silmast silma kohtumist ega kollegiaalset arutelu. Jäigi mõistatuseks, et kas see oli neil eetilise ebamugavustunne või ülalt suunatud marionetlus.“²¹⁸

Nii on Pirita purjespordikeskuse konkurss läinud kohalikku arhitektuurilukku poleemilisena, mille taga peitusid noorema ja vanema arhitektkonna omavahelised vastuolud.

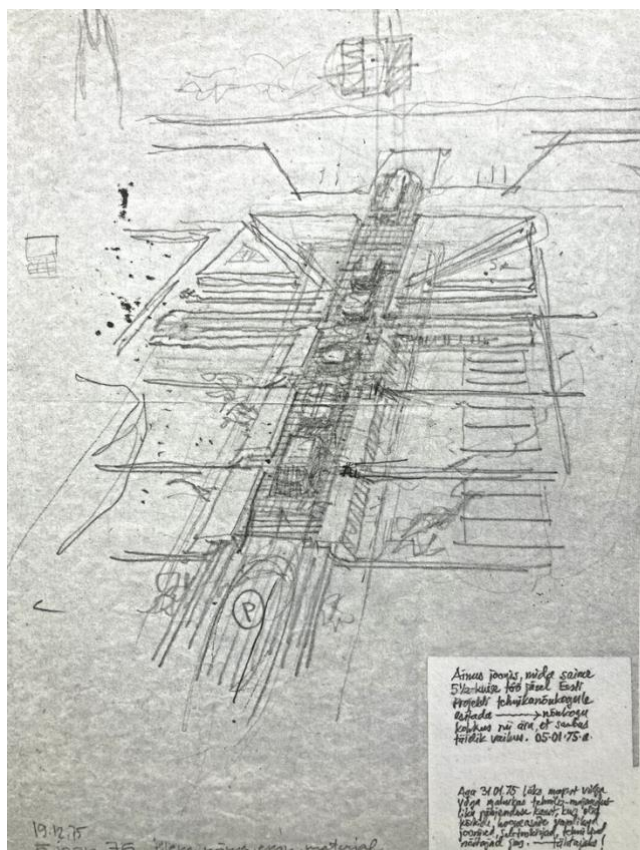
Projekteerimisfaasis purjespordikeskuse töö viidi 1975. aasta kesksuvel Maaehitusprojektist üle Eesti Projekti. Uus meeskond hakkas ühiselt kompleksi tervikkontseptsiooni edasi arendama. Tööd tehti viis ja pool kuud ilma suuremate edusammudeta, kuid 1975. aasta viimastel päevadel jõuti tulemuseni (ill 12), mida sai Eesti Projekti tehnikanõukogule esitleda, selle alusel koostati kompleksi tehnilis-ökonomilised põhjendused. 1975. aastal külastasid Müncheni OM-i Kieli purjespordikeskust omakorda Peep Jänes, Voldemar Herkel ja Henno Sepmann. Kolmik võeti vastu väga lugupidavalt, nende visiiti saatis isiklikult Kieli linnapea ning, vaatamata nõukogude režiimi keeldudele, oli meestel võimalik suhteliselt vabalt ringi liikuda. Seiga tegi huvitavamaks asjaolu, et Teise maailmasõja ajal kuulus Henno Sepmann Saksa sõjaväe ridadesse ning rääkis vabalt saksa keelt. Tavajuhul oleks see võinud tema reisile saatuslikuks saada, kuid olümpia eel olid olud teised.²¹⁹

²¹⁶ **Brun.** Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid, lk 48.

²¹⁷ **Lapin.** Avo-Himm Looveer, lk 8–10.

²¹⁸ **Kaljundi.** Arhitektuurimaraton..., lk 42.

²¹⁹ **Peep Jänes,** intervjuu, 4.07.2024.

Ill 12. Pirita purjespordikeskuse eskiis. 1975. Allikas: Peep Jänese erakogu.

Arhitektide meeskonnas jagati rollid järgnevalt: Himm Looveer projekteeris jahtklubi ja ellingud; Ants Raid töökojad, administratiivruumid, pressikeskuse ja kiriku ehk rituaalikeskuse; olümpiaküla majutus, toitlustus ja meelelahutus jäid Peep Jänese õlule ning Henno Sepmann peaarhitektina vaatas tervikut ja vastutas kõige eest, kuid projekteeris ka olümpiakülas asuvad ujula ja spordiploki. Üksikute korpustega tegelesid Ilmar Heinsoo ja Kristin Looveer.²²⁰ Matti Õunapuu töötas aga jõesadama ja vesiehitusega, mille jaoks tehti Peterburis tuulte ja lainetuste katsetamiseks mudelid ja maketid, millega Õunapuu tutvumas käis. Kogu jõekallast puudutav oligi Õunapuu teha, lisaks vastutas tema disainelementide eest.²²¹ Rollide üldist jaotust mäletatakse erinevalt: näiteks on Leonhard Lapin meenutanud, et kirik jäi siiski Looveeri projekteerida, selles domineerib tema loomelaad.²²² Jahtklubi aga olevat lõpliku vormini viinud hoopis Sepmann, kuna Looveer jäi klubimahu kuju aina lihtsustama, kuid lahenduseni ei jõudnud.²²³ Sisearhitektuuriosad jagunesid järgnevalt: Aulo Padar projekteeris olümpiakülas asuva interklubi ja administratiivruumid; Juta Lember spordiploki, ujula, võimla ja meditsiinikeskuse; Leo Leesaar avalikud alad, peavestibüüli ja

²²⁰ Henno Sepmann. Tallinna purjespordikeskus. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 5.

²²¹ Peep Jänese, intervjuu, 4.07.2024.

²²² Lapin. Avo-Himm Looveer, lk 8–10.

²²³ Peep Jänese, intervjuu, 4.07.2024.

spordisaali; Väino Tamm pidi tegema hotellitoad, aga suures jaos joonistas need Padar; Kirsti Laanemaa oli seotud ellingutega; ning Vello Asi ülesandeks olid pressi- ja jahtklubi.²²⁴ Nagu loetelust nähtub, olid purjespordikompleksiga seotud toonased tunnustatumad ja parimas loomeas arhitektid ning sisearhitektid.

Foto 5. Nurgakivi panek Tallinna Olümpiapurjespordikeskusele. 1976, foto autor Viktor Rudko.
Allikas: Eesti Spordi- ja Olümpiamuseum.

Purjespordikeskuse nurgakivi asetati 6. mail 1976, sündmus on talletatud nii fotol kui videol (foto 5), seal osales teiste seas Rahvusvahelise Purjespordiliidu esimees (IYRU) Beppe Groce.²²⁵ Ehitus aga viibis, kuna Pirita purjespordikeskuse rajamiseks tuli selle asukohast likvideerida ja ümber kolida spordilaevade eksperimentaaltehas, mis sai omale uue hoone Paljassaares (arhitekt Lembi Simer, Eesti Tööstusprojekt) (foto 6 ja 7). Koos eksperimentaaltehasega sooviti kolida Paljassaarde ka laevaremonditehas (Kolhoosidevaheline Laevatehas), mis asus Kalarannas rajatava linnahalli külje all.²²⁶

²²⁴ **Karen Jagodin.** Loomingust läbi nelja aastakümne: intervjuu Aulo Padariga. – *Sisearhitekt Aulo Padar*, koost Karen Jagodin, Sille Pihlak (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2020): lk 65.

²²⁵ Olümpiaregatt 80. Telesaade. Režissöör **Heiki Roots** (Tallinn: Eesti Telefilm, 1980). Kättesaadav: <https://arhiiv.err.ee/video/olumpiaregatt-80> (külastatud 10.06.2024).

²²⁶ RA, ERA.T-14.4-6.9011, p 5: Arendus- ja parandusettepanekud...

Foto 6. Spordilaevade eksperimentaaltehas Tallinnas. 1979–1980. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseumi fotokogu.

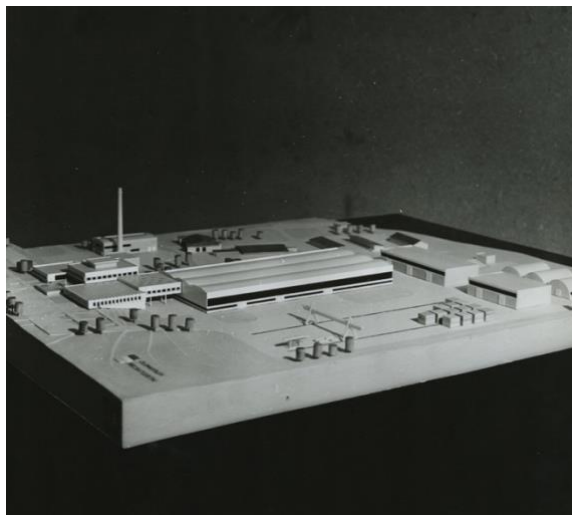

Foto 7. Spordilaevade eksperimentaaltehase maketifoto. 1979–1980. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseumi fotokogu.

Ehitus ja projekteerimine toimusid paralleelselt: päeval tehti joonised, õhtul koopiad, hommikul viidi ehitusele ja pandi töösse. Ehituse viimastel aastatel peaaegu elati ehitusplatsil: Peep Jänesele, Aulo Padarile ja Leo Leesaarele anti tööruumid ühes purjekeskuse kõrvalmajas, kus Padar ja Leesaar töönädala sees ka ööbisid.²²⁷ Mõnikord ei jõutud korralikke jooniseid teha, nii et töömeestele tuli lahendused joonistada kas seinale või suisa lumele.²²⁸ Ehitus ei kulgenud loomulikult ilma muredeta, näiteks konstrueeriti ellingute fermid vale terase elastsusmooduli järgi, aga viga avastati alles siis, kui suure asjaajamise peale Valgevenest hangitud tarindid olid kohale saabunud ning koos raudbetoonist katusepaneelidega paigaldatud, ent õiget ühildust ei tekkinud. Seejärel asendati raudbetoon plekiga, mille nii projekteerijad kui ka üleliiduline ehituskomitee hädalahendusena heaks kiitsid.²²⁹

Purjespordikeskust ehtasid erialase ettevalmistusega ehitajad, kuid alates 1976. aasta sügisest viidi läbi ka laupäevakuid ehk ehitati hoogtöö korras.²³⁰ Ehitama saadeti asutuste ja ettevõtete kaudu, laupäevakute edenemist kajastas toonane meedia.²³¹ Samuti toodi Venemaalt töölisi, kellele anti vastutasuks Lasnamäele kortereid, seetõttu on olümpiaga kaasnenud ehitust nimetatud migratsioonipumbaks, kuna tõi Tallinnasse suurel hulgal välistööjõudu üle Nõukogude Liidu.²³² Esialgu plaaniti purjespordikompleksi valmimist 30. juuniks 1979, et seal

²²⁷ **Aulo Padar**, intervjuu. Küsitles autor, 14.01.2024. Lindistus autori valduses.

²²⁸ **Peep Jänes**, intervjuu, 4.07.2024.

²²⁹ Krista Kodrese isiklik arhiiv: **Andres Saar**, kirjapandud mälestused.

²³⁰ **H. Treial**. Algavad hoogtööpäevad. – *Rahva Hääl*, 26.05.1977.

²³¹ Nt **Eduard Sammu**. Pirital jätkub, mida ehitada. – *Spordileht* nr 45, 18.04.1977.

²³² **Marmor**. *Tallinn – unsere Heimatstadt*, lk 30.

läbi viia järjekordne Balti regatt.²³³ Tegelikult lõpetati selleks ajaks alles üldehituslikud tööd ning alustati viimistlemise ning olümpiatule aluse ehitusega.²³⁴ Balti regatt toimus sellest hoolimata ning oli tegelikult isegi võimsam kui olümpiaregatt.²³⁵ Sel regatil rõhutati eriti läänelikkust, näiteks asus Pirita kompleksi pressiruumides Coca-Cola automaat, et välismaistele ajakirjanikele muljet avaldada. Olümpia ajal boikoti tõttu seda enam ei olnud.²³⁶

Purjespordikeskus avati ametlikult 2. juunil 1980, kompleks koosnes 18 rajatisest, millest suuremad osad on jahtklubi, ellingud, töökojad, administratiivkeskus, hotell, toitlusala, spordikorpus koos meditsiinikeskusega, 750 alusele mõeldud jahisadam koos akvatooriumiga, kirik, olümpiatule väljak ja pealtvaatajate tribüünid jõe vastaskaldal.²³⁷ Juba võistlustöös „Onu“ oli ette nähtud, et megastruktuuri meenutav kompleks moodustab justkui omaette linnaku, mida arhitektuuriajaloolane Andres Kurg on nimetanud mikrokeskkonnaks, kus on oma tänavad ja väljakud erifunktsiooniliste hoonete vahel, olles ehitusajal Eestis ainulaadne lahendus.²³⁸ Kui esialgne konkursitöö oli rohkem masinlikus ja konstruktivistlikumas laadis, mida Tallinna kooli arhitektid viljelesid, siis lõpp-tulemus kohandati Schilksee purjekeskuse järgi rahulikumaks ja inimhõõtmelisemaks. Himm Looveer on ise nimetanud esialgset varianti „lähenemisena tõelisele ehituskunstile, keskkonnakunstile, mille harmoonilises olemuses kajastus kaasaja eluline irratsionaalsus kui ka kunstiline keel.“²³⁹ Konkursitöö põhiidee säilis – kõik kompleksi osad on omavahel ühendatud mööda merekallast kulgeva pikisuunalise sümmeetrilise teljena. Purjespordikeskuse tugevuseks on esindus- ja tehniliste mahtude sarnane käsitlus, mis tähendab, et viimased (sh ellingud ja töökojad) on lahendatud ühtse käekirjaga ning ei ole mööduja eest ära peidetud. Projekteerimisfaasis tuli ette teisigi muudatusi ja lihtsustusi – olümpiaküla iseäralikud küljefassaadide astmelised kaldseinad pidid arhitekt Jänese ideena olema esialgu värvitud helepruuni liivakarva tooni ning meenutama mereluiteid, kuid kohalik ehitustööstus ei saanud sellise värvi tootmisega hakkama.²⁴⁰ Meretemaatikale viitab kompleksi arhitektuur siiski: jõesuudmesse vaatav jahtklubi on justkui kaptenisild, laevalikkust rõhutab Looveeri mõeldud akvatoorium, mis tekitab liigendusena poolsaare, kus

²³³ **Kalju Mürk.** Olümpiakompleks peab valima enne tähtaega. – *Õhtuleht*, 24.05.1977.

²³⁴ AK filmikroonika 1958–1991:1. Jahtklubi valmis. Intervjuu Aleksander Kaijaneniga. Telesaade (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1979). Kättesaadav <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ak-filmikroonika-1958-1991-jahtklubi-valmis-intervjuu-aleksander-kaijanen> (külastatud 6.07.2024).

²³⁵ **Aulo Padar,** intervjuu, 14.01.2024.

²³⁶ Olümpiatuli Tallinnas. 40. aastat hiljem. Telesaade.

²³⁷ RA, ERA.R-2310.1.33: Olümpia purjespordikeskuse põhimääruse projekt, 1980.

²³⁸ **Ene Läkk.** Tants TOPi ümber. – *Areen*, 25.02.2003.

²³⁹ **Avo-Himm Looveer.** Purjespordikeskus. – *Ehituskunst*, nr 1 (1981): *nummerdamata*.

²⁴⁰ **Peep Jänes,** intervjuu, 4.07.2024.

peal asetseb jahtklubi. Nimetatud aspektid vastavad Pierre de Coubertini paika pandud olümpiahoonete iseloomule, mis peab olema monumentaalne ning viitama oma kujult spordile.²⁴¹ Magistritöö autori arvates on olümpiaküla üks efektsemaid osasid hoonet trooniv interklubi, mille kavandas Aulo Padar (foto 8). Interklubi hõljuks justkui õhus, pakkudes kauneid vaateid lahele. See on teostatud eripärase konstruktsiooniga, mille puhul välditi tugisambaid.²⁴² Kogu kompleksis on kasutatud kombineeritud konstruktsioone, põhiliselt tellistest kandeseinu, monoliitset raudbetooni, monteeritavat raudbetoonkarkassi ja metallkonstruktsioone.²⁴³ Kompleks oli algselt tervikuks seotud avatud sildade kaudu, mis viisid olümpiakülast ellingute ja jahtklubini. Need sillad on tänaseks paraku lammutatud, kuna piirded hakkasid lagunema.

Foto 8. Vaade endisele interklubile.
1980. Allikas: Eesti
Arhitektuurimuuseumi fotokogu.

Üks purjespordikompleksi kuuluvaid tähelepanuäratavamaid hooneid on ala keskmes asuv kirik (foto 9), mida valmimisajal ja edaspidigi nimetati rituaalikeskuseks, kuna nõukogude perioodil oli usuasjadega tegelemine ja sakraalhitiste püstitamine komplitseeritud²⁴⁴, kuid pühakoja vajaduse nägi ette olümpiaharta.²⁴⁵ Kiriku niinimetatud torni moodustas meremärk, millega õigustati Moskva parteilaste silmis hoone olemasolu. Olümpiaregati ajal oli kirik tihedas kasutuses, seal toimusid graafiku alusel eri konfessioonide teenistused.²⁴⁶ Tekstiilikunstnik Merike Mäni kavandas kirikusse mõõdus 6 x 2 meetrit villase gobelääni, mis teenis sümbolsealt altariteosena.²⁴⁷ Hoone jäi kirikuna edaspidigi kasutusse, näiteks peeti

²⁴¹ **Wimmer.** *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 23

²⁴² Samas.

²⁴³ **Sepmann.** Tallinna purjespordikeskus, lk 5.

²⁴⁴ Vt **Atko Remmel.** Nõukogude religioonipoliitika Eesti NSV-s inimõiguste ja sõnavabaduse aspektist vaadelduna. – *Tuna*, nr 3 (2013): lk 65–81.

²⁴⁵ **Piret Kooli.** *Oleg Sapožnin – lõputu rahutuur* (Tallinn: Post Factum, 2017): lk 127.

²⁴⁶ Olümpiatuli Tallinnas. 40. aastat hiljem. Telesaade.

²⁴⁷ **Gregor Taul.** *Monumentality Trouble. Monumental-Decorative Art in Late Soviet Estonia, Latvia and Lithuania.* Doktoritöö, juhendaja Anu Allas (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2024): lk 216.

seal 2012. aastal endise ENSV Spordikomitee aseesimehe ja orgkomitee asejuhataja Urmo Kala matused.²⁴⁸ Täna tegutseb kirikus Valguse tee vabakogudus.

Foto 9. Tallinna olümpiapurjespordikeskuse kirik, näha ka esialgsed sillad. 1986. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseumi

Olümpiaregatt kestis Pirital kümme päeva ja lõppes 1980. aasta juuli eelviimasel päeval. Kuigi varasemalt oli kõne all, et pärast regatti hakatakse purjespordikeskust kasutama Tallinna Jahtklubi baasina, kus treenivad üleliidulised purjesportlased²⁴⁹, siis tegelikult peeti projekteerimisel silmas vaid olümpiaregatti ning hiiglasliku kompleksi tulevikule eriti mõelda ei jõutud.²⁵⁰ Oli teada, et taolise suuremahulise ja küllaltki spetsiifilise ruumiprogrammi vajadus kaob koos olümpiaregatiga. Esialgu jäid pärast regatti kõik kompleksi osad töösse: spordihoones treenisid korvpallurid, maadlejad ja ujujad, hotellis majutati külalisi, samuti kasutati kõiksugu purjetamisega seotud hooneosasid. Taasiseseisvumise järgselt toimus keeruline erastamisprotsess, 1997. aastal võeti kompleks muinsuskaitse alla. Tänapäeval on jahtklubil ja olümpiakülal erinevad omanikud ning kompleksi hiilgus on aastatega hääbunud, originaaldisainist on väga vähe alles, kuna eraomanikud on hoonega oma suva järgi ümber käinud. Hävinud on nii algsed ruumiplaanid ja väljanägemine kui ka üksikobjektid, näiteks rikuti ära Leo Rohlini kavandatud keraamiline pannoo spordikompleksi ujula kõrval.²⁵¹ Lisaks Rohlini teosele oli hoonesse tellitud veel kunstiteoseid²⁵², kuna olümpiaga seotud hooned

²⁴⁸ **Vahter.** Teletorni põleng ähvardas...

²⁴⁹ TLA, TLA.R-301.1.264: Lammutamisele kuuluvate elamute koondloetelu.

²⁵⁰ **Peep Jänes,** intervjuu, 4.07.2024.

²⁵¹ **Mari Peegel.** Pirita TOP-is hävitati väärtuslik pannoo. – *Eesti Päevaleht*, 23.09.2015.

²⁵² RA, ERA.R-2310.1.86: Protokoll monumentaal-dekoratiivkunsti elementide kasutamise küsimused, 22.02.1980.

hõlmavad tavapäraselt lisaks arhitektuurile ka teisi kunstiliike.²⁵³ Tänapäevaks on olümpiaküla jäänud praktiliselt tühjaks, kuid on tellitud projekt, mille järgi muudetakse see külaliskorteritega majaks.²⁵⁴ Jahtklubi, ellingud ja kirik on endiselt kasutuses. Olümpiamängude uurijate järgi jätab suursündmus endast hoonefondina maha materiaalse pärandi, mil on oht oma ülesande täitmise järel tühjaks jääda.²⁵⁵ Pirita purjespordikeskus on näide selles reas, kuna säärast suuremahulist kompleksi ei suudeta tänaste vajadustega täita.

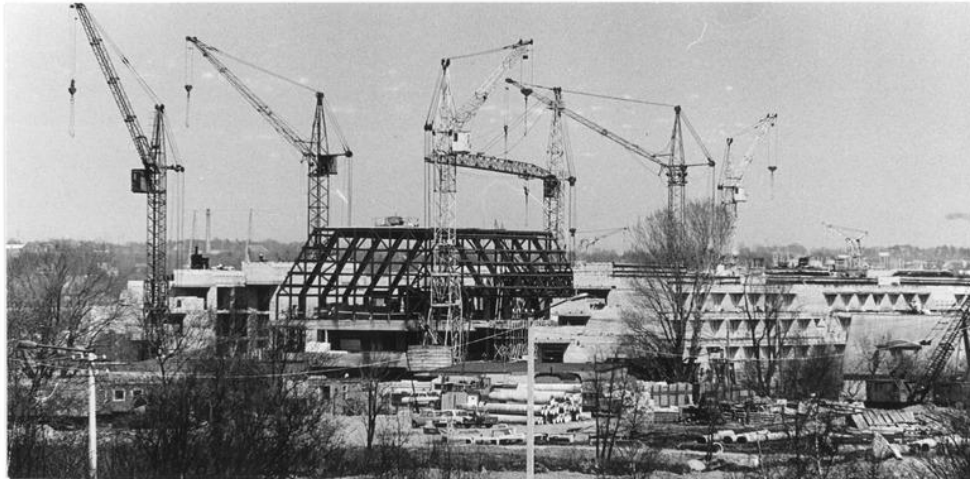

Foto 10. Tallinna Olümpiapurjespordikeskuse ehitus. 1976–1978, foto autor Gunnar Vaidla. Allikas: Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum.

Foto 11. Tallinna Olümpiapurjespordikeskuse ehitus. 1979. Allikas: Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum.

²⁵³ **Wimmer.** *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 50.

²⁵⁴ Projekteerib arhitekt Kalle Vellevoog.

²⁵⁵ **Gold, Gold.** Introduction, lk 5.; **Della Sala.** *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning*, lk 224.

Foto 12. Olümpiaregati avatseremoonia olümpiatule aluse ees, disainer Matti Öunapuu. 1980, foto autor Viktor Salmre. Allikas: Eesti Spordi- ja Olümpiamuseum.

Foto 13. Vaade Tallinna Olümpiapurjespordikeskusele. 1980. Allikas: Eesti Spordi- ja Olümpiamuseum.

3.2. Taristu- ja insenertehnilised rajatised

Olümpiaehituse puhul on pea alati märgilise tähtsusega infrastruktuuri arendamine, olgu selleks uued teed, liiklussõlmed, jalakäijate alad, tunnelid, parklad ja muud liikuvusega seotud rajatised. Kuigi Martin Wimmer on taristu arendamist ja väljaehitamist pidanud olümpiaehituse programmis tähtsuselt kolmandaks²⁵⁶, siis on see üks peamisi kestvaid linnaehituslikke tagajärgi, mida ühe suursündmuse läbiviimine korraldajalinnas maha jätab.²⁵⁷ Rõhu asetamine infrastruktuurile algas 1960. aasta Rooma suveolümpiaga, kasvades veelgi 1964. aasta Tokyo OM-l, mida ette valmistades pandi paika Tokyo taristuvajadused 2000. aastani.²⁵⁸ Tallinn ei jäänud oma kavatsustega neile linnadele alla, purjeregati tuules vaadati üle nii linnasisesed teed ja trassid, kuid korrastati ka üleriigiliste maanteede võrku, mida planeerimiskavades nimetati olümpiatrassiks. See trass hõlmas endas trajektoori Narva – Tallinn – Pärnu – Ikla ning lisaks teede olukorra parendamisele korrastati maanteid ümbritsevaid alasid ja teenindusasutusi (ill 13), näiteks kavandati Viitnale ja Märjamaale uued bensiinijaamad.²⁵⁹ Kokku oli kavas korrastada seitse teelõiku (Kuusalu – Valgejõe, Pääsküla – Kanamaa, Pärnu-Jaagupi – Halinga, Pärnu ümbersõit, Uulu – Metsaküla, Häädemeeste – Lemme, Lemme – Ikla) 73,4 km ulatuses.²⁶⁰

Ill 13. 1980. aastaks korrastatav maanteede võrk. 1974. Allikas: Rahvusarhiiv.

Vähemalt Narva-Tallinn lõigule ehitati ka uusi bussiootepaviljone, milleks küll uut projekti ei tellitud, kasutati vana tüüplahendust. Potjomkinlikkust ehk linnaehitusliku vaatemängu korraldamist rõhutab 1978. aasta plaan, mis nägi ette Narva-Tallinn (toona Leningradi)

²⁵⁶ Wimmer. *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 30.

²⁵⁷ Chalkley, Essex. *Learning from the Olympic Games*, lk 4.

²⁵⁸ Gold, Gold. *From A to B*, lk 37.

²⁵⁹ RA, ERA.R-2002.1.638, L 24–27: Täpsustatud tööde plaan-graafik Narva-Tallinn-Pärnu-Ikla olümpiatrassil koos teenindussfääriga, 1979.

²⁶⁰ Ülo Ruubel. 1980. a olümpiaehitised Tallinnas. – *Olümpiaehitised Tallinnas*, koost Henn Saarmann (Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja kehakultuuri- ja spordikomitee 1980. a Moskva olümpiamängude organiseerimiskomitee Tallinna osakond. Eesti Informatsiooni Instituut, 1977): lk 61–62.

maantee äärde jäävate hoonete remontimise ja üle värvimise, et jätta väliskülalistele paremat muljet maapiirkondade eluolust. Samuti on dokumentides ära märgitud, et suuremates poodides, mis jäävad nimetatud maanteede äärde, peab olema parem kaubavalik. Maantee alguspunktis Narvas oli reguleeritud marsruut, kuhu autoga reisiv turist üldse sõita tohtis.²⁶¹

Tallinnas hõlmasid taristukavad kesklinna magistraalide ja tänavate võrgu ümbertegemist, et muuta linnasisene liikuvus sujuvamaks.²⁶² Tallinnas on ehk kõige tuntumaks regatiga seotud taristuarenduseks Pirita tee laiendamine. Tee ise rajati 20. sajandi alguses, varem sõideti üle Maarjamäe, kuna Tallinna laht ulatus vahetult kaldanõlva jalamile.²⁶³ Olümpiaregatiagene Pirita-suunaline teede rekonstrueerimine koosnes neljast lõigust, mida hakati kutsuma linnasiseseks olümpiateeks:

- 1) Narva maantee rekonstrueerimine Poska (end Leineri) tänavast Russalkani;
- 2) Pirita tee rekonstruktsioon Russalkast Saare teeni;
- 3) Pirita tee rekonstruktsioon Saare teest Pirita sillani;
- 4) Merivälja tee rekonstruktsioon Pirita sillast Supluse tänavani.

Pirita tee ehitus vastas Tallinna 1971. aasta üldplaneeringus kinnitatule ning selle projekti koostasid Eesti Projekti insenerid René Palise juhtimisel.²⁶⁴ Tee laiendamiseks saadi ehitusmaterjali Lasnamäelt, kuhu samal ajal kavandati ja rajati Eesti Projekti peaarhitekti Mart Pordi initsiatiivil Laagna teed ehk nn Lasnamäe kanalit. Kanali ehitamiseks ammutas Port eeskuju oma reisist Portugali.²⁶⁵ Uuele teele lisaks sai Pirita endale ka bensiinjaama, mis paiknes Rummu ja Pirita tee nurgal asukohas, kus täna asub Pirita Selver. Tankla projekteeriti Eesti Tööstusprojektis, arhitektiks Siimu Jõe. Moodne operaatorihoone ja tankla olid kaetud unikaalse monoliitse raudbetoonist varikatusega, jaamas sai tankida ka busse. Tankurid imporditi sealjuures Tšehhoslovakkias (ill 14).²⁶⁶

²⁶¹ RA, ERA.R-2310.1.76, L 4–7, 15: ENSV Riikliku Plaanikomitee koosoleku protokoll, 19.07.1978.

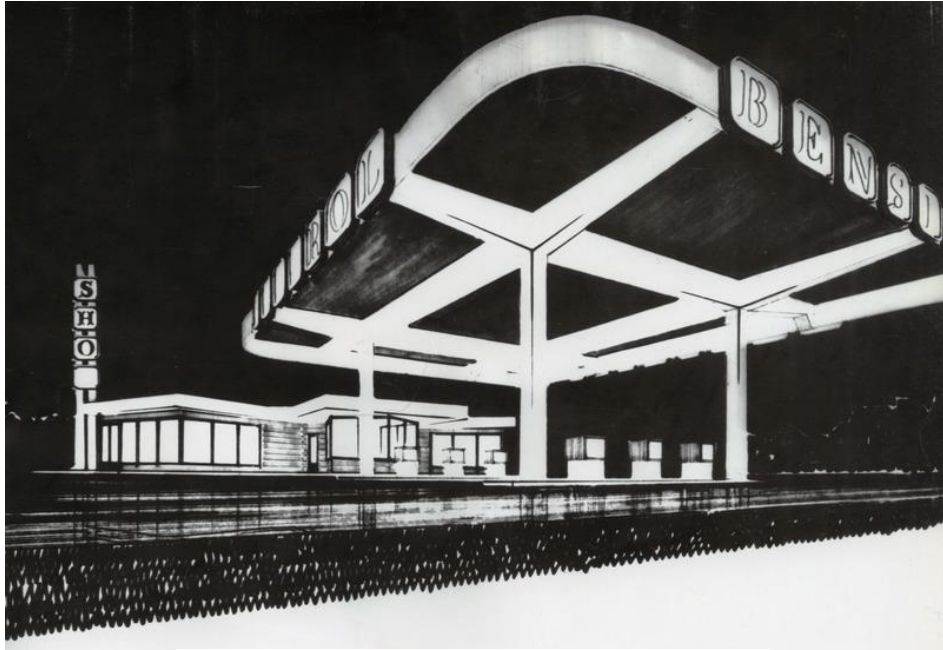
²⁶² **Bruns.** *Tallinn – linnaehituslik kujunemine*, lk 158.

²⁶³ **René Palis.** Pirita tee ja Tallinna lahe kaldakindlustus. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 12.

²⁶⁴ **Ruubel.** 1980. a olümpiaehitised Tallinnas, lk 28.

²⁶⁵ **Raine Karp,** intervjuu, 6.02.2024.

²⁶⁶ **Ruubel.** 1980. a olümpiaehitised Tallinnas, lk 32.

Ill 14. Pirita bensiinjaam, fotorepro. Allikas: Eesti Arhitektuurimuseumi fotokogu.

Pirita tee ehituse all oli eraldi objektiks uue silla ehitus (foto 14). Varasem sild ehitati aastatel 1936–1937, projekteeris ja teostas Soome firma Suklor. Sild toetus puitvaiadel betoonist rostvärkidele. 1944. aastal lasti vana sild õhku, kuid see taastati hiljem koopiana. Neli aastat enne olümpiaregatti avastati sillal aga hulganisti ehitustehnilisi vigu, mistõttu projekteeriti üleliidulises riiklikus projekteerimisinstituudis Lengiprotransmost uus sild, millest oli võimalik läbi juhtida olümpiaküla tehnovõrgud, mida sai ehitada ilma liiklust katkestamata ning, mis peamine, sobitus paremini ümbritsevasse regatiks uuendatud keskkonda.²⁶⁷

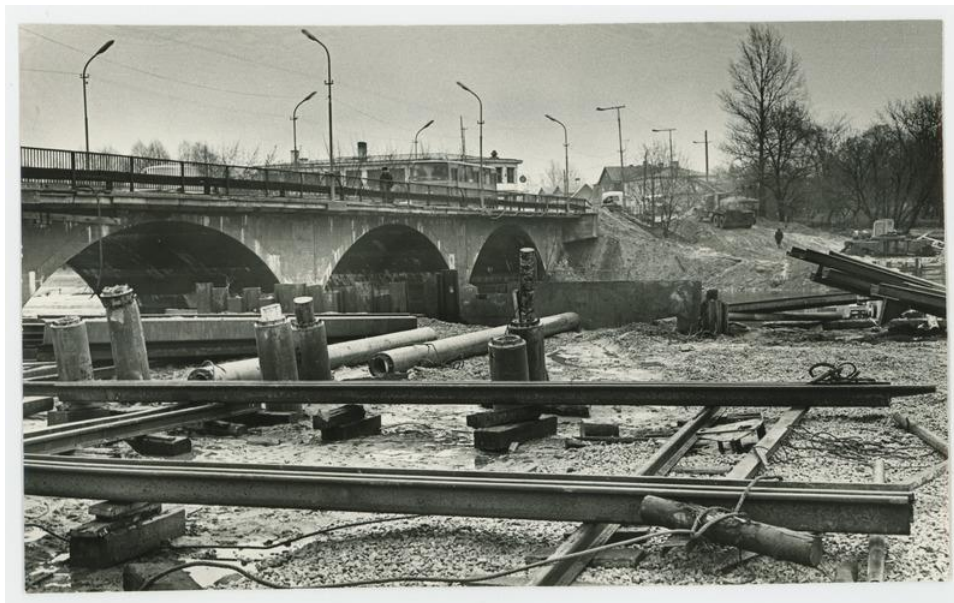

Foto 14. Pirita silla laiendamine. 1977. Allikas: Eesti Spordi- ja Olümpiamuseum.

²⁶⁷ Samas, lk 30.

Pirita tee laiendamiseks kaasnes Tallinna lahe lõunakalda kindlustamine. Tööd teostati Kadriorust Saare teeni, nende käigus kindlustati mereäär uue kaasaegse tugimüüri, mis tagas Pirita tee säilivuse ja kaitse mere mõjude eest. Kaldakindlustuse projekti koostasid Eesti Projekti peainsener René Palis ja Lenmorniiprojekti Riia osakonna peainsener A. Fjodorov²⁶⁸. Idee oli ühendada planeeringuliselt terviklikuks Kadriori, Lauluväljaku külje alla kavandatud Rahvaste Sõpruse park, endine näituseväljak, Maarjamäe memoriaalansambel, purjespordikeskus ja Pirita puhketsoon. Kaldakindlustuse konstruktsioon koosneb raudbetoonelementidest, kaldapealne betoonplaatidest teest.²⁶⁹ Promenaadi ilmestab punakas-oranži värvi ja iseäraliku vormiga teraspiire, mis on tänaseni üsna autentselt säilinud.²⁷⁰ Esialgu planeeriti kaldalaiendusega jõuda välja kesklinna – kaldapealne magistraal pidi liikuma Pirita teest Tuukri tänavani, sealt edasi Ahtri tänavale ning lõppema ringviaduktina Mere ja Põhja-Puiesteel. See oleks tähendanud mitmete hoonete lammutamist ja tänase sadamaalaga piirneva kesklinna muutumist transiidikoridoriks.²⁷¹ Vähendatud ja muudetud kujul viidi idee ellu Reidi tee rajamisega, mis avati liikluseks 2019. aastal.

Suurematest teedest planeeriti veel Tartu maantee läbimurd üle Liivalaia Laikmaa tänavani, mis realiseerus hiljem.²⁷² Samuti sooviti pikendada Laikmaa tänavat üle Narva maantee merekaldani, mis oleks tähendanud 3+3 sõidurada läbi Rotermanni kvartali.²⁷³ Läbimurd pidi tulema ka Rävalla puiesteelt üle Tatari tänavana Pärnu maantee, mille käigus oleks lammutatud vähemalt kaks olemasolevat hoonet.²⁷⁴ See on tänaseni jäänud tegemata ning säilinud on omanäoline Tatari asum. Kõige mastaapsem kava oli rajada Tallinna II ringmagistraal, mis oleks ühendanud Tartu maantee, Liivalaia tänavat ja Narva maantee suurte teede ja viaduktidega. Mõte oli suunata transiitliiklus kesk- ja südalinnast välja. See oleks tähendanud Kadriorus neljarealist viadukti Vilmsi ja Vesivärava tänavate vahel, mis hävitanuks piirkonna ajaloolise miljöö.²⁷⁵ Õnneks jäi projekt realiseerimata. Teede ehituskavad hõlmasid ka maa-aluste parklate ja jalakäijate tunnelite rajamist (nt Estonia pst, Vabaduse väljaku ja

²⁶⁸ Eesnimi leidmata.

²⁶⁹ **Ruubel**. 1980. a olümpiaehitised Tallinnas, lk 27.

²⁷⁰ **Carl-Dag Lige**. *Tallinna Kesklinna linnaosa arhitektuur 1940–200. Eksperdi hinnang kaitsmata, kuid väärtuslike hoonete, rajatiste ja linnaruumiobjektide kohta koos säilitamissetepanekutega* (Tallinn: Tallinna Linnaplaneerimise amet, 2020): lk 18.

²⁷¹ RA, ERA.T-14.4-6.9011, p 4: Arendus- ja parandusettepanekud...

²⁷² TLA, TLA.R-301.1.266, L 1–6: Tehnilis-tööprojekti projekteerimisülesanne. Tartu mnt rekonstrueerimine (Laikmaa tänavast kuni Kreutzwaldi tänavani), 1975.

²⁷³ TLA, TLA.R-301.1.265, L 1–4: Laikmaa tänavat pikendus lõigus Narva mnt – kaldamagistraal, 1975.

²⁷⁴ TLA, TLA.R-301.1.269, L 1–4: Lenini pst läbimurd Kreuksi tn – Pärnu mnt, plaaniülesanne, 1975.

²⁷⁵ TLA, TLA.R-301.1.268, L 1–11: Tallinna II ringmagistraal lõigus Kingissepa tn – Tartu mnt – Narva mnt, plaaniülesanne, 1975.

Lauluväljaku juurde²⁷⁶). Parklad pidid tulema Vabaduse ja Viru väljaku alla, ent vähese autokasutuse ja -saadavuse tõttu polnud tol ajal selleks tegelikku vajadust.²⁷⁷

1970. aastatesse, olümpiakavadega samasse aega jääb Tallinna transpordiskeemi loomine, millega tegeles projekteerimisinstituut Eesti Projekt. Linnaplaneerijad alustasid tööga juba 1960. aastate lõpul ning see kajastus ka 1971. aasta generaalplaanis.²⁷⁸ Skeem ise sai valmis 1976. aastaks, kandes nime „Tallinna reisijateveo transpordi kõikide liikide arendamise kompleks skeem“, arvestades ka olümpiaregatiga kaasnenud tellimust. Põhirõhk linnaliikuvuses asetati ühistranspordile, eelkõige selle elektrifitseeritud liikidele. Eesti Projekti peaarhitekti Mart Pordi järgi ei soovitud minna kaasa sõiduautode massilise levikuga, kuna „maailmas on küllalt näiteid, kuidas auto on muutunud ebajumalaks, n-ö „mehaaniliseks armukeseks““.²⁷⁹ Ambitsioonikamaks ideeks oli kiirtrammivõrgu rajamine, mis pidi valmides ühendama Keslinna, Lasnamäe, Põhja-Tallinna, Mustamäe, Väike- ja Suur-Õismäe (viimane jäigi ehitamata). Keslinna oli ette nähtud trammitunnelid, muudes kohtades eraldatud teekoridorid, mille ehitamisega tehti algust Lasnamäe kanalis, kus märke trammiteest on näha tänaseni. Projekti kinnitamine venis ja lõpuks jäi kiirtrammi idee ellu viimata.²⁸⁰ Kiirtramm ei olnud olümpiaehituse ametliku tellimuse nimekirjas, kuid seda meenutatakse regatik valmistumise kontekstis.²⁸¹ Trammiteede väljaehitamise tõttu planeeriti algselt 1974. aastal ehitada Lasnamäele nii uus trammidepoo kui bussipark. Lisaks trammiliinidele sooviti viia trolliliiklus kõikidesse uutesse elamurajoonidesse, seal hulgas Piritale, mis aga kunagi teoks ei saanud.²⁸²

Tallinna kaasajastamisel mängisid olulist rolli 1980. aastaks välja ehitatud insenertehnilised objektid ja rajatised. Kõige suurem oli probleem linna reoveega, mida suunati 32 kohast otse Tallinna lahte, mille vesi oli seetõttu väga roiskunud.²⁸³ Eesti Projekt sai ülesandeks projekteerida ülelinnalised kanalisatsiooniseadmed, reovett hakati juhtima Paljassaarde ja sealt

²⁷⁶ TLA, TLA.R-301.1.205: Eesti Tööstusprojekti aruanne olümpiaobjektide projekteerimise kohta (jalakäijate tunnelid, 1975–1976).

²⁷⁷ TLA, TLA.R-301.1.290: Maa-alused autode parklad ja jalakäijate tunnelid, 1975.

²⁷⁸ **Müürsepp, Levald, Tähe, Kuurme.** *Põhja-Tallinna arengukavad*, lk 21.

²⁷⁹ **Mart Port.** Tallinna transpordi arendamise kompleks skeem. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 1 (1979): lk 17–18.

²⁸⁰ **Tambet Muide.** Alaliselt ajutine Tallinna ühistransport. – *Vikerkaar*, nr 1–2 (2024), lk 98–106.

²⁸¹ **Olev Roosma,** intervjuu, 8.02.2024; **Tiit Nuudi,** intervjuu, 6.11.2023.

²⁸² **Triin Ojari.** Olümpiaehitised – Tallinna uus nägu. – *Muinsuskaitse aastaraamat*, toim Maris Mändel, Riin Alatalu (Tallinna: Muinsuskaitseamet, 2020): lk 100.

²⁸³ **Kooli.** *Oleg Sapožnin – lõputu rahutuur*, lk 126.

edasi kaugemale lahte.²⁸⁴ Linna idaossa ja Maarjamäele projekteeriti kanalisatsioonikollektorid, kogu Pirita veevarustus uuendati ning rekonstrueeriti veetorustikud ja pumbajaamad.²⁸⁵ Rekonstrueeriti ka mitmeid insenervõrke nii Pirital kui ka Narva maanteel, samuti teiste olümpiaga seotud objektide kvartalites. Need tööd muutsid Tallinna kaasaegsemaks ja linnalikumaks elukeskkonnaks.

3.3. Side- ja transpordirajatised

Kui transpordirajatistel on seotus taristuarendusega, siis sideobjekte pole varasemalt eraldi olümpiaehitise tüübina määratletud, küll aga moodustavad omaette kategooria pressikeskused, mis Tallinna olümpiaregati puhul ehitati ühe osana purjespordikompleksist.²⁸⁶ Aastatega asetatakse olümpiaehituses üha suurem rõhk side- ja transpordiobjektidele, millest Tallinnas olid tähtsamateks televisiooni ja raadio saatekeskus ehk Tallinna teletorn, uus Tallinna lennujaama reisiterminal, peapostkontor, automaattelefonijaam Pirital, kaabelmagistraal Põhja-Eesti ja Lõuna-Eesti vahel ning raadioreleeliin Tallinna ja Helsingi vahel, lisaks oli plaan asutada kutsekool sideerialade omandamiseks.²⁸⁷ Sideobjektide nimistusse kuulusid ka ajalehekioskid, mida oli olümpia-aastaks kavas Tallinnasse paigaldada vähemalt 60, samuti 30 ajaleheautomaati.²⁸⁸ Esialgu planeeriti sideobjektide ehituse maksumuseks 56 miljonit rubla.²⁸⁹

Tallinna Teletorni sooviti rajada juba enne regatti, aga olümpiamängude tõttu omandas telemast võtmetähtsuse, kuna sealt edastati kogu Moskva olümpiamängude telepilt läände. Projekt oli valminud 1972. aastal ning, kuna tegu oli riiklikult olulise sideobjektiga, siis projekteerimine toimus Moskvas NSVL Sideministeeriumi Riiklikus Projekteerimisinstituudis, arhitektideks David Bassiladze ja Juri Sinis, peainseneriks Jevgeni Ignatov.²⁹⁰ Siiski oli eestlastel võimalik ettepanekuid teha, mistõttu tutvuti telemastidega Moskvas, Helsingis, Berliinis, Londonis, Pariisis ja Belgradis.²⁹¹ Laual olid erinevad asukoha variandid nagu Lasnamäe nõlv, mille vastu seisid lendurid, ja Naissaar, mis oleks rikkunud ära

²⁸⁴ TLA, TLA.R-301.1.210, L 3–4: Aruanded olümpiaobjektide projekteerimise kohta I, 1975–1976.

²⁸⁵ TLA, TLA.R-301.1.198: Olümpiaregati objektide projekteerimis- ja ehitustööde graafikud (Ehitus-
montaažitööde mahtude projektdokumentatsiooniga kindlustamise tähtajad), 1976.

²⁸⁶ **Wimmer**. *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 51.

²⁸⁷ RA, ERA.R-2002.1.469a: 1980. a Olümpia Purjeregati Vabariikliku organiseerimiskomitee presiidiumi koosoleku protokoll, 9.07.1975.

²⁸⁸ RA, ERA.R-2310.1.48, L 20: Orgkomitee OPR-80 tööplaanid, 1975–1976.

²⁸⁹ RA, ERA.R-2310.1.46, L 266–267: Orgkomitee OPR-80 organisatsioonilis-tehniliste abinõude plaani projekt, 3.06.1975.

²⁹⁰ **Lankots**. Olümpiahooned..., lk 249–251.

²⁹¹ **Saul**. *Meie aeg*, lk 164.

linna silueti merelt. Piritale asuvale teletornile pandi nurgakivi 30. septembril 1975²⁹². Masti kõrgus on 314 meetrit, sellel on 190-meetrine betoonjalg²⁹³ ning 124-meetrine metalloosa. Betoonosa tippu kavandati vaatekorrus kohvikuga, kuhu viib tornis sõitev kiirlift. Teletorni üks tuntumaid sümboleid on kunstnik Dolores Hoffmani loodud vitraaž, mille kavandid kinnitati eraldi Moskvas. 1980. aastaks lõpetati vaid vitraaži keskmine osa, ülejäänud teos valmis aasta hiljem. Tänapäevaks on vitraažil uus asukoht.²⁹⁴

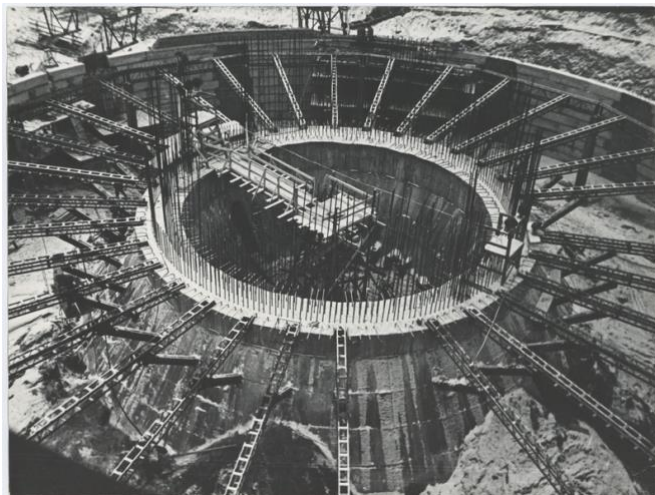

Foto 15. Tallinna uue teletorni ehitustööd. 1976. Allikas: Tallinna Linnamuseum.

Teletorni ehitusega (foto 15) kaasnes hulgaliselt probleeme alates asukohavalikust ja materjalide hankimisest kuni suurte äpardusteni ehitusplatsil. Samaaegselt kavandati telemasti Vilniusesse, kuid regati tõttu toodi sinna mõeldud seadmed hoopis Tallinnasse. Lisaks tuli hankida Inglismaal toodetud tehnikat, ent Lääne sanktsioonid seda ei lubanud. Vahendajaks võeti Soome, kes need edasi Nõukogude Liidule müüs, seega leiti võimalus sanktsioonidest mööda hiilimiseks. Suurim probleem tekkis 1980. aasta kevadel vahetult enne olümpiamänge, mil teletorni ehitusel puhkes tulekahju, kuna süttisid tornitüve šahti asetatud kaablid. Šaht töötas korstnana, mistõttu oli tulelevik kiire, aga õnneks reageerisid töömehed kiirelt, sulgesid vahelaed ja raiusid kaablid läbi, nii et suurem kahju õnnestus ära hoida.²⁹⁵ Lisaks teletornile ehitati Piritale uus telefonikeskjaam, aadressiks Supluse pst 5. Kuna telefonijaam kerkis individuaalelamute naabrusse, siis projekteeris arhitekt Silvia Kuulman hoone ümarate nurgafassaadidega ja eenduva teise korrusega, et piirkonda paremini sobitada.²⁹⁶ Tehnoloogia

²⁹² Mitteametlikult ilmselt viis päeva varem ehk 25. septembril. Vt **Georgi Morozov**. „Minu aasta 1991“: Tallinna teletorni tuled. – *Postimees*, 25.07.2011.

²⁹³ Samaaegselt käis Moskva Raadioinstituudis töö betoonitornide kavandamise osas, varem kasutati metallmaste. Vt **Saul**. *Meie aeg*, lk 164.

²⁹⁴ Vitraaži saamislugu. – *Tallinna teletorn*, <https://teletorn.ee/vitraazi-saamislugu/> (külastatud 26.03.2024).

²⁹⁵ **Vahter**. Teletorni põleng ähvardas...

²⁹⁶ **Silvia Kuulman**. Piritale telefonikeskjaam. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 31.

arengu tõttu muutus keskjaam ebavajalikuks ning tänaseks on see ümber ehitatud kortermajaks.²⁹⁷

Üheks tuntud olümpiaobjektiks on Tallinna lennujaama uus reisiterminal, mis tänaseks on küll tundmatuseni muutunud ja laienenud. Enne 1980. aastat oli kasutusel lennujaama vana terminal, mida ehitati juba 1930. aastate lõpus ja jätkati pärast Teist maailmasõda, valmides 1954. aastal (esimese kavandi arhitektid Artur Jürvetson, Roman Koolmar, teostusprojekt arhitekt Paula Koido, sisearhitekt Maia Laul²⁹⁸). Olümpia-aastal oodati Tallinnasse tunduvalt rohkem reisijaid, seega oli tarvis terminali, mille läbilaskevõime oleks vähemalt 700 reisijat tunnis, millest omakorda kolmveerand olid siselendude reisijad ning ülejäänud rahvusvahelised külalised. Enne olümpiat oli päevakorral ka lennujaama väljaviimine Tallinnast Kohilasse, kuid uus terminal ehitati siiski Ülemistele olemasoleva terminali naabrusesse. Kuna lennujaama terminali puhul oli tegu sõjalise tähtsusega transpordiobjektiga, projekteeriti terminalihoone Moskva Riiklikus Projekteerimisinstituudis Aeroprojekt, hoone arhitektiks oli Mihhail Piskov,²⁹⁹ ehituse eest tasus Nõukogude Liidu Tsiviillennundusministeerium.³⁰⁰ Uus lennuterminal valmis kompaktse kahekorruselise hoonena, mille välisvorm oli mõeldud meenutama rehetare, rõhutamaks kohaliku ehituskunsti traditsiooni.³⁰¹ Põhiline reisijate liikumine jäi teisele korrusele, kus olid teenindusletid, kohvikud ja ooteruumid.³⁰² Tallinna lennujaama uus terminal oli toona üks vähestest Nõukogude Liidus, kus pääs lennukisse ja vastupidi toimus teleskoopkäikude abil otse terminalist.³⁰³

Märgiline osa lennujaama terminalist loodi siiski Tallinnas – hoone interjööri projekteeris legendaarne sisearhitekt Maile Grünberg. Grünbergi koostöö Piskoviga sujus hästi, viimane tegeles Moskvast ka projekteerimise bürokraatliku poolega.³⁰⁴ Tallinna Lennujaama kärtspunane popilik originaalinterjäär on üks efektsemaid töid kohalikus sisearhitektuuriloos. Materjalidest kasutas Grünberg punast plastikut ja nahka ning mängis ümarate vormidega – need võtted olid tol ajal rahvusvaheliseltki väga stiilsed. Lennujaama terminali suures saalis domineeris punase raamistusega infotabloo, millega sobitusid infoletid ja geomeetriliste

²⁹⁷ **Ojari.** Olümpiaehitised – Tallinna uus nägu, lk 102.

²⁹⁸ Mõned eskiisid ka Aino Põldralt, hoiul Eesti Arhitektuurimuuseumis.

²⁹⁹ **Ruubel.** 1980. a olümpiaehitised Tallinnas, lk 56.

³⁰⁰ **Hallas-Murula.** Kallion. Tallinn.

³⁰¹ Tallinna õhuvärv. – *Õhtuleht*, 17.02.1977.

³⁰² **Mihhail Piskov.** Tallinna uus lennujaam. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1978): lk 25.

³⁰³ EAM, EAM.6.4.2: Eesti arhitektuur 1940–1988, lk 74.

³⁰⁴ **Maile Grünberg,** kirjalik intervjuu. Küsitles autor, 14.03.2024. Märkmed autori valduses.

avadega punased seinapaneelid (foto 15).³⁰⁵ Lennujaama mööbel toodeti Kunstikombinaadis ARS, seinapaneelid imporditi Tšehhist ja punane plastik Riiaist.³⁰⁶ Lisaks julgele värvikasutusele torkas lennujaama interjööri puhul silma süntees toote-, interjööri-, keskkonna- ja graafilise disaini vahel.³⁰⁷ Maile Grünberg on meenutanud, et punase värvi kooskõlastus Tallinnas oli keeruline, kardeti, et see on liiga intrigeeriv, Moskvas aga probleeme ei tekkinud.³⁰⁸ Lennujaama interjöörist sai alguse Grünbergi armastus tugeva punase värvi vastu, mis on jäänud läbivaks jooneks tema loomingus.³⁰⁹

Foto 15. Tallinna uue lennujaama terminali interjäär, sisearhitekt Maile Grünberg. 1980. Allikas: Tallinna Lennujaam.

Lisaks lennujaamale olid töös teisedki moodsa aja linnaväravad. Generaalplaaniga nähti ette kaubasadama väljakolimine kesklinnast Paljassaarde ning uue meresadama ehitus.³¹⁰ Olümpiaehitisena projekteeris Soome firma Alfred A. Palmberg koos Eesti Tööstusprojekti arhitektide Rein Kadariku ja Ülo Ilvesega endise kaubasadama territooriumile juurdeehitusena reisijate paviljoni.³¹¹ Ajutine tollipunkt kavandati ka Miiduranna sadamasse, kus asus Kirovi nimeline kalurikolhoos. Selle projekteerimine pidi toimuma koostöös KGB-ga, sest regati ajal

³⁰⁵ **Karin Paulus.** Tallinna lennujaam – popi kõhuga futurae. – *Pööning* 24, nr 1 (2021), <https://www.ajakiripooning.ee/tallinna-lennujaam-popi-kohuga-fututare/> (külastatud 25.07.2024).

³⁰⁶ Majad ajas: Tallinna Lennujaam. Telesaade. Autor **Lea Eisen.** Kättesaadav: <https://www.youtube.com/watch?v=3ojd6-db3Uc> (vaadatud 25.07.2024).

³⁰⁷ **Krista Kodres.** *Ilus maja, kaunis ruum. Kujundusstiile Vana-Egiptusest tänapäevani* (Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2001): lk 292.

³⁰⁸ Samas.

³⁰⁹ **Maile Grünberg,** kirjalik intervjuu, 14.03.2024.

³¹⁰ **Volkov.** Linna generaalplaani põhijooni, lk 63.

³¹¹ **Rein Kadarik.** Tallinna merekaubasadama tollipaviljon. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 31.

oli see ette nähtud turvatud alaks ning Kirovi töötajatele soovitati organiseerida võistluste ajaks kollektiivpuhkus.³¹² Teistest transpordisõlmedest kavandati veel pearaudteejaama kolimist Ülemiste järve lähedusse (umbes tänase Rail Balticu terminali tulevane asukoht) ning ehituskavva kuulus ka Kehra-Tapa raudtee elektrifitseerimine³¹³ ja tehnilise jaama ehitus Tallinn-Väike peatusesse.³¹⁴

Sideobjektidest keskseim – Tallinna postimaja ehk peapostkontor – kerkis Narva maantee ja Hobujaama tänava nurgale, kust sai alguse linnasisene olümpiatee. Postkontorit kavandati juba 1966. aastal Mart Pordi ja Henno Sepmanni eestvedamisel, aga töö jäi toona seisma.³¹⁵ Postimaja arhitektideks on Raine Karp ja Mati Raigna ning sisearhitektiks Kirsti Laanemaa, lõpuks jäid Laanemaa ja Raigna postkontorit projekteerima kahekesi, viimasel polnud arhitekti diplomit.³¹⁶ Peapostkontori ehitamiseks lammutati osa Rotermanni kvartalid.³¹⁷ Postimaja sai valmis 1980. aastaks, valmimisjärgselt kirjeldas Leonid Volkov hoonet:

„Monumentaalse arhitektuuriga hoone ei suuda napiks jäänud mahu tõttu küllaldaselt organiseerida Viru väljaku põhjapoolset külge. Tuleb tunnistada, et väljakut piiravad hooned ei moodusta terviklikku kompositsiooni.“³¹⁸

Postimaja kavandati 60 x 60 m ruudukujulise põhiplaani, mille igat nurka ilmestasid tornid, kus paiknesid trepid. Omaette väljakutse oli kirjade ja pakkide vastuvõtmise ning käitlemise organiseerimine ja ruumilogistika väljatöötamine. Hoone Narva mntäärset fassaadi ilmestasid esimese korruse avarad klaaspinnad ja eenduv sissepääs, kust pääses avarasse vestibüüli.³¹⁹

Tallinna postimajas asus Eesti esimene eskalaator, mis toodeti Armeenias.³²⁰ See aga jõudis töötada üsna lühikest aega, sest läks pidevalt rikki ja puudusid vajalikud varuosad ning seda parandada ei olnud võimalik, mistõttu asendati eskalaator hiljem trepiga.³²¹ Eskalaatorit troonis

³¹² RA, ERA.R-2310.1.36: Protokoll nõupidamise kohta Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja sm. A. Greeni juures, 17.03.1975.

³¹³ 1974. aastaks elektrifitseeriti Tallinn-Kehra lõik.

³¹⁴ RA, ERA.R.-2002.1.441a, L 36: Transpordiobjektide loetelu, 1975.

³¹⁵ EAM, EAM.6.4.2: Eesti arhitektuur 1940–1988, lk 28.

³¹⁶ **Kirsti Laanemaa**, intervjuu, 4.09.2023.

³¹⁷ RA, ERA.T-14.4-6.19313: Tallinna Postimaja. Seletuskiri ja arhitektuurse osa põhijoonised, 1975.

³¹⁸ EAM, EAM.6.4.3: Eesti arhitektuur 1940–1988, lk 48.

³¹⁹ **Bruns**. *Tallinn valmistub olümpiaks*, lk 59–60.

³²⁰ AK filmikroonika 1958–1991:1. Peapostkontori ehitus. Telesaade. (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1977). Kättesaadav <https://arhiiv.err.ee/video/ak-filmikroonika-1958-1991-peapostkontori-ehitus> (külastatud 25.06.2024).

³²¹ **Vahter**. Teletorni põleng ähvardas...

Kaarel Kurismaa märgiline kunstiteos „Kineetiline objekt“, mis on omanäolise monumentaalteosena talletunud Eesti kunstiajalukku. Kurismaal aitas objekti heli teostada Härmo Härm ja klaasdetaile Rait Prääts (foto 16). Kuna teos oli lärmakas ja vilkuva valgusega, siis hakkas see paraku maja töötajaid segama ning teos eemaldati.³²² Tänapäevaks pole ka peapostkontorist (foto 17) suurt alles, endisest hoonest on asukohas aimatav vaid varasem vorm, hävinud on Eesti arhitektuuri suurkuju Raine Karbi teos, mis illustreeris selgelt tema käekirja ja materjalivalikuid.

Foto 16. Kineetiline objekt Tallinna Postimaja endisel eskalaatoril. 1980, foto autor Kaarel Kurismaa. Allikas: Eesti Päevaleht.

Foto 17. Tallinna peapostkontor, arhitektid Raine Karp, Mati Raigna, sisearhitekt Kirsti Laanemaa. Foto autor Tõnu Laigu. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum.

³²² Taul. *Monumentality Trouble*, lk 142–143.

3.4. Elamu- ja büroohooned

Üldjuhul kerkivad elumajad olümpiaehituse käigus olümpiakülana, näiteks Moskvas said pärast mängu sinna elukoha 14 500 linlast.³²³ Tallinnas plaaniti olümpiaehituse kavas mitmeid elumaju ja büroohooneid, mis olid kohe mõeldud kohalike elanike kasutusse. Täpsemalt pidi kortermaju 1980. aasta suveks kerkima kümme ning kõik need majad asusid Tallinnas, jäädes Narva, Tartu ja Pärnu maantee äärde ning Liivalaia tänava frondile. Nendest tänavatest sooviti arendada esinduslikke peamagistraale, Narva maanteed mööda liikus Piritani ka suurem osa regati väliskülalisi. Oluliste tänavate äärde elu- ja büroohonete rajamine on üks näide linnailme lavastamisest, mille käigus kanti varasem puithoonestus lammutuskavadesse ning kerkisid uued majad. Bruno Saul on seda kommenteerinud:

„Me ei tahtnud „Potjomkini küla“, kuid OPR-80 külaliste sõit südalinna majutuskohtadest mööda tollaegset Narva maanteed Piritale oleks diskrediteerinud meie kultuuri ja Eesti mainet. Seepärast oli selle trassi rekonstrueerimine sama tähtis kui purjespordikeskuse rajamine.“³²⁴

Planeeritud kümme elumaja valmisid toona tavaks olnud tüüpprojektide asemel eriprojektide järgi.³²⁵ Vast enim olümpiaehitusega seostatud elumaja asub aadressil Narva mnt 19–23 (ehitusajal tänavanumber 33/37), mille arhitektiks oli Paul Madalik. Suur kortermaja koosneb kahest elamuplokist, kus kokku 107 korterit. Lisaks elamispiindadele on hoonesse projekteeritud suur kauplusepind ja mitmed teenindusruumid.³²⁶ Madalik projekteeris suure kortermaja ka üle tee aadressile Narva mnt 38, sellegi maja tänavatasandi ruumid olid mõeldud kaubanduseks ja äriks.³²⁷ Uued elumajad olid mõeldud veel aadressidele Narva mnt 3 ja Narva mnt 31, viimane sai tuntuks merelaevanduse töötajate elamuna, arhitektiks Miia Masso, kes alustas hoone projekteerimisega 1977 (ill 15). Maja kõrvale pidi tulema eelpool nimetatud linna teine ringmagistraal, mis jäi ehitamata. Merelaevanduse kortermajal on omapärane ümar nurgamaht, milles asuvad kontoripinnad. Masso on lahendanud selle hoone kivifassaadist eenduvana ning materjalidest on kasutatud alumiiniumi ja suuri tumedast klaasist pindasid.³²⁸ Epp Lankots on võrrelnud kortermaja fassaadikujundust kruuisilaevade arhitektuuriga ning

³²³ Della Sala. *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning*, lk 384.

³²⁴ Saul. *Meie aeg*, lk 165.

³²⁵ Bruns. *Tallinn – linnaehituslik kujunemine*, lk 158.

³²⁶ Paul Madalik. Uusehitused Narva mnt 33...37 ja 46...48. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 37–38.

³²⁷ Ruubel. 1980. a olümpiaehitised Tallinnas, lk 42.

³²⁸ Miia Masso. Elamu Narva mnt 47. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 41.

nimetanud antud maja üheks jõulisemaks ja efektsemaks 1980. aasta postmodernismi ilminguks.³²⁹ Merelaevanduse kortermaja valmis alles 1986. aastal.

Ill 15. Merelaevanduse kortermaja, arhitekt Miia Masso, fotorepro.
Allikas: Eesti Arhitektuurimuseumi fotokogu.

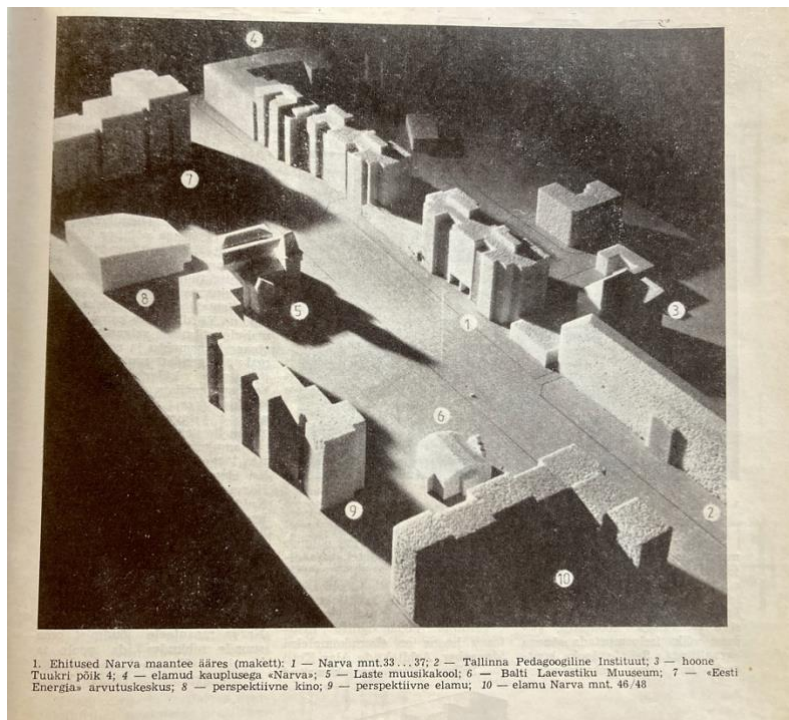
Elamutest saab esile tuua Dvigateli töötajatele mõeldud kortermaja aadressil Pronksi tn 9, arhitektiks Rein Luup. Hoone projekteeriti juba 1975. aastal, kuid valmis alles kümme aastat hiljem. Väga suur, viieseksiooniline kortermaja ehitati ka aadressile Liivalaia tn 40, selle projekteeris arhitekt Lembit Aljaste. See maja valmis 1980. aastaks, järgides 1970. aasta Keldrimäe piirkonna planeeringut. Hoonel on põnevalt lahendatud keskosa – kangialune tee markeerib ajaloolist Lennuki–Mardi tänava sihti.³³⁰ Teised olümpiaregatiiga seotud kortermajad kavandati Tartu maanteele ning Lennuki ja Tatari tänavatele.

³²⁹ **Epp Lankots.** Tallinna nõukogudeaegne ehituspärand. Välitööd ja hinnang objektidele. – *Eesti 20. sajandi arhitektuuri kaitse programm. Maakondlikud ülevaated* (Tallinn: Tallinna Kultuuriväärtuste amet, 2009): lk 32.

³³⁰ **Lige.** *Tallinna Kesklinna linnaosa arhitektuur 1940–2000*, lk 20.

Foto 18. Keldrimäe uued elamud, all vasakul Lembit Aljaste projekteeritud elamu. Foto autor Ado Vaik. Allikas: Tallinna Linnamuuseum.

1. Ehitused Narva maantee ääres (makett): 1 — Narva mnt.33...37; 2 — Tallinna Pedagoogiline Instituut; 3 — hoone Tuukri põik 4; 4 — elamud kauplusega «Narva»; 5 — Laste muusikakool; 6 — Balti Laevastiku Muuseum; 7 — «Eesti Energia» arvutikeskus; 8 — perspektiivne kino; 9 — perspektiivne elamu; 10 — elamu Narva mnt. 46/48

Ill 16. Narva mnt makett, tööd 1980. aastaks.
Allikas: Ehitus ja Arhitektuur, nr 2 (1979).

Olümpiaregati kavas kajastatud ning 1980. aastaks või hiljem valminud büroo- ja haldushooned olid samuti mõeldud suuresti kohalikele elanikele. Osa hoonetest on tänaseks lammutatud, osa ümber ehitatud, kuid mõned ka säilinud. Narva maantee fronti alustas ETKVL-i³³¹ administratiiv- ja haldushoone kompleks (Narva mnt 7), mille rajamiseks lammutati hulk maju (foto 19). Mart Kallingu ja Olga Brunsi 1978. aastal projekteeritud hoonekompleksis olid ruumid ETKVL-i juhatusel, projekteerimisbüroo Tsentrosojuzprojekt Tallinna filiaalile ning NSVL Väliskaubanduse Eesti osakonnale.³³² Tänapäevaks on hoone Narva mnt poolne maht täielikult ümber ehitatud Vilen Künnapu ja Ain Padriku projekti (2006) järgi.

Foto 19. ETKVL-i büroohoone Tallinnas. Arhitektid Mart Kalling, Olga Bruns. 1978.
Allikas: Eesti Arhitektuurimuseumi fotokogu.

Kui eespool on juttu Miia Masso kortermajast Narva maanteel, siis sarnases laadis lahendas arhitekt Jüri Karu samal tänaval asuva Teenindusministeeriumi tootmishoone. Aadressil Narva mnt 4 asuva ehitise nurgafassaad on lahendatud samuti klaaspinnana, kuid Massol on õnnestunud see elegantsemalt kui Karu projektis. Lisaks pidi Narva maantee ja Kreutzwaldi tänava nurgale kerkima Eesti Energia arvutuskeskus, mis jõudis isegi projektini (arhitekt Maret

³³¹ Eesti Tarbijate Kooperatiivide Liit.

³³² **Tiit Masso.** ETKVL ehituskompleks Narva maanteel Tallinnas. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 1 (1978): lk 12.

Täaker), ent jäi sellisel kujul ehitamata.³³³ Haldushoonetest oli ehitustellimuses ka Rahvakohtute hoone ehk Liivalaia tänava kohtumaja, mille projekteerimine vältas aastatel 1978–1984, hoone sai valmis 1986, kasutusse võeti 1990. Tänapäevaks tühjana seisva ja oma saatust ootava kohtumaja ruumiprogramm oli projekteerimisajal moodne, igal kaheteistkümnel kohtunikul oli oma istungisaal.³³⁴

3.5. Majutusasutused

Suveolümpiamängud on maailma spordielu tippündmus, mida tavapäraselt väisab suur hulk külalastajaid, kel kõigil on tarvis kuskil ööbida. Kui 1896. aasta esimeste moodsate olümpiamängude ajal Ateenas pakuti mängudest osavõtjatele ja külalistele kodumajutust, siis esimest korda ehitati spetsiaalsed majutusasutused 1932. aasta Los Angelese mängude jaoks.³³⁵ Ka Tallinnal tuli kaaskorraldajana oma nii-öelda mikroolümpiaks külalistele majutust pakkuda, sest 1975. aastal oli Tallinnas turistide majutamiseks kõigest 2000 voodikohta, mistõttu tuli hakata rajama uusi majutusasutusi ja ööbimispaiku regati sportlastele, turistidele ja ajakirjanikele.³³⁶ Orientiirid majutuse organiseerimiseks pandi paika Eesti Projekti kavaga „Tallinn 80“. Kõrgema klassi majutust tuli pakkuda au- ja väliskülalistele ning rahvusvahelistele ajakirjanikele, kellele mõeldud majutusolud pidid olema tunduvalt eeskujulikumad ja peenemad, et mitte nõukogude olmeelu demonstreerida. Nende majutamist planeeriti peamiselt hotellidesse, aga ka moodsamatesse kämpingutesse ja pansionaatidesse.³³⁷

Olulisim olümpiaregati majutusasutus oli hotell Olümpia ehk 800-kohaline hotell Liivalaia (end Kingissepa) tänava ääres. Esialgu pidi olümpiaregati osalisi majutav hotell kerkima Piritale purjespordikeskuse vastaskaldale (aadressile Merivälja tee 3, eelprojekti koostasid EKE Projektis arhitektid Toomas Rein ja Harry Šein³³⁸), ent kesklinn oli pikemas perspektiivis otstarbekam valik.³³⁹ Olümpia hotelli projekteerisid Eesti Projekti arhitektid Toivo Kallas, Rein Kersten ja Ain Andressoo, sisearhitektuuri kavandasid Sulev Vahtra ja Mati Leon.

³³³ TLA, TLA.R-301.1.293: Eesti Energia arvutuskeskus, projekt nr 5017 (Kirjavahetus ENSV Ministrite Nõukogu jt asutuste ning organisatsioonidega olümpiaregati projekteerimise ja ehitamise küsimustes), 1976–1978.

³³⁴ **Mariann Drell.** *Liivalaia kohtumaja.* Arhitektuuri conserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituse lõputöö (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2022): lk 11.

³³⁵ **Wimmer.** *Bauten der Olympischen Spiele,* lk 47.

³³⁶ **Parks.** *The Olympic Games...*, lk 110–111.

³³⁷ RA, ERA.T-14.4-6.9011, L 12: Arendus- ja parandusettepanekud...

³³⁸ **Bruns.** *Tallinn valmistub olümpiaks,* lk 47.

³³⁹ Samas, lk 54.

Arhitektuurseks eeskujuks on peetud Soome arhitekti Viljo Revelli loomingut.³⁴⁰ Hoone ehitati aastatel 1977–1980, krundilt lammutati varasemad puitelamud. Ehituse lõppjärgus töötasid objektil Soome ehitajad, millele nõusoleku saamine Moskvast oli keeruline, kuid lõpuks siiski võimalik, vastasel juhul poleks hotell tähtjaks valminud.³⁴¹ Konstruksioonis kasutati suures osas gaaskukerooni paneele.³⁴² Fassaadide viimistlus tehti peamiselt dolomiidist ja värvilistest stemaliitklaaspaneelidest.³⁴³

Olümpia hotell oli mõeldud eelkõige ajakirjanike majutamiseks, kelle huvides sai sealset kohvikut ajutiselt pressikesksusena kasutada. Olümpia hotellile koostatud ruumiprogramm oli muljetavaldav, sinna kavandati 450-kohaline restoran, kohvik, grillbaar, öölokaal, kohvibaarid, baarid, saunad, juuksurialong, meenemüük ning ruumid muudeks teenusteks.³⁴⁴ Algselt nähti projektis ette ka kahekorruline parkimismaja hotelli vastas üle Liivalaia tänava, samuti kavandati autotunnel, mis jäi teostamata.³⁴⁵ Paraku ei leidnud hotell Olümpia regati ajal piisavat kasutust, kuna asjaosalised mahutati ära Piritale. Hiljemgi eelistasid Soome turistid Viru hotelli Olümpiale.³⁴⁶ Valmimisjärgselt ei võtnud noorem arhitektkond Olümpiat positiivselt vastu, kuna taoline tornarhitektuur oli juba postmodernismi tuules moest läinud.³⁴⁷

Ill 17. Hotell Olümpia joonis, arhitektid Toivo Kallas, Rein Kersten. 1974. Allikas: Eesti Arhitektuurimuseum.

Foto 20. Hotell Olümpia makett. Eesti Spordi- ja Olümpiamuseum, 1975–1978.

³⁴⁰ EAM, EAM.38, s 3: Rohkem torne Tallinnale. Veidi Olümpia hotellist. Autor: **Boris Mirov**, käsikiri.

³⁴¹ Krista Kodrese isiklik arhiiv: **Andres Saar**, kirjapandud mälestused.

³⁴² EAM, EAM.6.4.2: Eesti arhitektuur 1940–1988, lk 68–69.

³⁴³ **Bruns**. *Tallinn valmistub olümpiaks*, lk 73.

³⁴⁴ **Ruubel**. 1980. a olümpiaehitised Tallinnas, lk 23.

³⁴⁵ TLA, TLA.R-301.1.261, L 2–17: Esimese järgu hotelli (800 kohta) projekteerimise lähteülesanne, 1975.

³⁴⁶ **Kooli**. *Oleg Sapožnin – lõputu rahutuur*, lk 139.

³⁴⁷ **Kalm**. *Eesti 20. sajandi arhitektuur*, lk 308.

Seda arvamust toetab ka linnaehituslik asukoht – hotell Olümpia planeeriti ühele ruumilisele teljele EKP Keskkomitee hoonega (tänapäevane Välisministeeriumi peamaja), mis nõukogude ajal toimus võimusümbolina.

Olümpiaregati majutusplaanidesse oli hõlmatud ka Tallinna tolle aja prestiižsaim hotell Viru. 1980. aasta alguses määrati olümpiamängude aukülalised, ametiisikud ja akrediteeritud ajakirjanikud majutama Viru hotelli, mis, hoolimata uuest Olümpia hotellist, oli endiselt linna uhkeim majutuskohaks. Sealgi viidi läbi väiksemaid parandustöid, mille eest vastutas Eesti Projekt.³⁴⁸ Olümpiaregati ajal jäi Viru hotell aga praktiliselt tühjaks, seal viibisid vaid Rahvusvahelise Võistluspurjetamise Liidu (IYRU) esindajad.³⁴⁹ Olemasolevatest hotellidest oleksid sobinud väliskülaliste majutamiseks ka Tallinn (Toompuiestee 27, tänapäevane hotell Meriton), Kungla (Kreutzwaldi 23, tänapäevane asukoht hotell Hilton Tallinn Park), Palace (Vabaduse väljak 3), Toome (Rataskaevu 7, tänapäevane hotell St. Petersburg) ja Ranna (Randla 11, end Tšaikovski tn).³⁵⁰ Nendes hotellides tuli teha remonttöid ja ruume kaasajastada, plaanid olid põhjalikud, näiteks sai Kungla hotell uue sisustuste Standardi mööblivabrikult.³⁵¹ Mitmeid hotelle, mida olümpiaregati ajal kasutada sooviti, tänapäeval enam ei eksisteeri, näiteks Asunduse tänaval asunud hotell Neptun.³⁵²

Lisaks Olümpiale sooviti ehitada 800-kohalist hotelli Balti jaama kõrvale Kopli tänava algusesse. Dmitri Bruni väitel tegi selle hotelli eelprojekti arhitekt Rein Tomingas³⁵³, teistel andmetel pidi hoone projekteerima Kaljo Vanaselja, kes oli toona EKE Projekti peaarhitekt.³⁵⁴ Suur hotell oli mõeldud turistidele ja pidi ehitusse minema 1976. aastal, kuid aasta hiljem leiti, et raha selle ehitamiseks ei ole.³⁵⁵ Väike osa väliskülalistest (umbes 4500 inimest) oli ette nähtud ööbima laevades ja rongides, millega nad Tallinna saabuma oleksid pidanud.³⁵⁶ Majutuskavad hõlmasid ka kämpinguid ja motelle. Kuna Tallinna piirkonnas oli 1970. aastate keskpaigas võimalik kämpingutes majutada 300 inimest, siis kavandati olümpiaregati tuules

³⁴⁸ RA, ERA.R-2310.1.86, L 114–116: Ettekanded, aktid ja kirjavahetus olümpiaehituste seisukorra kohta, 13.02.1980.

³⁴⁹ **Kooli.** *Oleg Sapozhnik – lõputu rahutuur*, lk 139.

³⁵⁰ RA, ERA.R-2002.1.592, L 18–23: Materjalid turistide toitlustamise, majutamise ja teenindamise kohta, 1976.

³⁵¹ RA, ERA.R-2002.1.545, L 17: Materjalid hotellide ja turismibaaside remondi ja ettevalmistamise kohta olümpiapurjeregatiks, 1977–1978.

³⁵² RA, ERA.R-2002.1.592, L 18–23: Materjalid turistide toitlustamise, majutamise...

³⁵³ **Bruni.** *Tallinn valmistub olümpiaks*, lk 49.

³⁵⁴ TLA, TLA.R-301.1.205, L 68: Eesti Tööstusprojekti aruanne olümpiaobjektide projekteerimise kohta, 5.09.1975.

³⁵⁵ RA, ERA.R-2002.1.545: Materjalid hotellide ja turismibaaside...

³⁵⁶ RA, ERA.T-14.4-6.9011, L 12: Arendus- ja parandusettepanekud...

neidki juurde. Üks 700 kohaga käämping-motell pidi kerkima Kloostrimetsa, see projekteeriti Kommunaalprojekti.³⁵⁷ Teine, 500-kohaline käämping oli mõeldud Viljandi maantee äärde, aga rahapuudusel jäi ehitamata.³⁵⁸ Arutati ka turistide majutamist väljaspool Tallinna, näiteks Kuusalus asuvas kahekohaliste suvemajadega laagris, kuid lõpuks polnud selleks vajadust.³⁵⁹

Umbes 50 000 liidusisest turisti plaaniti majutada koolidesse, internaatidesse ja ühiselamutesse. Loodeti, et osa ööbivad sugulaste või sõprade juures. Ühiselamutest olid esialgu kaasatud Tallinna Pedagoogilise Instituudi majutuspinnad kesklinnas ja Tallinna Polütehnilise Instituudi omad Mustamäel, lisaks kutsekoolide ühiselamud üle linna.³⁶⁰ Korraldustega pandi ette täpsed hotelli- ja ühiselamutubade sisustusnõuded, viimastes polnud need eriti uhked, kuna olid mõeldud nõukogude turistidele. Oli oluline, et välismaalased ning kohalikud majutuksid ja einestaksid eraldi.³⁶¹ Sisustusnõuded olid äärmiselt detailsed, kirjeldades näiteks mööbli- ja kardinavalikut, täpselt oli paika pandud, millistes tubades peab olema muuhulgas pudeliavaja, prügikorv, joogiklaas ning riide- ja jalahari.³⁶² Nii Tallinna kui ka Moskva majutusasutustes püüti igati vastata lääne standarditele, ent suhteliselt vähestel Nõukogude Liidu kodanikel oli võimalik reisida välismaale, et tutvuda sealsete hotellitingimustega.³⁶³ Näiteks sai võimaluse sel eesmärgil Soome reisida Olümpiaehituse Direktsiooni juht Nuudi, kelle ülesandeks oli käia sealsete hotellide numbritubade oludega tutvumas.³⁶⁴

Kui külalisi oleks tulnud ootamatult palju, siis arhiiviallikate kohaselt oleks käiku läinud ka vastvalminud elamufondi kasutamine. Eelkõige plaaniti külalisi majutada Lasnamäe paneelmajadesse.³⁶⁵ Sama plaani arutati taas 1977. aastal, mil Olümpia hotelli vaialuste ettevalmistamine venis ning ehitusega ei olnud võimalik alustada, ent siis peeti varuvariantiks pigem Väike-Õismäed, mille heakorrasse selleks ajaks oli parem.³⁶⁶ Osa külalistest (umbes

³⁵⁷ TLA, TLA.R-301.1.273: VSÜ „Kalev“ Vabariiklik Auto-motoklubi Kloostrimetsa käämping-motelli (Tallinn, Kloostrimetsa tee 51) projekteerimise lähteülesanne, 1974.

³⁵⁸ RA, ERA.R-2002.1.545: Materjalid hotellide ja turismibaaside...

³⁵⁹ RA, ERA.R-2002.1.441a, L 48–51: Olümpiaregati majutuskohad.

³⁶⁰ RA, ERA.R-2002.1.592, L 18–23: Materjalid turistide toitlustamise, majutamise...

³⁶¹ RA, ERA.R-2002.1.545: Materjalid hotellide ja turismibaaside...

³⁶² RA, ERA.R-2002.1.469a, L 6–13: 1980. aasta olümpiamängude välis- ja nõukogude turistide majutamiseks mõeldud hotellide põhinõuded, 23.08.1977.

³⁶³ Parks. *The Olympic Games...*, lk 107.

³⁶⁴ Tiit Nuudi, intervjuu, 6.11.2023.

³⁶⁵ Bruns. *Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid*, lk 129.

³⁶⁶ RA, ERA.R-2310.1.75, p 3: OPR-80 Orgkomitee ehituskomisjoni istungite protokollid, 26.01.1977.

700 inimest) oleks võinud majutada vanalinna elamutesse, mille restaureerimisega tegeles Vabariiklik Arhitektuurimälestiste Restaureerimise osakond.³⁶⁷

Lisaks hotellide ehitamisele ja olemasolevate remontimisele nähti eraldi vaeva, et majutusasutustes töötav personal võtaks külastajaid vastu nii nagu nõukogude võim seda ette nägi. Ettevalmistavates plaanides oli kirjas, et hotellide töötajate kvalifikatsiooni tuleb tõsta, samuti tuleb laiendada nende „poliitilist silmaringi“. Mittekoosseisuliste töötajatele, seal hulgas soome keele tõlkidele korraldati loenguid ja seminare, mille teemaks oli sise- ja välispoliitilised küsimused.³⁶⁸ Selles ilmnevad Nõukogude Liidu võimu kontrollimehhanismid, mis püüdsid tagada, et ühiskondlik- ja poliitelu puudutav tegelikkus ei jõuaks avaliku informatsioonina lääneriikidesse. Moskva olümpiamängud, seal hulgas purjeregatt, olid külma sõja teenistuses ning seetõttu osa propagandast. Kuna aga purjeregatti boikoteeriti ja kohale ei tulnud pooltki nii palju külalisi, kui oodati, siis olid linna majutusasutused neil 1980. aasta juulikuu kümnel päeval praktiliselt tühjad ning ettevalmistus asjata.

3.6. Teenindus-, kaubandus- ja toitlustusasutused

Nõukogude Liidus vaevlesid elanikud pidevas kaupade puuduses. Olümpiast oodati esialgu osa võtma suurel hulgal välismaalasi, kellele ei soovitud nõukogude argielu tegelikkust näidata. Seetõttu hõlmasid olümpiaregati plaanid ka kaubandusvõrgu arendamist – mitmete uute kaubanduspindade rajamist ja olemasolevate rekonstrueerimist, plaanidega kaeti kogu linn Mustamäest Piritani. Põhirõhk asetati aga vanalinnale, selgitusega, et seda nägi ette ka 1971. aasta generaalplaan. Vanalinnas asuvatele kaubanduspindadel plaaniti teostada suuremad või väiksemad remonttööd. Remonte sooviti teostada teisteski üle linna asuvates kauplustes, aga mõistagi kõigeni ei jõutud. Ümberehitus plaaniti näiteks Lastemaailmas, Mööblimajas, Pärnu maanteel asuvas lillepoes ja keskturul ning korrastati ka Tallinna Kaubamaja, mis oli üks vähestest kohtadest, kus müüdi ametliku olümpiasümboolikaga tooteid. Lisaks kaubanduspindade remontimisele telliti kõikidele külalisi teenindavatele kaubandustöötajatele ühtne vormiriietus, mis valmistati Tallinna Moemajas Saima Priksi³⁶⁹ eskiiside järgi.³⁷⁰

³⁶⁷ RA, ERA.T-14.4-6.9011, L 17: Arendus- ja parandusettepanekud...

³⁶⁸ RA, ERA.R-2002.1.505, L 18: Plaanid ja kirjavahetus allettevõtetega turistide küsimustes olümpia purjeregati ajal, 1976–1979.

³⁶⁹ Olümpiatali Tallinnas. 40. aastat hiljem. Telesaade.

³⁷⁰ RA, ERA.R-2002.1.592, L 18–23: Materjalid turistide toitlustamise, majutamise...

Olümpiaehituse käigus ehitati Tallinnasse esimene omalaadne selvekauplus, mis avati Aia tänaval 1979. aastal. Valmides oli tegu suurima toidukauplusega Eestis, kuhu projekteeriti 1200 m² müügipinda. Hoone arhitektiks oli Eva Hirvesoo, konstruktor Tiit Masso ning tööjooniste tegemisel osalesid ka Soome firmad.³⁷¹ Maja sai ehitamise ajal kriitikat, kuna muinsuskaitstjad ei pidanud sellise uue hoone asukohta vanalinnas ainuõigeks.³⁷² Täna on hoone täielikult ümberehitatud, kuid seal asub siiani toidupood. Olümpiaregati tulipunkti Piritale oli samuti tarvis uut kaubanduspinda, kus külalistel ja võistlejatel oleks võimalik sisseoste teha ning mis ühtlasi tõstaks Pirita mainet. Ehituskavva lülitati Pirita kaubanduskeskus aadressil Merivälja tee 26 (foto 21). Projekteerimine suunati EKE Projekti, arhitektiks sai Hindrek Piiber, sisearhitektina tegi kaasa Loomet Raudsepp. Hoonesse kavandati toidukauplus, apteek, teenindusruumid, politseijaoskond ja majavalitsus.³⁷³ Kaubandushoone projekteeriti madala kahekorruselisena, et sobituda Pirita elupiirkonda. Arhitekt Piiber nägi hoonele ette „rannalähedase ilme“ ja „olümpiamängude elurõõmsa ja elujaatava olemuse“, mistõttu kombineeriti krohvitud tellishoone fassaadil valge värv oranžiga.³⁷⁴ Vitriinakende kohale kavandati välireklaampinnad ning katusele pandi keerlema pöörlev reklaamtornike.³⁷⁵ Pirita kaubanduskeskus valmis 1979. aasta septembris.³⁷⁶

Foto 21. **Pirita kaubanduskeskus, postkaart.** 1980, foto autor Viktor Salmre. Allikas: postkaart.

³⁷¹ **Ojari.** Olümpiaehitised – Tallinna uus nägu, lk 101.

³⁷² **Fredi Tomps.** Restaureerimistööst Tallinna vanalinnas. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 41.

³⁷³ **Ruubel.** 1980. a olümpiaehitised Tallinnas, lk 25.

³⁷⁴ AK filmikroonika 1958–1991:1. Pirita kaubanduskeskus. Telesaade. (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1977). Kättesaadav <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ak-filmikroonika-1958-1991-pirita-kaubanduskeskus> (külastatud 18.07.2024).

³⁷⁵ **Hindrek Piiber.** Pirita ühiskondlik ja kaubanduskeskus. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 7.

³⁷⁶ TLA, TLA.R-301.1.294: Kirjavahetus ENSV Ministrite Nõukogu jt asutuste ning organisatsioonidega olümpiaregati objektide projekteerimise ja ehitamise küsimustes. Pirita kaubanduskeskus, 1979.

Uue teenindusasutusena sooviti ehitada valuutakauplust, mida algse kava järgi plaaniti aadressil Raua tn 1 (end Gogoli 1) asuvasse kortermajja³⁷⁷, kus lisaks valuutapoele on 142 korterit, ning varem lillekauplus ja ajakirjade müügipunkt. Kortermaja, mille arhitektiks Arvo Niineväli, valmis alles 1987. aastaks ilma valuutapoeta.³⁷⁸ Valuutakauplus aga avati 1982. aastal ja pisut kaugemal – Turisti nime kandva poe projekteerisid arhitekt Peep Jänes ja sisearhitekt Aulo Padar, tööprojekti staadiumis tegid kaasa Soome arhitektid.³⁷⁹

Lisaks kaubanduspindade ilme parandamisele polnud Tallinnas piisavalt esinduslikke toidukohti, mis suudaksid algselt oodatud suure külaliste hulga ära teenindada. Toitlustuse arendamine oli üks osa ka 1971. aastal kehtestatud üldplaneeringus. Eesti Projekti „Tallinn 80“ kavast nähti olümpiasuveks ette suurt hulka ajutisi kioskeid ja suvekohvikuid, samuti suupistebaare, mis suudaksid suurt hulka sportlasi ja pealtvaatajaid vastu võtta. Enamikes Tallinna olulisemates kohvikutes, restoranides ja baarides plaaniti kas sanitaarremondi, kapitaalremonti või täielikku rekonstrueerimist. Sanitaarremondi pidid läbima tuntumatest lokaalidest näiteks restoranid Gloria, Vana-Toomas, Pegasus ja kohvikud Moskva ja Harju. Kapitaalremont nähti ette restoranides Astoria ja Viru tänaval asuvas Euroopas³⁸⁰ ning Narva kohvikus. Rekonstrueeriti restoran Palace ning kohvikud Pärl, Gnoom ja Maiasmokk³⁸¹, uue kohvikuna alustas tegevust Neitsitorn.³⁸² Kesklinnast väljas asunud restoranidest olid remonttööde graafikusse lisatud Kalinka ja Kännu-Kukk.³⁸³ Pirita uude rannahoonesse kavandati rannakohvik, samuti planeeriti toitlustuskohad Liivalaia tänavale, söögituba vanalinna, kohvik-pood Kadriorgu, vinoteegid Pikka Jalga ja Niguliste tänavale, dieedikohvik ja üks kohvik täies mahus välja ehitamata jäänud Rahvaste Sõpruse parki Pirita teele.³⁸⁴

3.7. Kultuuri-, puhke- ja meelelahutusobjektid

Nüüdisaegsete olümpiamängude algusest saati on viidud spordiga paralleelselt läbi kultuuriprogrammi, sest Pierre de Coubertin leidis, et antiiksed mängud kandsid sama

³⁷⁷ TLA, TLA.R-301.1.198: Olümpiaregati objektide projekteerimis- ja ehitustööde graafikud

³⁷⁸ Samas.

³⁷⁹ **Mait Väljas, Mihkel Karu.** *Arhitekt Peep Jänes* (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2012): lk 50.

³⁸⁰ Täna asub samas kohas kiirtoidukoht McDonalds. Vt TLA, TLA.R-301.1.284: Projekteerimisülesanne restorani „Euroopa“ projekteerimiseks, 1975.

³⁸¹ RA, ERA.T-14.4-6.9011, p 3: Arendus- ja parandusettepanekud...

³⁸² **Lankots.** Olümpiahooned..., lk 251.

³⁸³ RA, ERA.R-2002.1.592, L 34–35: Materjalid turistide toitlustamise, majutamise ja teenindamise kohta, 1976.

³⁸⁴ RA, ERA.T-14.4-6.9011, p 3: Arendus- ja parandusettepanekud...

põhimõtet – Olümpia linn oli mõeldud atleetidele, kunstile ja religioonile.³⁸⁵ 1912. aastast korraldati Pierre de Coubertini eestvedamisel võistlusi eri kultuurialadel nagu arhitektuur, kirjandus, kujutav kunst ja muusika. See traditsioon hääbus 1948. aastal, aga alates 1950. aastate teisest poolest on taas kultuuriprogrammil sportmängude kõrval taas väga oluline koht – korraldatakse näituseid, kontserte ja etendusi. Moskva olümpiamängude ajaks oli saanud tavaks, et lisaks spordirajatistele on tarvis ehitada ja korrastada ka kultuuriobjekte, kuna kultuurisündmuste osakaal oli sisuprogrammis väga oluline.³⁸⁶ Võimule on omane ära kasutada suurejooneliste sündmuste käigus kultuuri ja kunsti, et masside tähelepanu kõrvale juhtida ja neid kontrollida.³⁸⁷ Tallinnaski kuulus ehitusnimekirja väga mitmeid kultuuriobjekte.

Peamiseks olümpiaregati ajal käigus olnud kontserdipaigaks oli 1960. aastal valminud Tallinna lauluväljak, nimelt algas olümpiaregati kultuuriprogramm 1980. aasta juuli alguses toimunud XIX üldlaulupeoga.³⁸⁸ Lauluväljak kuulus ühe osana kavandatud Rahvaste Sõpruse Pargi alale, mille detailplaneeringu koostasid aastal 1975 arhitektid Vaike Parkas, Ilmo Liive ja Anne Nurk. Park pidi ühendama Narva maantee, Pirita tee, Lasnamäe nõlva ja Maarjamäe eramajade piirkonnad ühe suure rohealana, kuhu olid mõeldud väljakud, teed, haljastus ning hilisemas etapis ka kaubanduskeskus, eskalaatoritega hoone ja toitlustuspunktid sündmusteks. Nimetatud piirkonnad on küll tänaseks rohevööndina ühendatud, kuid tervikliku pargiansambli rajamiseni ei jõutud.³⁸⁹ Üks osa Rahvaste Sõpruse pargist oli ka Maarjamäe memoriaalansambel, mille esimene järk valmis 1975. aastal, teine järk sooviti valmis saada olümpiamängude ajaks, kuid projekteerimine vältas üle kümne aasta ning taasiseseisvumise järgselt kaotas mõtte.³⁹⁰

Vabas õhus ajaveetmise kohtadest oli päevakorras Merepargi rajamine, mille esimene variant sündis juba 1961. aastal Eesti Tööstusprojektis, autoriks maastikuarhitekt Lidia Pettai. Tõukununa 1971. aasta Tallinna üldplaneeringust liideti Merepark ka olümpiaehituse kavva, ümbritsemaks ehitatavat Tallinna Linnahalli. Merepark on jäänud tänaseni realiseerimata.³⁹¹

³⁸⁵ **Wimmer.** *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 24.

³⁸⁶ **Margaret M. Gold, George Revill.** *The Cultural Olympiads: Reviving the Panegrys. – Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 94.

³⁸⁷ **Broudehoux.** *Images of Power*, lk 52

³⁸⁸ **Pekka Erelt.** Kiired kaheksakümnendad. – *Eesti Ekspress*, 29.08.2008.

³⁸⁹ **Ruubel.** 1980. a olümpiaehitised Tallinnas, lk 33.

³⁹⁰ TLA, TLA.R-301.1.205: Eesti Tööstusprojekti aruanne olümpiaobjektide projekteerimise kohta (Rahvaste Sõpruse park), 1975–1976.

³⁹¹ **Anna-Liiza Izbaš.** Linna avamine merele. – *Igavene Linnahall*. Näitus. Kuraatorid Anna-Liiza Izbaš, Jarmo Kauge, Grete Tiigiste (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuseum, 1.06–22.09.2024).

Rohealade ja parkide korrastamine oli kavas üle terve linna. Tuntumatest parkidest tehti 1978. aastaks korda Tammsaare park (endise nimega 16. oktoobri park), sinna püstitati monument A. H. Tammsaarele (skulptor Jaak Soans, arhitekt Rein Luup).³⁹² Uue rohealana jääb 1970. aastate lõppu Tallinna loomaaia kolimine Lasnamäe algusest Veskimetsa, kajastudes ka „Tallinn 80“ kavas. Loomaaia detailplaneerimise korrektuurprojekt lõpetati Eesti Projektis 1977. aastal, loomaaed ise avati 1983.³⁹³ Rohealade korrastamises olümpialinnades pidas oluliseks ka Pierre de Coubertin, kes leidis, et nende tekib spordisündmuste, hoonete ja linna vahel terviklik harmooniline seos.³⁹⁴

Linlaste hüvanguks tehti puhtaks ja korda Pirita rand ning sinna kerkis uus rannahoone (foto 22), mille ehitamise eest vastutas Kirovi kalurikolhoos.³⁹⁵ Vana, 1929. aastal Edgar Johan Kuusiku ja Franz de Vriesi kavandatud rannahoone lammutati uue maja ehituse tõttu krundilt.³⁹⁶ Rannahoone projekteeris Tsentrosojuzprojekti sisekonkursi tulemusel arhitekt Mai Roosna³⁹⁷, konstruktsioonid tegid Tiit Masso ja M. Volmer³⁹⁸. Hoone välisviimistluses kasutati šlakksitalli ja anodeeritud alumiiniumit.³⁹⁹ Rannahoone ruumiprogrammiga nähti ette garderoobid üle 2000le rannalisele, riietuskabiinid, restoran, baar, kohvik ja vastuvõtusaal.⁴⁰⁰ Tänapäevaks on rannahoone ehitatud täielikult ümber äripindadega kortermajaks (arhitekt Ülo Peil).⁴⁰¹

Foto 22. Uus Pirita rannahoone. 1979, foto autor P. Kaasik. Allikas: Tallinna Linnamuuseum.

³⁹² EAM.6.4.2: Eesti arhitektuur 1940–1988, lk 54.

³⁹³ **Malle Meelak.** Tallinna uus loomaaed. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 1 (1978): lk 6.

³⁹⁴ **Wimmer.** *Bauten der Olympischen Spiele*, lk 23

³⁹⁵ TLA, TLA.R-301.1.236: Vabariiklike ministeeriumide jt asutuste ning organisatsioonide aruanded olümpiaobjektide projekteerimise ja ehitamise kohta, V, 1977–1978.

³⁹⁶ **Jarmo Kauge.** Pirita rannahoone. – *Eesti Arhitektuurimuuseumi kogude päevik*, <https://www.arhitektuurimuuseum.ee/est/collection-diary/pirita-rannahoone/> (külastatud 19.07.2024).

³⁹⁷ Võidutöö kandis märgusõna „Olümpiarõngad“, Roosna tegi konkursitöö koos insener Aino Tammsaarega.

³⁹⁸ Eesnimi leidmata.

³⁹⁹ **Tiit Masso.** Pirita rannahoone. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 7.

⁴⁰⁰ **Ruubel.** 1980. a olümpiaehitised Tallinnas, lk 26.

⁴⁰¹ **Kauge.** Pirita rannahoone.

Tähtsal kohal oli Pirita kloostri varemete rekonstrueerimine. Seoses Tallinna purjeregatiga asuti avama kunagise kloostriansambli varemeid ning need korrastati, et seal oleks võimalik anda vabaõhuetendusi ning kontserte. Töödega alustati 1975. aastal, neid juhtisid kunstiajaloolane Villem Raam ja arheoloog Jaan Tamm. Väljakaevamistel leiti kunagise peaaltari ja külgaltarite alused ning muid ehitussäilmeid nagu pidurefektuuriumi punase värviga krohvikatte tükke, mis konserveeriti. Lisaks leiti väärtuslikku metallehistoid – kaks erilise kujuga ordu kuldsõrmust, mida kandis iga Birgitta nunn.⁴⁰² Pirita kloostri restaureerimine tekitas aga Moskva parteilastest ametnikes pahameelt, kuna tegu on katoliku kloostri, kuid Nõukogude võim ei soosinud usulist tegevust. Bruno Saul veenis siis ametnikke, et tegu on kultuuriobjektiga, kus viiakse läbi mängudega kaasnevat meelelahutusprogrammi ning tegu on piirkonna parima akustikaga paigaga, mida kasutatakse edasi ka olümpiamängude järgselt.⁴⁰³ Nii läkski, kloostrivaremed on tänini aktiivses kasutuses. Sarnaselt Pirita kloostri kuuluse ehitustellimusse vanalinnas asuva Püha Katariina kloostri rekonstrueerimine, mille asutas ja ehitas dominiiklaste ordu 13. sajandil. Kuigi selle objekti korrastamine oli päevakorda tõusnud juba varem, siis 1974. aastal plaaniti ehitada Püha Katariina kloostriansambel ja kõrvalasuvad kortermajad kokku üheks suureks ENSV Riikliku Filharmoonia kontsertsaaliks.⁴⁰⁴ Dominiiklaste kloostris asus varem kinematograafia töökoda⁴⁰⁵, kloostri aidas remonditi autosid.⁴⁰⁶

Foto 23. Vaade Piritale ja Pirita kloostri varemetele enne olümpiaehituse algust. Foto enne 1975. aastat. Allikas: Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum.

⁴⁰² **Villem Raam, Jaan Tamm.** *Pirita klooster. Ehitus- ja uurimislugu* (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005): lk 60–73.

⁴⁰³ **Vahter.** Teletorni põleng ähvardas...

⁴⁰⁴ **Mihkel Vooglaid.** *Kultuurimälestiste kaitse Eestis aastatel 1965–1975: kolm objekti, kolm erinevat tähendust.* Diplomitöö, juhendaja Juhan Maiste (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2006): lk 37.

⁴⁰⁵ RA, ERA.T-14.4-6.9011, L 19: Arendus- ja parandusettepanekud...

⁴⁰⁶ **Vooglaid.** *Kultuurimälestiste kaitse Eestis*, lk 34.

Olümpiaehitusplaanid nägid ette Estonia teatri remontimise, kohati käib nimekirjadest läbi ka Estoniale juurdeehituse ehitamine, mis tänasel ajal taas aktuaalne.⁴⁰⁷ Lisaks plaaniti remontida üle linna asunud kinod ning ehitada uued Piritale (koos kontserdisaaliga), Narva maanteele ja Mustamäele. Kadriorgu mõeldi vabaõhu estraadilava.⁴⁰⁸ Avati ka kontsert- ja etenduspaikadele ja uuendati mitmeid muuseume. 18. juulil 1980 avati Tallinna vanalinnas Aida ja Laia tänava nurgal asuvas endises aidahoones Tarbekunstimuuseum (täna Eesti Disaini- ja Tarbekunstimuuseum), mille ruumid kohandas muuseumipinnaks ümber sisearhitekt Mait Summatavet⁴⁰⁹, projektis töötasid kaasa restaureerimisarhitekt Aala Buldas ja kunstiteadlane Villem Raam.⁴¹⁰ Mitmeid teisigi ruume üle linna restaureeriti ning ehitati muuseumideks ümber. Tallinna vanalinna Rüütli tänavale majasse number 10 kolis arheoloogiamuuseum, mis asub seal tänini, kuid on avalikkusele suletud. Samuti nägi ehitusnimekiri ette rekonstrueerida Niguliste kirik varasema kunsti muuseumiks, Paks Margareeta meremuuseumiks ning Kadriorus Weizenbergi tänava hooned 22, 26, 28 ja 30 kunstimuuseumi vajadusteks, täpsemalt asusid seal muuseumi restaureerimise töökojad ja hoidlad.⁴¹¹ Vanalinnas käisid ettevalmistused Adamson-Ericu muuseumi rajamiseks, mis oli küll kunstniku lese Mari Adamsoni initsiatiiv ja regatiehitusest sõltumatu projekt, ent kajastus siiski nimekirjas.⁴¹² Muuseum avati lõpuks 1983. aastal. Kõne all polnud vaid Tallinna muuseumid – olümpia-aastaks tuli uuendada ka Tartus asuva spordimuuseumi (täna Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum) ekspositsiooni.⁴¹³

Üks ambitsioonikamaid kultuuriprojekte jäi aga taaskord sahtlisse – nimelt kavandati juba 1960. aastate lõpus Teise maailmasõja ajal pommitamisest tühjaks jäänud Harju tänava alale vanalinnas kunstigaleriid ehk nn näituste maja, mis tõusis olümpiaehitusega uuesti päevakorda. Projekteerides tuli vastata 1969. aasta Niguliste kvartali võistlusega leitud planeeringule (I koht Henno Sepmann, töösse läks Lembit Aljaste kavand). Kunstigalerii ruumiprogramm oli uhke, sinna pidid lisaks näitustesaalile tulema hoidlad, restaureerimise töökojad, fotolabor, tarbekunsti müügisaalid, kinnine kohvik Kunstifondi töötajatele ning bürooruumid Kunstnike Liidule ja Niguliste muuseumile.⁴¹⁴ Galeriimaja tõusis uuesti päevakorda 1980. aastate teisel poolel, mil sellega töötasid arhitektid Peep Jänes ja Rein Kersten ning sisearhitektid Taevo

⁴⁰⁷ TLA, TLA.R-301.1.200: L 98: 1980. a olümpiaregati läbiviimiseks vajalike objektide loetelu, 1980.

⁴⁰⁸ RA, ERA.T-14.4-6.9011, L 19: Arendus- ja parandusettepanekud...

⁴⁰⁹ RA, ERA.R-2310.1.75: OPR-80 Orgkomitee ehituskomisjoni istungite protokollid, 1975.

⁴¹⁰ **Tomps.** Restaureerimistöödest..., lk 46.

⁴¹¹ RA, ERA.R.-2002.1.441a, L 32: Olümpiaregati läbiviimiseks...

⁴¹² TLA, TLA.R-301.1.200: L 98: 1980. a olümpiaregati...

⁴¹³ RA, ERA.R-2002.1.505: Plaanid ja kirjavahetus...

⁴¹⁴ TLA, TLA.R-301.1.282: Kunstigalerii (Tallinn, Harju tn) alusandmete ettevalmistamine, 1975.

Gans, Helle Gans ning Signe Stokas, aga hoone jäi muinsuskaitsete küsimuste lahendamata tõttu ikka ehitamata.⁴¹⁵ Lisaks näitusepindadele planeeriti regati ajaks anda Rataskaevu tänav terviklikult kunstnike töökodade ning ateljeede kasutusse.⁴¹⁶

3.7.1. Tallinna Linnahall⁴¹⁷

Tallinna Linnahall on vast enim kõneainet pakkunud hoone kohalikus arhitektuuriloos, tänaseni pole ühiskonnas jõutud selle kasutuse ja edasised tuleviku osas üksmeelsele lahendusele. Idee rajada Tallinnasse linnahall tekkis juba 1960. aastatel. Linnavõim- ja planeerijad said selleks sisendi Nõukogu Liidu kultuuripaleede ehituskavast, mida Tallinnal kui pealinnal tuli järgida. Ühtpidi oli see küll Moskva nõue, kuid soov kontserdisaali järele ja initsiatiiv selle ehitamiseks oli siiski kohalik.⁴¹⁸ Tallinnas puudus universaalne avalik hoone, kus oleks võimalik korraldada suuri kontserte, kultuuriüritusi ning spordivõistlusi, seal hulgas viia läbi sündmusi jääl. Nõukogude Liidus ja idablokis nähti suurte kultuurikeskuste ehitust kui olulist panust sotsialistliku elu juurdumisse ja arengusse.⁴¹⁹

Kui juba Tallinna esimene sõjajärgne, 1953. aasta üldplaneering (autorid Harald Arman, Otto Keppe, Anton Soans) markeeris mereääre sidumise puistestega⁴²⁰, siis Linnahall kajastus konkreetselt 1968. aastal koostatud ja kolm aastat hiljem kinnitatud Tallinna generaalplaani, mille üheks oluliseks aspektiks, nagu eelpool kirjeldatud, oli soov avada linn merele. Seetõttu planeeriti Viru hotellist algav siht mereni, mille tippu pandi troonima kultuurile pühendatud objekt. Üldplaneeringu kesklinna eksperimentaalprojektiga määrati mereäär, tänane Linnahalli asukoht kultuurile, kunstile ja haridusele, mida täiendab kaubandus

⁴¹⁵ Peep Jänes, intervjuu, 4.07.2024.

⁴¹⁶ RA, ERA.T-14.4-6.9011, L 19: Arendus- ja parandusettepanekud...

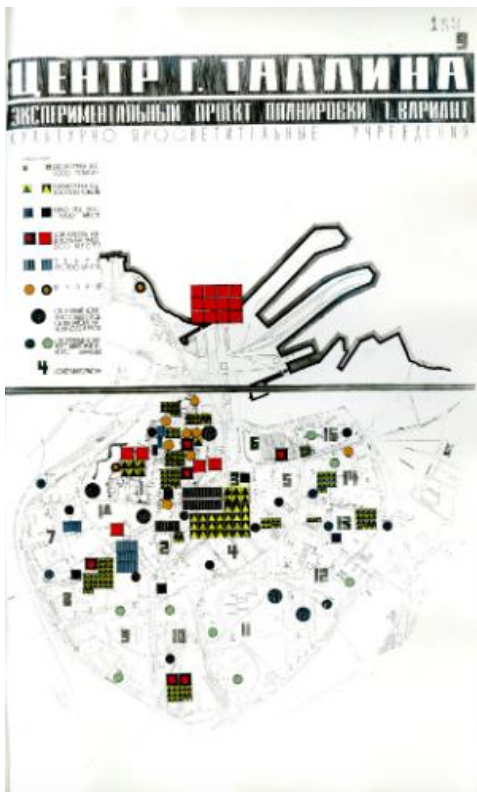
⁴¹⁷ Peatükk on lühendatud kujul avaldatud Eesti Arhitektuurimuuseumi näituse „Igavene Linnahall“ (1.06–22.09.2024, kuraatorid Anna-Liiza Izbaš, Jarmo Kauge, Grete Tiigiste) kaastekstidena.

⁴¹⁸ Raine Karp, intervjuu, 6.02.2024.

⁴¹⁹ Bittner. Architectures of Cultural Transgression..., lk 121.

⁴²⁰ EAM, EAM.18.5.4: Tallinna keskosa detailse planeerimise ja hoonestuse skeem, 1953. Autorid: Otto Keppe, Harald Arman.

ja toitlustus. Need funktsioonid olid mõeldud koonduma 6000-kohalises rajatavas saalehitises, mida pidi kesklinnaga ühendama pikk jalakäijate promenaad algusega Viru hotellist (ill 18).⁴²¹

Ill 18. Tallinna kesklinn 1971. aastal kinnitatud üldplaneeringul Mere ääres markeeritud punasega kultuurihoone asukoht. 1968. Allikas: Eesti Arhitektuurimuseum.

Linnahalli esmane lähteülesanne pandi Eesti Projektis paika 1972. aastal, samal ajal kaardistati erinevad asukohti. Kokku kaaluti seitset varianti:

- 1) Lasnamäe nõlval Lauluväljakust idas;
- 2) Kalevi spordihalli juures Keldrimäe piirkonnas;
- 3) Lillekülas Sõpruse pst ja Räägu tn nurgal;
- 4) Tallinna Polütehnilise Instituudi (tänapäevase TalTechi) linnaku ümbrus;
- 5) Pelgulinna Kolde pst ja Sõle tn nurgal;
- 6) Kadrioru staadioni kõrval;
- 7) Mere pst pikendusel.⁴²²

Kui 1975. aastal projekteerimisega alustati, valitigi mereäärne asukoht, mis haakus linna üldplaneeringuga. Kasutusele läks Tallinna elektrijaama kõrval asuv mereäärne Kukermiidi

⁴²¹ EAM, EAM.4.1.95: Tallinna generaalplaan (seletuskirjad ja joonised). RPI Eesti Projekt, 1968. Autorid: **Lorenz Haljak, Mart Port, Hugo Sepp, Elva Kilps, Dmitri Bruns, Mihkel Välbe.**

⁴²² RA, ERA.T-14.4-6.40273: Asukohad, insenerivõrgud, funktsionaalskeem, genplaani eri variandid, 1973.

betoonelementide tehase krunt. Iru soojuselektrijaama rajamise tõttu tekkis selles asukohas võimalus avada linn taas merele, mida ihaleti juba 1960. aastate alguses, kuid, mis range piiritsooni tõttu pea võimatu oli.⁴²³ Eeliseks oli asukoht kesklinnas, juba rajatud insenervõrgud ning hea ligipääs nii jalakäijatele kui ka ühistranspordile.⁴²⁴ Lähteülesandes nähti ette mitmefunktsiooniline saal 6000 kohaga, hoone maht oli juba algselt planeeritud väga suur – umbes 20 000 m². Esialgsed kujuvariandid mõtlesid välja Eesti Projekti 1. osakonna peaarhitekt Viktor Paas ja juhtiv arhitekt Henno Sepmann. Lähtuti peamiselt ruudukujulistest mahtudest. Sarnaselt valminud projektile on plaanidel pikk sirge jalakäijate promenaad, mis viib mereni ning ühendab sihina Linnahalli Viru hotelliga. Linnahalli oli algselt ette nähtud 99 eri tüüpi ruumi, hõlmates kõiksugu kultuuri- ja sporditegevusi, nagu erinevad kontserdid, etendused, filmilinnastused ning võimalused võrkpalli, korvpalli, poksi, vehklemise ja jääalade võistlusteks.⁴²⁵ Kõik muidugi ei realiseerunud.

Linnahall sai päris hoo sisse 1974. aastal, mil Tallinnast sai ametlikult olümpiaregatti võõrustav linn. Tol ajal Eesti Projektis töötanud arhitekt Raine Karp kutsuti Eesti Projekti direktori kabinetti, kus peaarhitekt Mart Port, direktor Hans Rohtmaa ja ehituskomitee esimehe asetäitja Voldemar Herkel teatasid, et Linnahalli saab tänu olümpiaga seotud rahaeralduste projekterima hakata ja Karp nobeda jooniste tegijana peaks selle enda peale võtma.⁴²⁶ Kuna Pirita purjespordikeskuse arhitektuurikonkurss kujunes oodatust problemaatilisemaks, siis Linnahalli projekterimiseks enam võistlust ei korraldatud. Raine Karbil tuli anda tööprojekti faasis olev peapostkontor üle ning kolida ümber Eesti Tööstusprojekti, kuna Eesti Projektis olid teiste olümpiaregati objektide tõttu ressursid ammendumas.⁴²⁷ Tööstusprojekti sai Karbi kaasarhitektiks toona 25-aastane Riina Altmäe, kes oli äsja lõpetanud ERKI diplomitööga Sofia ooperimajast.⁴²⁸ Kuigi Raine Karbil oli Linnahalli esimene eskiis kalkale joonistatud (ill 19)⁴²⁹, hakkasid Karp ja Altmäe hoone kuju siiski algusest peale koos looma. Eskiisifaas toimus peamiselt aruteludena, varakult sai selgeks, et Linnahall tuleb oma põhimahult horisontaalne ja madal, säilitamaks vanalinna siluetti ning loomaks silda maa ja mere vahele. Riina Altmäe

⁴²³ **Brunns.** *Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid*, lk 126.

⁴²⁴ RA, ERA.T-14.4-6.8980: Seletuskiri ja joonised. Linnahall, 1974.

⁴²⁵ TLA, TLA.R-301.1.287, L 1–7: Tallinna Linnahalli projekterimise lähteülesanne, 1975.

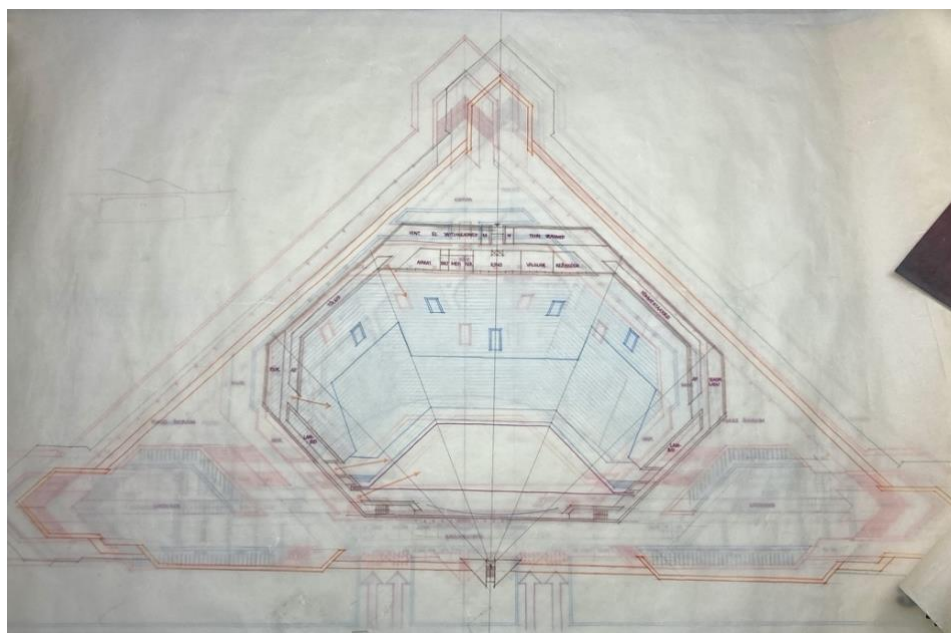
⁴²⁶ **Raine Karp**, intervjuu, 6.02.2024.

⁴²⁷ **Raine Karp**, intervjuu. Küsitlesid Grete Tiigiste, Jarmo Kauge, Anna-Liiza Izbaš, 21.02.2024. Märkmed autori valduses.

⁴²⁸ **Riina Altmäe**, intervjuu. Küsitles autor, 30.04.2024. Märkmed autori valduses.

⁴²⁹ Eskiis kuulub Raine Karbi erakogusse, kuni 22.09.2024 eksponeeritud Eesti Arhitektuurimuuseumi näitusel „Igavene Linnahall“.

on hoone üldilmet nimetanud „muinaolemiseks“ (*sic!*)⁴³⁰, kuna vorm tundub viitavat nii vanalinna 17. sajandi bastionidele, ladina ristile kui ka Mesopotaamia tsikuraatidele või Teotihuacáni maiade püramiidile, ent need seosed on arhitektuuriteosele tagantjärele omistatud.⁴³¹ Eeskujudest rääkides on Raine Karp ise maininud vaid Jaapani Sho-Hondu templit (arhitekt Kimio Yokoyama, valmis 1972), mis on tänaseks lammutatud.⁴³² Linnahalli projekteerimine kestis umbes aasta, sisearhitektidena osalesid Ülo Sirp ja Mariann Hakk. Linnahalli projekteerimise käigus tehti hoonest mitmeid makette (foto 24), millest tänaseks on teadaolevalt säilinud vaid kaks.⁴³³

Ill 19. Tallinna Linnahalli esimene eskiis. 1974.
Allikas: Raine Karbi erakogu.

Foto 24. Linnahalli arhitektid Riina Altmäe ja Raine Karp koos peainseneri Allan Ontoniga hoone lahtikäiva maketi (pole säilinud) juures. 1976, foto autor E. Norman. Allikas: Rahvusarhiivi Filmiarhiiv.

⁴³⁰ Riina Altmäe, intervjuu, 30.04.2024.

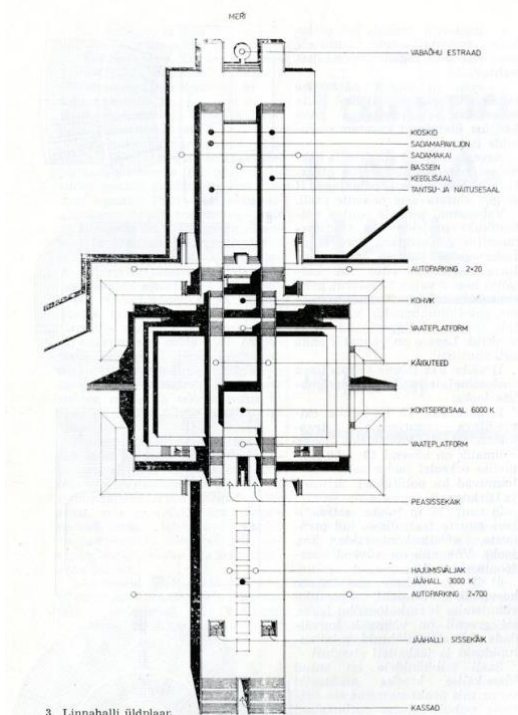
⁴³¹ Urmas Oja. *Raine Karbi monumentaalsed müüdid*. Bakalaureusetöö, juhendaja Mart Kalm (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2005): lk 28.

⁴³² Raine Karp. Tallinna Linnahall. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 18.

⁴³³ TLA, TLA.1457.1.70: Olümpiaregati logo kavandid, foto Pirita purjespordikeskuse ja linnahalli maketist, 1977–1978.

Linnahall ehitati betoonelementtehase alale, kus varem laius meri, mida oli aastaid täidetud kõrvalasuva elektriijaama tuha ja ehitusprahiga. Et ülesanne saaks veel keerulisem, selgus, et varasemasse merepõhja kavandatava ehitise alla jääb moreenmägi, mistõttu on kasutatud kombineeritud vundamenti. Hoone projekteerimisel tegi hindamatu töö insener Ago-Allan Kuddu koos rohkem kui 100 konstruktori, arvutaja ja ehitusjuhiga. Linnahalli põhiliseks kandekonstruktsiooniks on kaks meresuunalist eelpingestatud peakanduri paari, mida toetavad rõhtsad terastalad. Jäähalli peakandurid on analoogsed, aga peavad kandma katuseväljakult peasaali suunduvat inimvoogu.⁴³⁴ Mastaapsete konstruktsioonide tõttu on arhitekt Leonid Volkov nimetanud Linnahalli ka „tarindarhitektuuriks, elavnenud inseneriloominguks“.⁴³⁵

Lisaks vanalinna lähedusest tingitud madalale vormile on Linnahalli ruumi tugevalt dikteerinud estakaadi alt läbiminev raudteeharu ja sisemuses Vana-Kreeka amfiteatri kujuline lava, millest paremat pole arhitekt Karbi sõnutsi leiutatud.⁴³⁶ Seetõttu on 4200 vaatajakohta ümberkaares ümber lava, saali eraldab vestibüülist üles-alla tõusev nn Soome sein, mis oli omal

Ill 20. Tallinna Linnahalli ruumiprogramm.
Allikas: Ehitus ja Arhitektuur, nr 2 (1979).

ajal tehnika viimane sõna. Importtooteid on Linnahallis palju, seda nii eriseadmete (nt valguspultide) kui ka mööbli näol.⁴³⁷ Ühtlasi kavandati Linnahalli Tallinna üks esimesi keegliradu.⁴³⁸ Hoone ruumiprogramm on sümmeetriline ning parem-vasak tiib keskteljelt peegelpildis (ill 20), interjöörid on minimalistlikud ja puhtad, domineerib merele viitav mürkroheline tonaalsus kontrastiks kargele hallile dolomiidile. Esialgu oli arhitektidel soov paigutada publikuala ja kohvikute katuslakke ka aknad, et rohkem valgust püüda, kuid vajalikke materjale polnud saada.⁴³⁹

⁴³⁴ Ago-Allan Kudu. Tallinna Linnahalli konstruktsioonidest. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1983): lk 48.

⁴³⁵ EAM, EAM.6.4.3: Eesti arhitektuur 1940–1988, lk 15.

⁴³⁶ Raine Karp, intervjuu, 21.02.2024.

⁴³⁷ Leo Lõoke, intervjuu. Küsitlesid Grete Tiigiste, Koit Randmäe, Anna-Liiza Izbaš, 26.04.2024. Märkmed autori valduses.

⁴³⁸ TLA, TLA.R-301.1.63, L 74: Kirjavahetus ministeeriumide ja teiste asutuste ning organisatsioonidega olümpiaregati ettevalmistamise ning läbiviimise küsimustest, II, 1977.

⁴³⁹ Riina Altmäe, intervjuu, 30.04.2024.

Linnahalli ehitamisest liigub palju linnalegende, kuid on tõsi, et kiire olümpiaehituse tingimustes polnud piisavalt tööjõudu ning ehitada tuli kiirendatud korras, viies läbi laupäevakuid. Linnahalli ehitusel osalesid ka vangid, kelle töö kvaliteeti hinnati alla arvestuse.⁴⁴⁰ Ehitus kestis kokku neli aastat ja Linnahall valmis 1980. aasta suveks, aasta hiljem avati jäähall. Linnahalli pealava on aga endiselt ajutine, aasta pärast avamist pidi selle puitkonstruktsiooni asendama vastupidav pärislava, aga see jäigi tegemata.⁴⁴¹

Linnahallis asub oluline kunstipärand – kunstnik Enn Põldroosi gobelään „Inimeste elu“, mille kavand leiti 1978. aastal korraldatud avaliku konkursiga (ill 21). Põldroosil kulus poolteist aastat, et teha käsitsi 500 m² tööjooniseid, mille järgi Kunstikombinaadi ARS kudujad Aino-Mall Tamm, Hilja Karu ja Maria Halling gobelääni valmistasid. Selleks ehitati spetsiaalsed teljed, kus sünkroonselt kudumisega jooksis kunstniku kavand. Gobelääni mõõtmed on umbkaudu 10 x 50 meetrit ning see koosneb 16 paanist, kusjuures iga paan kaalub 60 kg. Kudumisel on kasutatud 33 eri tooni värvitud ning säravat kuldset lõnga.⁴⁴² Kudumine kestis kolm aastat, eesriie valmis 1985. aastal, selle liigutamiseks loodi Linnahalli lavale spetsiaalne tehniline lahendus.⁴⁴³ Gobelään on arvatud eraldi kunstimälestiseks, ühtlasi on tegu Eesti suurima tekstiiliteosega, aga võib arvata, et see on ka üks maailma suurimaid.⁴⁴⁴

Ill 21. Vaibakavand „Inimese elu“, autor Enn Põldroos. 1983 (?).
Allikas: Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseum.

⁴⁴⁰ **Carl-Dag Lige**. Tallinna linnahalli rajamise lugu: tipparhitektuuri saatsid leidlikud ehitusvõtted ja haruldased konstruktsioonid. – *Ehitusleht*, 19.02.2024.

⁴⁴¹ **Leo Lõoke**, intervjuu, 26.04.2024.

⁴⁴² TLA, TLA.1466.1.237, L 1–3: Gobelääni „Inimeste Maa“ hindamisakt, audiitori aruanne ja foto, 2005.

⁴⁴³ Kaasautorid. Telesaade. Režissöör **Tiina Pork** (Park) (Tallinn: Eesti Telefilm, 1983). Kättesaadav: <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/kaasautorid> (külastatud 6.04.2024).

⁴⁴⁴ **Marju Raabe**. Tallinna Linnahalli gobelääneesriie „Inimeste elu“. – *Muinsuskaitse aastaraamat*, toim Mari Loit, Kais Matteus (Tallinn: Muinsuskaitseamet, 2011): lk 71–72.

Avamisjärgselt kandis hoone nime V. I. Lenini nimeline Kultuuri- ja Spordipalee, kuid nimetati 1988. aastal Tallinna Linnahalliks. Taasiseseisvumisajal oli Linnahall sündmuste keerises – hoones ja selle ümber toimusid nii Rahvarinde kui ka Interrinde miitingud.⁴⁴⁵ Linnahalli sündmuste programm on olnud värvikirev kogu hoone eluea jooksul, seal on esinenud maailmanimed, nagu The Prodigy, Lou Reed, a-Ha, Scorpions koos ERSO-ga, Philip Glass orkestriga, Björk the Sugarcubesi koosseisus ning Vanessa Mae, samuti kohalikud staarid. Linnahall arvati 1997. aastal kultuurimälestiste nimekirja, ent oli sisutegevuselt mõne aja pärast hääbumas. Hoone suleti kontserttegevusele lõplikult 2009. aastal ning tänase päevani käib suur ühiskondlik debatt, mida selle erakordse majaga peale hakata. Ehitise olukord ei ole kiita, hoone jookseb läbi ning on lagunemas. Kui hoone tarindid on vastupidavad, siis suured murenemised torkavad silma eelkõige sise- ja välisvoodris. Neid töid tegid lööktöölised, kel jäi vajaka oskustest ja hoolest. Riina Altmäe on meenutanud, et kui valati Linnahalli dolomiitruü alla bituument, siis visati tahkumata pinnale tööriistad vedelema, mis tekitasid läbilaskekohti.⁴⁴⁶ Siiski on eri aegade ehitusekspertiisid tõestanud, et Linnahalli on võimalik korda teha, sest kahjustused on pigem katetes, viimistluses ja vooderdises.⁴⁴⁷ Linnahalli hääbumise põhjustena on välja toodud, et hoones on võimalik läbi viia küllaltki vähe tegevusi ning nii mastaapseid ruume tänapäeval ei vajata.⁴⁴⁸ Sotsialistliku võimu all riikides pidi aga kultuurikeskus pakkuma väga mitmeid tegevusi ja funktsioone ning seda pidi toetama ühtesulav eksterjäär ja hoone sisearhitektuur.⁴⁴⁹ Linnahalli ruumilahendus vastab nendele nõuetele, nüüd tuleks täna ühiskonnal arhitektide eestvedamisel avada hoone kaasaegsetele vajadustele. Kohaliku arhitektuuri ühe märgilisema teosena peab hoone magistritöö autori arvates igal juhul säilima ning Tallinna linn omanikuna peaks võtma vastutuse, hoone rekonstrueerima ning leidma võimaluse see tänastele funktsioonidele ümber kohandada.

⁴⁴⁵ **Ago Kalde**, intervjuu. Küsitlesid Grete Tiigiste, Anna-Liiza Izbaš, 9.05.2024. Märkmed autori valduses.

⁴⁴⁶ **Riina Altmäe**, intervjuu, 30.04.2024.

⁴⁴⁷ Nt **Karl Õiger, Georg Kodi**. *Tallinna Linnahalli tehnilise seisundi uuring* (Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool, 2002): lk 35.

⁴⁴⁸ **Triin Ojari**. Nõukogude arhitektuuripärandi nostalgia ja tulevik. – *Kui pikk on ühe maja elu? (How Long is the Life of a Building?)*, koost Tüüne-Kristin Vaikla (Tallinn: Eesti Arhitektuurikeskus, 2012): lk 37.

⁴⁴⁹ **Bittner**. *Architectures of Cultural Transgression...*, lk 123.

Foto 25. **Tallinna Linnahalli katuseväljak.** Foto autor Gustav German. Allikas: Tallinna Linnamuseum.

Foto 26. **Õhuvaade Tallinna Linnahallist.** 1980, foto autor Raine Karp. Allikas: Eesti Arhitektuurimuseum.

3.8. Haridus-, spordi- ja raviasutused

Paralleelselt olümpiaehitusega kavandati Tallinnasse hooneid, mis oma põhifunktsioonilt olid mõeldud kohalikele elanikele. Seitsmekümnendatel jätkus lasteasutuste, koolide, spordihoonete ja haiglate ehitus, osa neist objektidest kajastus ka olümpiaehituse kavas. Kuna olümpiamängud on spordisündmus, siis sooviti, et Tallinna spordiasutused ja -väljakud oleksid olümpia-aastal parimas korras. Tallinna olulisimal Kalevi staadionil oli kavas kapitaalremont, samas asuvale spordihallile kavandati juurdeehitust. Kalevile kuulunud Pirital asuv velodroom kuulus samuti rekonstrueeritavate objektide nimekirja, asudes põhimõtteliselt regati toimumiskohas. Raha hangiti teistegi Kalevi spordibaaside remontimiseks, sisustamiseks ja spordivarustuse hankimiseks.⁴⁵⁰ Rekonstrueerimistööd olid planeeritud ka Tööjõureservide spordiseltsi (tänapäev Snelli) ja Norma (tänapäev Maarjamäe) staadionil ning raskejõustikumajas Jõud.⁴⁵¹ Lisaks nimetatule ootas 1970. aastate lõpus ehitusjärg Dünamo tennisehalli Kadriorus (arhitekt Peep Jänes, valmis 1978), Tehvandi suusabaasi Lõuna-Eestis (arhitektid Peep Jänes, Tõnu Mellik, valmis 1978) ning väikemaid spordihooned ja -väljakuid üle Eesti.⁴⁵²

Jätkus haridushoonete ehitamine, millest kaks kajastusid ka olümpiaehitusplaanis.⁴⁵³ Tondi tänavale kerkis aastatel 1975–1978 Tallinna Laste ja Noorte spordikooli maja (arhitekt Heili Volberg-Raig), mis täna on Audentese erakooli kasutuses.⁴⁵⁴ Aadressile Sõpruse pst 161 ehitati Oktoobri rajooni Laste ja Noorte Spordikool, mille projekteeris arhitekt Ago Pähn. Hoones on kaks suurt mängusaali (18 x 36 m), mida ühendab kahekorruseline maht. Täna on see Kristiine Spordimaja.⁴⁵⁵ Tallinna Pedagoogiline Instituut (tänapäev Tallinna Ülikool) sai Narva maanteele juurde uue õppekorpuse Silva, mis valmis kaks aastat pärast regatti ning mille ehitamiseks lammutati krundilt puitelamud. Arhitekt Ester Liibergi projekteeritud maja oli üks esimesi, mis aitas leevendada ülikooli ruumipuudust, Silva hooneosasse kolis ka ülikooli raamatukogu (foto

⁴⁵⁰ RA, ERA.R-2002.1.501: Eesti NSV ametiühingute nõukogu sekretariaadi otsus, protokoll nr 36-4, 21.02.1980.

⁴⁵¹ RA, ERA.R-2310.1.75: OPR-80 Orgkomitee ehituskomisjoni istungite protokollid, 1975.

⁴⁵² Henn Saarmann. Baasid, inventar, varustus... Intervjuu Bruno Sauliga. – *Spordileht*, 11.05.1977: lk 3.

⁴⁵³ TLA, TLA.R-301.1.293: Tallinna Laste ja Noorte Spordikool (Kirjavahetus ENSV Ministrite Nõukogu jt asutuste ning organisatsioonidega olümpiaregati projekteerimise ja ehitamise küsimustes), 1976–1978.

⁴⁵⁴ Heili Volberg-Raig. – *Eesti Arhitektide Liit*, <https://arhliit.ee/author/heili-volberg-raig/> (külastatud 17.07.2024).

⁴⁵⁵ Ruubel. 1980. a olümpiaehitised Tallinnas, lk 51–52.

26). Tänapäevaks on hoone Narva maantee äärne külg lammutatud ja sama koha peal asub Ignar Fjuki projekteeritud uus ülikoolikorpus.⁴⁵⁶

Foto 27. Endise Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogu ja õppehoone (lammutatud), arhitekt Ester Liiberg. 1976–1978. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseumi fotokogu.

Olümpiaregati raames räägiti kahe haigla ehitusest, mis olid seotud küll linna üldise arenguga, kuid arvati siiski olümpiaehituskavva. 1979. aasta viimasel päeval avati arhitekt Ilmar Puumetsa projekteeritud Mustamäe haigla kompleks, endise nimega Tallinna Kiirabihaigla (täna Põhja-Eesti Regionaalhaigla) (foto 27).⁴⁵⁷ Ehitus vältas ebakvaliteetse lööktöö tõttu pikalt – pea 7 aastat⁴⁵⁸, paralleelselt ehitati Mustamäele lastehaigla, mis avati samuti 1979 (arhitekt Hansi Aru).⁴⁵⁹ Lisaks kavandati Ravi tänavale lastepolikliiniku ehitamist, mille pidi esialgsete lähtedokumentide alusel projekteerima samuti Puumets, kuid tegelikult projekteeris sellegi Hansi Aru.⁴⁶⁰ Varem asus lastekliinik Viru väljakul. Esimene niivõrd suur lastele mõeldud polikliinik alustas Ravi tänaval tööd 1984. aastal, tegu oli omal ajal moodsa raviasutusega, kus oli võimalik läbi viia vesiravi ja imikute vannitamist.⁴⁶¹

⁴⁵⁶ Ülikooli linnak. – *Tallinna Ülikool*, <https://www.tlu.ee/ulikooli-linnak> (külastatud 17.07.2024).

⁴⁵⁷ **Bruns**. Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid, lk 59.

⁴⁵⁸ **Toivo Laks**. 40 aastat südameravi Mustamäe meditsiinilinnakus. – *Regionaalhaigla Südamekeskus*, <https://sudamekeskus.ee/40-aastat-sudameravi-mustamae-meditsiinilinnakus> (külastatud 17.07.2024).

⁴⁵⁹ AK filmikroonika 1958–1991:1. Mustamäe lastehaigla ehitus. Telesaade (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1977). Kättesaadav <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ak-filmikroonika-1958-1991-mustamae-lastehaigla-ehitus> (külastatud 17.07.2024).

⁴⁶⁰ TLA, TLA.R-301.1.277, L 2–12: Lastepolikliiniku (Ravi tn) projekteerimise lähtedokumendid, 1975.

⁴⁶¹ Saadete algmaterjalid 16mm filmilt: 1. Lastepolikliinik arhitekt Hansi Aru. Teleklipp (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1982). Kättesaadav: <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/lastepolikliinik-arhitekt-hansi-ar> (külastatud 18.07.2024).

Foto 28. Mustamäe kiirabihaigla ja meditsiinikeskuse ehitus. 1975. Allikas: Eesti Arhitektuurimuseumi fotokogu.

3.9. Restaureerimistööd

Olümpia purjeregati ehitusliku ettevalmistusega kaasnesid mahukad restaureerimistööd. Palju tähelepanu sai vanalinnas restaureerimine, mille läbiviimiseks koostati 1974. aastal Eesti Projektis paralleelselt olümpiaehituskavaga vanalinnas taastamise ehk regenereerimise projekt, mida peaarhitektina juhtis Kalvi Aluve, autoriteks Leonhard Lapin ja H. Metsa⁴⁶², ajaloospetsialistina töötas kaasa Helmi Üprus.⁴⁶³ Tallinna vanalinnas kaitsetsoon moodustati juba 1969. aastal, kuid suuremahulisi restaureerimistöid koheselt läbi viima ei hakatud.⁴⁶⁴ Olümpiaregati korraldamine lõi ka siin soodsad olud ning vanalinn lülitati ehitus- ja arenduskavadesse. Carol Marmor on leidnud, et vanalinnale keskendumine oli imagoloogiline võte, kuna üks sõnum, kuidas Tallinna linnavõim linnas regati ajal tutvustada püüdis oli „keskaegne Tallinn“. Lisaks olid töös veel kaks narratiivi – „Tallinn – olümpialinn“ ja „purjelinn Tallinn“.⁴⁶⁵

Keskaegse miljöö edasiandmiseks vajab vanalinn põhjalikku korrastamist.⁴⁶⁶ Eesti Projekt koos Vabariigi Restaureerimisvalitsusega pani paika tööde kategooriad: fassaadide korrastamine koos ehisedetailidega, tänavasillutise taastamine, fuajeede ja vanalinnas hoovide korrastamine, vanalinnas haljasalade kordategemine, katusemaastiku taastamine, bastionivööndi rekonstrueerimine ja avalike tualettruumide ehitamine. Plaaniga haarati kaasa vanalinnas

⁴⁶² Eesnimi leidmata.

⁴⁶³ RA, ERA.T-14.4-6.9012, L 2: Linnaplaneerimistegevus aastaks 1980 Tallinna ajaloolise kesklinna kaitsevööndis, 1974.

⁴⁶⁴ Saul. *Meie aeg*, lk 168.

⁴⁶⁵ Marmor. *Tallinn – unsere Heimatstadt*, lk 44.

⁴⁶⁶ Tallinna vanalinnas teostatud restaureerimistöödest on kirjutatud palju. Nt Anu Seidla, Riin Alatalu. Boris Dubovik: „Vanalinn, minu lemmik!“. *Vana Tallinn muinsuskaitse ja pilgu läbi* (Tallinn: Ajakool, 2017).

asuvate majade kasutajad ehk ettevõtted, asutused ja organisatsioonid. Oluline oli vanalinna uute insenerkommunikatsioonide rajamine.⁴⁶⁷

III 22. Vanalinna restaureerimistöde kaart 1980. aastaks. 1974.
Allikas: Tallinna Linnaarhiiv.

Restaureerimisprojektiga kaasas käinud kaardil (ill 22) on lisaks juba eelnevalt välja toodud vanalinna kohvikutele ja kultuuriasutustele ära märgitud linnamüüri taastamine koos mitmete kaitsetornidega; Tallinna Raekoda (keldrikorruse restaureerimine); Raekoja 6 raevangla ja vanglalülema elamu kohandamine Tallinna Linnamuuseumi filiaaliks (täna fotomuuseum); Katariina käik; Suurtüki, Laboratooriumi ja Laia tänava vahel oleva hooneansambli taastamine loodusmuuseumiks; Olevimägi 14 ja Vene 37 vahelise hooneansambli taastamine; Olevimägi 13; lisaks Toompeal asuvate aadlipaleede (nõukogude ajal kirjas pansionaatidena) Toom-Kooli 21, Piiskopi 2, 2a ja Kohtu 2 ning 4 kordategemine. Lisaks käivad nimekirjast läbi ka Toompea lossi restaureerimis- ja konserveerimistööd. Samuti oli Vabariiklikul Restaureerimisvalitsusel kavas Raekoja platsil asunud endise vaekoja taastamine – idee, mis on hiljemgi esile kerkinud. Kui esialgu oli plaan ja nõue kõigega valmis saada 1980. aastaks, siis muutus see üha ebarealistlikumaks. Kõige nähtavamaks ja mahukamaks osutus fassaadide renoveerimine ehk värvimine, mida rahva seas tuntakse ülevõõpamisena. Seda tööd kutsuti tegema Poola

⁴⁶⁷ RA, ERA.T-14.4-6.9012, L 3–5: Linnaplaneerimistegevus aastaks 1980...

restauraatorid, kes saadi Tallinnasse NSVL Väliskaubanduse Ministeeriumi vahendusel. Poolakatel oli arvestatav kogemus Varssavi restaureerimistöödest.⁴⁶⁸ Fassaadide värvimiseks andis ENSV Ehituskomitee Ehituse Teadusliku Uurimise Instituudile (TUI) ülesande töötada välja Soome päritolu värvi Keniteks kasutamise tehnoloogia 1. juuliks 1977, värvimistöödega alustati samal aastal.⁴⁶⁹ Keniteksiga võõbati üle 436⁴⁷⁰ vanalinna hoone välisfassaadid⁴⁷¹, suurt rõhku pöörati Raekoja platsi ümber asuvatele hoonetele. Koostöö Poola restauraatoritega jätkus ka peale 1980. aastat ning siis mindi edasi juba kavas olnud hoonete restaureerimisega, selleks loodi Vanalinna Restaureerimise Valitsus, mille etteotsa sai Kalju Ehala.⁴⁷² Mitmed inimesed, teiste seas Ivar Kallion on leidnud, et 1980. aasta olümpiaregati alanud vanalinna taastamine oli eelduseks, et Tallinn arvati 1997. aastal UNESCO maailmapärandi nimistusse.⁴⁷³

Foto 29. Tallinna peakunstnik Valmi Kask, peaarhitekti asetäitja Henn Roopalu ja arhitekt Anne Bremse Tallinna vanalinna restaureerimise maketi juures. 1977. Allikas: Rahvusarhiiv.

⁴⁶⁸ Saul. *Meie aeg*, lk 167.

⁴⁶⁹ Paraku hakkas värv üsna pea kooruma. Vt. **Tark**. Ainus nõukogudeaegne kirik...

⁴⁷⁰ **Reet Weidebaum**. Moskva olümpiamängud muutsid Tallinna ilmet tundmatuseni. – *Eesti Rahvusringhääling*, 31.05.2020, <https://www.err.ee/1096734/moskva-olümpiamängud-muutsid-tallinna-ilmet-tundmatuseni> (külastatud 12.07.2024).

⁴⁷¹ RA, ERA.R-2310.1.75: OPR-80 Orgkomitee ehituskomisjoni istungite protokollid, 1975.

⁴⁷² Saul. *Meie aeg*, lk 168.

⁴⁷³ Sulev Roosma isiklik arhiiv: **Ivar Kallion**. Hajamõtteid ja meenutusi 1980. a olümpiaregati kõögipoole pealt. Artikli koopia.

Lisaks vanalinnale kavandati üksikute objektide restaureerimist mujalgi linnas. Näiteks oli kavas Maarjamäe lossi rekonstrueerimine, mis ühtlasi jäi planeeritava Rahvaste Sõpruse pargi alale.⁴⁷⁴ Lossiansambli renoveerimise esimese järgu tegid Poola PKZ restaureerijad aga regatijärgsetel aastatel 1983–1988.⁴⁷⁵ Restaureerimisvalitsus pidi korrastama ka Kadrioru lossi tiibhooned, millest ühes asub täna kunstimuuseumi kogu.⁴⁷⁶ Roheline tuli anti Narva mnt 40 asuvale 1910. aastal arhitekt Aleksander Jaroni projekteeritud kivimaja renoveerimisele, kuhu taheti kolida regati orgkomitee kontor.⁴⁷⁷

3.10. Lammutuskavad

Lisaks mahukatele ehitustöödele kaasnesid olümpiaehitusega laiahaardelised lammutuskavad, millega sooviti teha ruumi uutele rajatavatele hoonetele ning kaotada Tallinna kesklinnast agulile omast ilmet. Kesklinnas oli suurel hulgal puithoonestust, mille seisukord hinnati vananenuks ja elutingimused allapoole arvestust. Enamik lammutatud hoonetest olid ühe- või kahekorruselised puitmajad.⁴⁷⁸ Kõiki lammutuskavasse määratud hooneid maha ei võetud ja nende näitel võib öelda, et seisukorra hinnang oli tinglik, kuna mitmed neist on täna kenad ja korras majad.

Kokku arvati lammutavate objektide hulka vähemalt⁴⁷⁹ 257 hoonet ning need olid jaotatud piirkonniti vastavalt suurematele ehitustele. Kui Balti jaama kõrvale oleks ehitatud hotell, siis oleks pidanud lammutama kokku 15 hoonet, seal hulgas mitmed Vana-Kalamaja tänava puithooned, mida tänaseks siiski enam alles pole. Puithoonestus oli ohus näiteks Sügise tänaval (valdavalt säilinud), Kevade tänaval (osaliselt säilinud), Tartu maanteel, Narva maanteel, Raua tänaval ja kolossaalse Tallinna II ringmagistraali projekti tõttu Kadriorus Köleri (säilinud), Vilmsi (valdavalt säilinud) ja Koidula tänaval (säilinud). Ringmagistraali tõttu oleks Kadriorus lammutatud 19 puithoonet ja piirkonna miljöö oleks täielikult muutunud. Sakala asumis plaaniti lammutada mitu tsaariaegset historitsistlikku kivimaja (nt Sakala 23, arhitekt Otto

⁴⁷⁴ TLA, TLA.R-301.1.200: L 98: 1980. a olümpiaregati...

⁴⁷⁵ 1987. aastal valmis suvesaalis ka Evald Okase tuntud pannoo „Rahvaste sõprus“. Vt Maarjamäe lossi lugu. – *Ajaloomuuseum*, <https://ajaloomuuseum.ee/muuseumist/muuseumi-lugu/maarjamae-lossi-lugu> (külastatud 19.07.2024).

⁴⁷⁶ TLA, TLA.R-301.1.184, L 9–10: ENSV Riiklikus Ehituskomitees toimunud nõupidamiste protokollid, 25.11.1974.

⁴⁷⁷ RA, ERA.R-2002.1.469a: 1980. a Olümpia Purjeregati Vabariikliku...

⁴⁷⁸ EAM, EAM.6.4.2: Eesti arhitektuur 1940–1988, lk 38.

⁴⁷⁹ Magistritöö autor on eri arhiivisäilikutel põhjal saanud kokku sellise arvu, aga võid leida veel säilikuid, mis arvu mõjutavad.

Schott), kuid need on õnneks säilinud.⁴⁸⁰ 1970. aastatel teostatud lammutustööd mängisid linna kaasaegse ilme loomisel olulist rolli, kuid on positiivne, et kõiki planeeritud hooneid ei jõutud maha võtta. Tänu sellele on Tallinnas säilinud väärtuslikud ja linnale ainuomased puitasumid, mis kuuluvad uhkusega kohaliku ehituspärandi paremikku. Taasiseseisvumisjärgselt on paljud neist majadest, mis 1970. aastatel lammutamiskavadesse jõudsid, ka korda tehtud.

3.11. Linnakujundusgrupi disainitööd

Olümpiaregati ettevalmistuste ajal hakati esmakordselt tähelepanu pöörama linnadisainile, seal hulgas infograafikale, väikevormide ja linnainventari heale, ühtsele ning maitsekale väljanägemisele.⁴⁸¹ Selleks, et linn näeks moekas ja hästi kujundatud välja, otsustati 1976. aasta alguses moodustada koos ENSV Kunstifondi, Kunstnike Liidu ja teiste asjaosalistega orgkomitee Olümpia-80 juurde disainerite grupp, kelle eesmärgiks oli „Tallinna linna kujunduslike probleemide parem lahendamine.“⁴⁸² Linnakujundusgrupp ehk linna disainimisega tegelev kollektiiv moodustatigi ning see töötas 1980. aastani. Esialgu pakuti kollektiivi juhi tööd sisearhitekt Taevo Gansile, kuid tema oli muude töödega hõivatud.⁴⁸³ Grupi etteotsa sai hoopis Matti Õunapuu, kes oli seotud ka Pirita purjespordikeskuse projekteerimise ning sealsete disainilahenduste (nt olümpiatule alus) ja infograafikaga. Lisaks temale kuulusid gruppi Taimi Soo, Ago Pähn, Silver Vahtre ja Tiit Jürna, veidi hiljem liitusid insener Jaan Port ning disainerid Jaak Aavik ja Peeter Parker.⁴⁸⁴ Grupp töötas Tallinna linnavalitsuse ülesandel, kuid ametlikult kuulus Kunstikombinaadi ARS ridadesse. Tööruumid anti noortele disaineritele vanalinna, kus varem töötasid 1971. aasta generaalplaani ja selle eriosade koostajad.⁴⁸⁵

Silver Vahtre on algimpulsse meenutanud:

„Tööandja ja -võtja arusaamad linnakujundusest erinesid suuresti. Potjomkinlusega harjunud parteilised ülemused kujutasid ette midagi iseäranis vägeva näitagitatsiooni sarnast, mille taha nõukogude tegelikkust varjata, kujundajaid huvitas pigem keskkonna korrastamine ja terviklik arendamine. Taolist „uudset“ lähenemist – vajadustest ja reaalsusest lähtuvat

⁴⁸⁰ TLA, TLA.R-301.1.202: Lammutamisele kuuluvate...

⁴⁸¹ Ojari. Olümpiaehitised – Tallinna uus nägu, lk 102.

⁴⁸² RA, ERA.R-2310.1.46, p 5: Orgkomitee OPR-80...

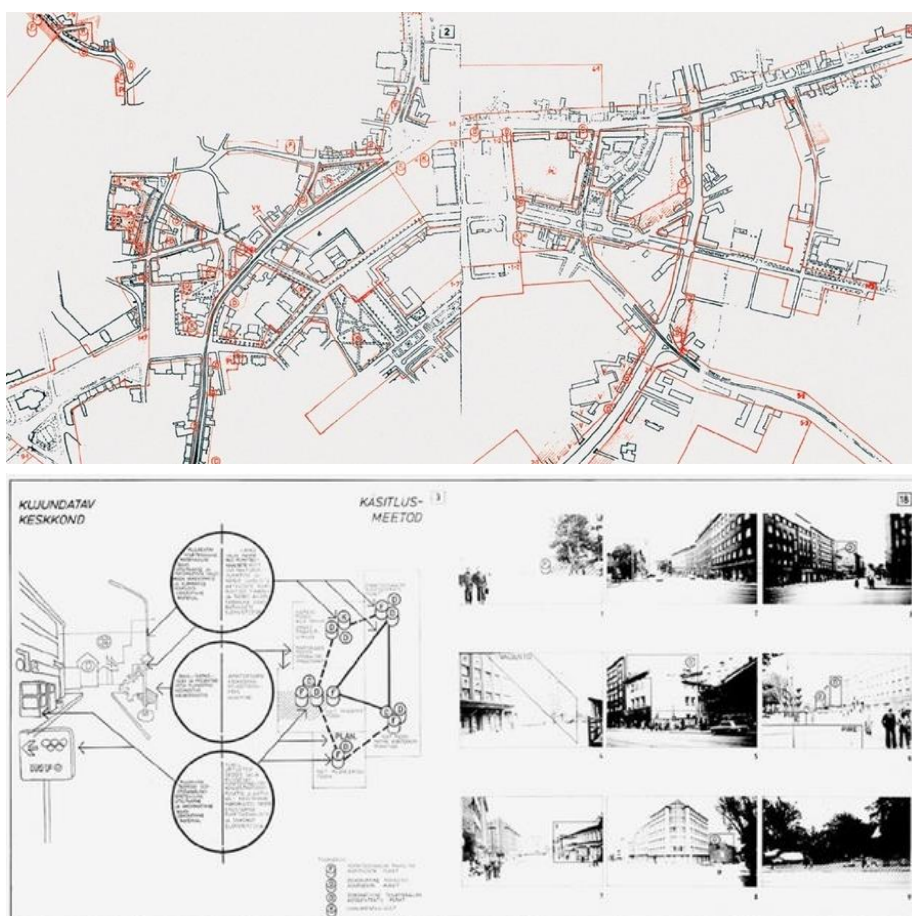
⁴⁸³ Taimi Soo, intervjuu, 3.02.2023.

⁴⁸⁴ Samas.

⁴⁸⁵ Samas.

*kujundusstrateegiat – tuli umbusule kalduvate ametnike vastuseisu ennetamiseks põhjalikult selgitada ja mitmel tasandil kaitsta. Selgitustest oli ilmselt abi, sest kui alustasime pidukujunduse kavandamise asemel hoopis linnakujundusliku lähteülesande koostamist, lasti meil tegutseda, ehkki sellist tööd keegi õigupoolest tellinud polnudki.*⁴⁸⁶

Vahtre nimetatud lähteülesandest (ill 23 ja 24) saigi kollektiivi töö alguse – 1977. aasta suvel liikus linnakujundusgrupp mööda Tallinna ringi, kaardistades ja pildistades kõiki uuendamist ja disainialast sekkumist vajavaid linna räämas piirkondi. Töö teostamiseks anti disaineritele kasutada linna mikrobuss, ringi sõites satuti ka sekeldustesse, kuna muuhulgas pildistati salajast sõjaväeosa sauna, mille tõttu taheti disaineritelt kõik filmilindid konfiskeerida. Lähteülesandena valmis 50 x 50 cm paks köide, mis hõlmas endas tsoneeringuid, plaane ja ideid terve linna kaunistamise ja taaselustamise kohta. Eriline fookus oli nn kriitilistel territooriumidel ehk olümpiatrassidel – Liivalaia tänaval ning Narva ja Tartu maantee lõikudel.⁴⁸⁷ Lähteülesandest ajendatuna sündis umbes 200 projekti erinevatele

Ill 23 ja 24. Väljavõtted Linnakujundusgrupi lähteülesandest.

Autorid: Matti Öunapuu, Taimi Soo, Tiit Jürna, Silver Vahtre, Ago Pähn. 1977. Allikas: Silver Vahtre. Vt **Vahtre, Silver.**

Linnakujundusgrupp. – Uus vaev: Eesti noor disain 1980. aastatel, koost Jüri Kermik (Tallinn: Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseum, 2018).

⁴⁸⁶ **Vahtre.** Linnakujundusgrupp, lk 80.

⁴⁸⁷ **Taimi Soo,** intervjuu. Küsitles autor, 3.02.2023. Lindistus autori valduses.

linnadisainelementidele nagu pinkidele, valgustitele, prügikastidele, piiretele, puurestidele jm.⁴⁸⁸

Linnakujundusgrupi tööna sündis lõpuks umbes 30 disainobjekti ja -toodet üle linna. Neid valmistati tehastes üle terve Eesti. Algatuseks paigaldati ja installeeriti erinevad objektid 1979. aasta Balti regati ajaks, see oli linnakujundusgrupile, aga teistelegi olümpia ettevalmistusega seotud kollektiividele nii-öelda peaprooviks. Lisaks linnainventarile projekteeriti bussipaviljone, kioskeid, tühje fassaade kaunistavat supergraafikat ning disainiti logosid ja viitasid.⁴⁸⁹ Viidanduse ja infograafika tarbeks lõi Tiit Jürna lausa uue šrifti, mis oli kohandatud ümber tuntud Helveticast (ill 25).⁴⁹⁰ Linnakujundusgrupis mõeldi välja ka kolm uut tänavasildi tüüpi: pruuni-valge kombinatsioon vanalinna; sini-valge kesklinna ja suuremas mõõdus sildid uutesse elupiirkondadesse nagu Mustamäe ja Lasnamäe.⁴⁹¹ Osa neist tänavasiltidest, eelkõige vanalinna omad on tänini kasutusel. Pirita teelt leiab küll veel mõned tänavavalgustid, kuid enamik linnakujundusgrupi loodud inventarist on tänaseks hävinud.

Ill 25. Tallinna olümpiaregatiiks loodud šrifti katsetused. Linnakujundusgrupp. Allikas: Eesti Kunstiakadeemia muuseum.

⁴⁸⁸ **Matti Õunapuu.** Loeng sarjas „Millal on disain?“ Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseumis, 9.02.2024. Salvestis Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseumis.

⁴⁸⁹ **Taul.** *Monumentality Trouble*, lk 169.

⁴⁹⁰ **Taimi Soo,** intervjuu, 3.02.2023.

⁴⁹¹ **Matti Õunapuu.** Loeng, 9.02.2024.

Efektsed linnakujundusgrupi loodud elemendid olid 1979. aasta Balti regati ning 1980. aasta olümpiaregati ajal linna ilmestanud võrkkangast arhitektoonid (foto 29 ja 30), mille disainisid Taimi Soo, Matti Õunapuu ja Tiit Jürna. Arhitektoonide püstitamise jaoks mõtles Õunapuu välja iselaadse metallist vantsüsteemkonstruktsiooni, mis meenutas purjelaevade oma. Sellele kinnitati vetikavõrk, mida hangiti Viiburist.⁴⁹² Vetikavõrgule trükiti disainerite loodud graafika, see töö teostati puhkeparkide direksiooni töökojas.⁴⁹³ Umbes 18 arhitektooni paigaldati üle linna regatipublikule nähtavasse kohta, näiteks Vabaduse väljakule (toona Võidu väljak), Pirita teele, Gonsiori tänava algusesse (toona Lomonossovi tn) ja Viru hotelli lähistele. Arhitektoone säilinud pole, ent 2023. aastal rekonstrueeriti Taimi Soo disainitud arhitektooniline kujunduselement Berliinis asuva tarbekunstimuuseumi näituseks „Retrotopia. Design for Socialist Spaces“ (kuraator Claudia Banz, Eesti osa kuraatorid Kai Lobjakas ja Mari Laanemets).⁴⁹⁴

Foto 30 ja 31. Linnakujundusgrupi loodud olümpiaregati arhitektoonid Pirita teel ja Viru hotelli kõrval.1980. Allikas: Eesti Spordi- ja Olümpiamuseum.

3.12. Olümpiaehituse tulemused Tallinnas

Magistritöö kolmanda peatüki põhjal on selge, et 1980. aasta olümpiaregati kavandatud 124 (sh vähemalt 47 valmishitatud) objekti seas on ehitisi ja rajatisi kõikidest peamistest hoonetüpoloogiatest. Kui kogu Moskva olümpiamängude ennustavaks maksumuseks oli 6,4

⁴⁹² Samas.

⁴⁹³ Taimi Soo, intervjuu, 3.02.2023.

⁴⁹⁴ Retrotopia. Design for Socialist Spaces. – Kunstgewerbemuseum, <https://www.smb.museum/en/exhibitions/detail/retrotopia/> (külastatud 25.07.2024).

miljardit rubla, millest 4,4 miljardit oli kaetud viisaastaku majandusplaaniga ja ülejäänud püüti katta televisiooniõiguste müümise, annetuste, sponsorluse ja loterii korras, siis Tallinna regati ehitus- ja korraldussummad jäid sadadesse miljonitesse rubladesse.⁴⁹⁵ Tallinna olümpiaregati puhul on korduvalt käinud läbi summa 223 miljonit rubla, mille tänast vääringut on muutuva valuutakursi ja inflatsioonimäära tõttu keeruline arvutada. Populaarteadusliku artikli hinnagraafiku alusel annab arvutuskäik Tallinna olümpiaehituse maksumuseks ligikaudu 160 miljonit eurot⁴⁹⁶, tehisintellekti abil tehtud arvutus annab aga tulemuseks hoopis 1,1 miljardit eurot, mis tundub sellise mahuka ehituskava juures usutavam.⁴⁹⁷

Kõik otseselt olümpiaregati seotud hooned nagu Pirita purjespordikeskus, taristu, uued ja korrastatud hotellid ning Tallinna Linnahallgi said valmis 1980. aasta suveks, kokku valmis olümpiaehituse käigus vähemalt 47 hoonet. Uhkest linnaehitusest hoolimata olid aga need kümme juulikuu päeva Tallinnas tunduvalt tühjemad kui loodeti. Kui 1976. aasta Kingstonis toimunud olümpiaregatil osales 40 purjeteami, siis Tallinnas vaid 23 ehk umbes pool sellest.⁴⁹⁸ Oleg Sapožnin on meenutanud, et Tallinn oli regati ajal peaaegu suletud linn: maanteedel linna sissepääsupunktides kontrollis miilits kõigi autojuhtide dokumente ja linn oli puhastatud inimestest, kes oleksid võinud probleeme tekitada (nt taskuvargad, prostituudid).⁴⁹⁹ Olümpiaregati fotodelt ja videokaadritelt on näha, et Pirita jõe vastaskalda tribüünidel siiski publikut jätkus, ent seda regatti on iseloomustatud väljendiga „poolpidune tunne“.⁵⁰⁰ Madalast osavõtjate ja publikuarvust tulenevalt võib öelda, et regatiks kavandatud linnaehitus teenis sellisel juhul pigem linlaste huve ja pikemat perspektiivi. Mitmed olümpiaehituskavas kajastatud hooned saidki valmis tunduvalt hiljem, osa alles 1980. aastate teises pooles.

⁴⁹⁵ Parks. *The Olympic Games...*, lk 111.

⁴⁹⁶ Adele Johanson. Suur graafik: 100 aastat pööraseid hindu Eestis. – *Postimees*, 25.02.2018.

⁴⁹⁷ Nt maksis 1980. aastal kilo võid 3 rubla ja 43 kopikat, võrdluses linnaehitus pidi küündima miljarditesse. Vt Merike Tamm. Võrdle: palju sai osta kuupalga eest 20 aastat tagasi? – *Postimees*, 2.06.2011.

⁴⁹⁸ Heikkilä. *Sailing in an Occupied Country*, lk 1474.

⁴⁹⁹ Kooli. *Oleg Sapožnin – lõputu rahutuur*, lk 141.

⁵⁰⁰ Purjetaja ja spordiajakirjaniku Kalev Vapperi meenutus. Vt Olümpiatuli Tallinnas. 40. aastat hiljem. Telesaade.

KOKKUVÕTE

Nüüdisaegsete olümpiamängude korraldamise traditsioon algas 1896. aasta Ateena suveolümpiaga. Tavajuhul iga nelja aasta tagant toimuva spordi suursündmuse läbiviimiseks valib Rahvusvaheline Olümpiakomitee kandidaatide seast korraldajalinna, kes mängu võõrustab. Linnad kandideerivad suveolümpia korraldajaks peamiselt rahvusvahelise tähelepanu ning mängude korraldamisega kaasneva mastaapse linnaarengu- ja ehituse tõttu. Olümpiamängudeks peab linn pakkuma spordirajatisi, kus olümpiaalade võistlusi korraldada, ning piisavalt majutuskohti, ühtlasi arendatakse taristut. Ulatuslikule olümpiamängudest tingitud linnaarendusele pandi rõhk eelkõige möödunud sajandi 1960. kuni 1980. aastatel, mida nimetatakse kolmandaks olümpiaehituse faasiks. Kokku on neid faase hetkel viis.

Kolmandasse faasi jääb XXII suveolümpiamängude korraldamine Moskvas. Kuna üks linn ei pruugi olla võimeline kõiki olümpiaalasid erinevatel, peamiselt geograafilistel põhjustel võõrustama, siis viidi Moskva suveolümpia purjeregati võistlused läbi Tallinnas. Käesolev magistr töö uuris 1980. aasta olümpiaregati korraldamisega kaasnenud linnaehitust ja arhitektuuri. Olümpiaregati korraldamine sai suureks tõukejõuks Tallinna ehituslikule arengule, vastates magistr töö esimeses peatükis käsitletud olümpiaehituse kolmanda faasi tunnustele, kuigi, tuleb rõhutada, et Tallinn polnud olümpialinn, vaid mängude kaaskorraldaja. Sellegi poolest olid linnaarengu tegurid motivatsiooniks, miks toonane Tallinna linnavõim otsustas suveolümpiamängude purjeregati linnaks kandideerida. Magistr töös on Tallinna olümpiaregati ehitus- ja arenduskavad asetatud samasse konteksti üleilmse olümpiaehitusega, seetõttu on tutvustatud töö esimeses peatükis kompaktset olümpiaehituse ajalugu.

Siinses magistr töös on esmakordselt süstematiseeritud olümpiaregati ehitustellimus ja arendusplaanid ning need hoone funktsioonide alusel tüpoloogiateks kategoriseeritud, mida on omakorda tutvustatud ja analüüsitud. Regati ehitusplaanid sisaldasid endas 124 ehitist ja rajatist, hulga restaureerimistöid, lammutatavaid hooneid ning ülelinnalisi disainobjekte ja inventari. Magistr töö käigus kogusin arhiiviallikate, intervjuude ja kirjanduse abil olümpiaehitusega seonduvat informatsiooni, mille koondasin kokku andmetabelisse. Koostatud tabeli, hoonevaatluste ja arhiiviallikate sünteesis julgeb autor väita, et olümpiaehituse käigus planeeritud ja ehitatud objektid olid Tallinna linnaehituses 1970. aastatel linnapilti muutvaimad, kuna olid mahult suured (nt Pirita purjespordikeskus, Tallinna Linnahall, Olümpia hotell), töid uusi ehitusstiile- ja võtteid (nt Tallinna lennujaam) ning

parandasid tehnilist võimekust (nt teletorn). Olümpiaregatiga seotud taristu, seal hulgas põhiliste teede ja tänavate uuendamise käigus anti linnale kujundatum ja värskem ilme. Lisaks hoonete kaardistamisele on magistritöös täpsustatud hooneprojektide arhitekte ja autorite kollektiive, tuues esile mitmeid uusi nimesid ja uut teavet ning juhtides tähelepanu autoritele, kes varemalt on jäänud artiklites ja kirjutistes märkimata.

Olümpiaregatiks planeeritud objektide sekka kuulusid Pirita purjespordikeskus ja teised otseselt regati läbiviimisega seotud hooned, taristu- ja insenertehnilised rajatised, side- ja transpordirajatised, büroohooned, puhkepaigad, kaubandus- ja toitlustuskohad, kultuuriasutused ja palju muud, mida magistritöö käsitleb. Uute objektide seas olid nii turistidele mõeldud hotellid ja majutuspinnad kui linlaseid teenindavad haiglad, haridusasutused ja elamud. Magistritöö tutvustas olümpiaregatiga seotud põhiobjekte, mis jäid suuresti Narva maanteelt Pirita teeni kulgeva olümpiatrassi äärde, aga ka vähemtuntumaid nagu näiteks mitmed transpordijaamad ja -sõlmed, pargid, ravi-asutused või spordikoolid. Olümpiaehitus haaras ka Eesti-sisesed põhimaanteed (Narva – Tallinn – Pärnu – Ikla trajektoori), mis korrastati ja mille ääres asuvad kaubanduspinnad remonditi. Olümpiaehituskava kõneleb ühtpidi püüust näidata Tallinna ja Eestit ilustatuna, et mitte presenteerida nõukogude olmet, kuid teisalt oli suurem osa ehituskavasse lülitatud objektidest mõeldud kohalike elu edendamaks. Näiteks kõik olümpiaehitusplaani lisatud kortermajad ja elamud projekteeriti eriprojektide järgi, mis toonastes tüüpehituse tingimustes pakkusid nende elanikele paremaid tingimusi. On selge, et 1980. aasta olümpiamängud olid külma sõja teenistuses ning suhtlus välismaailmaga toimus kontrollitud ja piiratud tingimustes. Nii ka Tallinnas, kus linnaehitust ja regati läbiviimist puudutavad suuremad otsused kinnitasid kõrged ENSV ja osati üleliidulised parteiorganid. Ehitusplaane analüüsisid näib, et siiski olid samavõrd olulisel kohal kohalike elanike huvid ja Tallinna üldine parem ilme, aga ühtlasi püüti rakendada läänes viljeletud linnaplaneerimisvõtteid nagu fookuse asetamine linnadisainile, et välismaailmale Tallinnast kui ühest Nõukogude Liidu linnast paremat muljet jätta.

Kõiki olümpiapurjetamise aastaks kavandatud objekte ei saanud õigeaegselt valmis, mõned ehitised kerkisid hiljem ja osa jäigi valmimata. Valmis umbes 47 objekti, ent täpset arvu on raske määrata, sest juba 1980. aastatel tulid uued planeerimiskavad, mis linna sihte korrigeerisid. Küll aga valmisid mitmed insenertehnilised objektid nagu vee- ja soojavarustuse sõlmed, elektrirajatised ja kanalisatsioonikollektorid üle linna. Viimaste abil juhiti varem Tallinna lahte lastud reoveed linnast eemale, mis olid pikema mõjuga arendused, parandades

tunduvalt linlaste elukvaliteeti. Lisaks olümpiaregatiga seotud hoonetele nagu mainitud purjespordikeskus, Pirita kaubandus- ja meelelahutusobjektid või Olümpia hotell kerkis Tallinna teletorn ning mitmeid teisigi telekommunikatsiooniga seotud ehitisi. Tallinna vahendusel edastati kogu olümpiamängude telepilt maailma, millega kaasnes kohalikus plaanis tehnoloogiline areng. Kuna olümpiaehitus toimus väga lühikese aja, ametlikult kuue aasta jooksul, siis tuli ajasurve ja ressursside piiratuse tõttu mõelda hoonetele uutmoodi konstruktsioone ja insenerlahendusi, mida tutvustas ka käesolev magistritöö. Neiski ilmneb tehniliste võtete edenemine. Lisaks valmimisajale olid aga mitmed olümpiaregatiks mõeldud hooned olümpiamängude ulatusliku boikoteerimise tõttu 1980. aasta suvel alakasutatud, eelkõige polnud tarvis nii suurel hulgal majutuspinde.

Tallinna olümpiaregatiks koostatud linnaehituskava sisaldas niisiis objekte, mille eesmärk oli linna välismaailma ja külaliste silmis viisakama ja paremana näidata, aga ka hooned, mis olid mõeldud kohalikele elanikele. Olümpiamängudega kaasnevat ehitust nimetatakse olümpiaurbanismiks, mis ei kuulu olemasolevatesse projekteerimiskategooriatesse, vaid tegu on eraldiseisva linnaarenduse tüübiga, mida tõukab võimu eesmärk pälvida rahvusvahelist tähelepanu, kuid ühtaegu viia kiirendatud viisil ellu linnaga seotud arenguid. Tallinna olümpiaregati ehitus- ja arendusplaanid vastavad mõlemale nimetatud eesmärgile. Olümpiaaastaks valmima pidanud objektide seas torkab silma kontsentreeritus piirkondadele, mida pidi nägema väliskülaline ja olümpiaurist, luues niiviisi linnaehituslikku lavastust. Lisaks spordivõistlusele kui vaatamängule toimub vaatemäng ka linna kiires uuenemises, mida Tallinnas taotleti. Kiire areng ja muutumine õnnestus – varasem kesklinna agulilaadne miljöö, räämas hoonestus, kitsas tee Piritale, tööstus kesklinnas ning puudulik elektri- ja veevõrk jäid minevikku – Tallinn muutus neis aspektides silmnähtavalt. Magistritöö ühe järeldusena võib öelda, et Tallinna olümpiaregatiks kavandatud linnaarenduse näol oli tegu eraldiseisva planeerimiskategooriaga, mis oma olemuselt oli küllaltki kakofooniline (nt jalakäijate alad mere ääres vs suured magistraalid läbi kesklinna; linnadisain vs vanalinna fassaadide kiirkorras restaureerimine ja värvimine), teenides mitmeid magistritöös välja toodud suundasid ja eesmärke. Seda planeerimistüüpi saab ka Tallinna näitel nimetada olümpiaurbanismiks.

Ühtlasi näitas magistritöö, et olümpiaregati kavadel oli palju ühisosa ja kattuvusi 1971. aastal kehtestatud Tallinna üldplaneeringuga. Nimelt sisaldas olümpiakava mitmeid olulisemaid üldplaneeringuga ette nähtud eesmärke ning olümpiaga kaasunud suuremad finantsid hõlbustasid linna varasemalt seotud planeeringuliste ülesannete täitmist. Näiteks jätkati

plaaniga avada linna merele, viia tööstus kesklinnast välja ning ehitada suur kultuurihoone, milleks sai olümpiaregati objektina valminud Tallinna Linnahall. Suurem ambitsioon oli luua Tallinnale suurlinlikum ilme ja ühtlasi täita Teise maailmasõja pommitamistest ja purustustest jäänud tühimikud, mille jaoks viidi regati tuules läbi hulganisti restaureerimistöid ja parendati linna heakorda. Palju kavandatud ja linna üldplaneeringus ette nähtud töid jäi veel teha, aga sammuke läbimõelduma linnakeskkonna suhtes sai astunud. Tallinna olümpiaregati kaasnenud linnaehitust on nimetatud kosmeetiliseks korrigeerimiseks ja vanalinna fassaadide renoveerimise tõttu ka „ülevõõpamiseks“, ent ehituskava suur objektide arv ning valminud hoonestus lubab mahtude, arhitektuuri ja tehniliste lahenduste põhjal vastupidist väita. Olümpiaregati ehitusega oli seotud suurel hulgal eri eluvaldkondade esindajaid – arhitektid, planeerijad, projekteerijad, insenerid, ehitajad jt, kes regati lühikese kuid mahuka ehituse läbiviimisega said uusi kogemusi ja teadmisi, mida linnade planeerimises ja arhitektuuris edaspidigi kasutati.

Tallinna mahukas olümpiaehituskava on võrreldav magistritöö esimeses peatükis väljatoodud teiste olümpialinnade ehitusplaanidega. Tallinn polnud aga olümpialinn, vaid kaaskorraldaja, mis tõestab omakorda, et ettevõetud plaan oli laiahaardeline ja ambitsioonikas. Edasiste uurimuste käigus oleks asjakohane võrrelda Tallinna olümpiaregati linnaehituskava teiste purjelinnadega nagu näiteks Kiel, Kingston, Acapulco, Napoli või Busan. Tallinna 1980. aasta olümpiaregati linnaehitus ja arhitektuur pakuvad veel palju ainet, mida edaspidi uurida. Objektide ja ehitustööde kaardistamise, süstematiseerimise ja hoonetüpoloogiateks kategoriseerimise osas on siinse magistritööga algus tehtud, kuid analüüsida tuleks konkreetsete hoonete ja ehitiste mõju linnaehituses ning laiemalt kohalikus arhitektuuriloos. Hoonete eraldiseisev põhjalik analüüs annaks võimaluse teha järeldusi, millised uued arhitektuurilahendused ja insenertehnilised võtted kasutusele tulid ning millistele eeskujudele toetuti.

Samuti pakub rohkelt uurimist ja mõtestamist purjeregati hoonefondina maha jäänud olümpiapärand ning selle mõju linnale, elanikele ja keskkonnale. Magistritöö käigus uuritud ja esile toodud arhiiviallikad pakuvad nendegi teemade tõlgendamiseks rohkelt materjali ja mõtteainet. Mitme Tallinna olümpiaregati valminud hoone nagu purjespordikeskuse, aga eriti Tallinna Linnahalli puhul on need teemad hooti päevakorras, mille üle peetakse ühiskondlikku debatti. Aasta-aastalt pöörab ka Rahvusvaheline Olümpiakomitee olümpiapärandile üha rohkem tähelepanu, kuna on mitmeid olümpialinnu, mis pole suutnud

mängudest maha jäänud hoonefondile kasutust leida. Tulevaste uurimuste käigus oleks põnev võrrelda Tallinna olümpiapärandid teiste linnade omaga, kaardistamiseks erinevaid võimalusi, kuidas olümpiaga seotud suured hoonekompleksid ja -mahud taas kasutusele võtta ning nende ülalpidamist finantseerida.

Käesolev magistritöö selgitas olümpiamängude purjeregati läbiviimiseks koostatud linnaehituskava põhjal, et tegu on ühe suurima, mõjusama ja ambitsioonikama linnaarendusplaaniga, mis Tallinnas tehtud. Kindlalt võib väita, et pärast Teist maailmasõda ning olümpiaregati järgselt ei ole sarnast mastaapset arendust kohalikus arhitektuuri- ja linnaehituloos rohkem toimunud.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv (RA)

Fond ERAF.1 Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee

Fond ERA.R-1 Eesti Vabariigi Ministrite Nõukogu

Fond ERA.R-1951 ENSV Arhitektide Liit

Fond ERA.R-2002 Vabariiklik koondis Eesti Turist

Fond ERA.R-2310 Olümpia Purjeregati Ettevalmistamise ja Läbiviimise Vabariiklik Organiseerimiskomisjon

Fond ERA.T-14 Riiklik aktsiaselts Eesti Projekt

Fond ERA.4969 Eesti Vabariigi Valitsus eksiilis

Tallinna Linnaarhiiv (TLA)

Fond TLA.1457 Ivar Kallion (1931–2013), Tallinna linnapea

Fond TLA.1466 Tallinna Linnahall

Fond TLA.R-301 Orgkomitee Olümpia-80 Tallinna Valitsus

Eesti Arhitektuurimuseum (EAM)

Fond EAM.4 1960.–1970. aastate arhitektuur

Fond EAM.6 Linnaehituse ja arhitektuuri ajaloo alased käsikirjad

Fond EAM.18 Arhitekt Otto Keppe

Fond EAM.33 Arhitekt Valve Pormeister

Fond EAM.38 Arhitekt Boris Mirov

Sulev Roosma isiklik arhiiv

Olev Roosma valduses. Säilikud katalogiseerimata ja nummerdamata.

Tiit Nuudi isiklik arhiiv

Säilikud katalogiseerimata ja nummerdamata.

Krista Kodrese isiklik arhiiv

Säilikud katalogiseerimata ja nummerdamata.

Audiovisuaalsed allikad

Eesti Rahvusringhäälingu arhiiv

AK filmikroonika 1958–1991:1. Jahtklubi valmis. Intervjuu Aleksander Kaijaneniga. Telesaade (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1979). Kättesaadav <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ak-filmikroonika-1958-1991-jahtklubi-valmis-intervjuu-aleksander-kaijanen> (külastatud 6.07.2024).

AK filmikroonika 1958–1991:1. Mustamäe lastehaigla ehitus. Telesaade. (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1977). Kättesaadav <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ak-filmikroonika-1958-1991-mustamae-lastehaigla-ehitus> (külastatud 17.07.2024).

AK filmikroonika 1958–1991:1. Peapostkontori ehitus. Telesaade. (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1977). Kättesaadav <https://arhiiv.err.ee/video/ak-filmikroonika-1958-1991-peapostkontori-ehitus> (külastatud 25.06.2024).

AK filmikroonika 1958–1991:1. Pirita jõe süvendamine. Telesaade. (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1959). Kättesaadav https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ak-filmikroonika-1958-1991-pirita-joe-suwendamine?fbclid=IwAR3WwuBaI0U50Q_bEo3uoOlOsJrf9qsuJtbQwnV5_1wGji0I6GGjiEFF7Rc (külastatud 25.02.2024).

AK filmikroonika 1958–1991:1. Pirita kaubanduskeskus. Telesaade. (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1977). Kättesaadav <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ak-filmikroonika-1958-1991-pirita-kaubanduskeskus> (külastatud 18.07.2024).

Kaasautorid. Telesaade. Režissöör **Tiina Pork** (Park) (Tallinn: Eesti Telefilm, 1983). Kättesaadav: <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/kaasautorid> (külastatud 6.04.2024).

Olümpiaregatt 80. Telesaade. Režissöör **Heiki Roots** (Tallinn: Eesti Telefilm, 1980). Kättesaadav: <https://arhiiv.err.ee/video/olümpiaregatt-80> (külastatud 10.06.2024).

Olümpiatuli Tallinnas. 40. aastat hiljem. Telesaade. Režissöör **Maarika Lauri** (Tallinn: Eesti Televisioon, 2020). Kättesaadav <https://jupiter.err.ee/1110039/olümpiaregatt-1980> (külastatud 31.07.2024).

Saadete algmaterjalid 16mm filmilt: 1. Lastepolikliinik arhitekt Hansi Aru. Teleklipp (Tallinn: Tallinna Televisioonistuudio, 1982). Kättesaadav: <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/lastepolikliinik-arhitekt-hansi-aruu> (külastatud 18.07.2024).

Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseum

Õunapuu, Matti. Loeng sarjas „*Millal on disain?*“ Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseumis, 9.02.2024. Salvestis Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseumis.

Rahvusarhiivi filmiarhiiv

RA, EFA.203, f 4756: Tallinn kutsub. Reklaamfilm. Režissöör **Reet Kasesalu**. (Tallinn: Tallinnfilm, 1974).

RA, EFA.353, f 3034: Olympic Harbour Tallinn (Olümpiasadam Tallinn). Dokumentaalfilm. Režissöör **Teet Taumi**. (Tallinn: Eesti Reklaamfilm, 1974).

Muu

Majad ajas: Tallinna Lennujaam. Telesaade. Autor **Lea Eisen**. Kättesaadav: <https://www.youtube.com/watch?v=3ojd6-db3Uc> (vaadatud 25.07.2024).

Intervjuud

Altmäe, Riina, intervjuu. Küsitles autor, 30.04.2024. Märkmed autori valduses.

Grünberg, Maile, kirjalik intervjuu. Küsitles autor, 14.03.2024. Märkmed autori valduses.

Jänes, Peep, intervjuu. Küsitles autor, 4.07.2024. Lindistus autori valduses.

Kalde, Ago, intervjuu. Küsitlesid Grete Tiigiste, Anna-Liiza Izbaš, 9.05.2024. Märkmed autori valduses.

Karp, Raine, intervjuu. Küsitles autor, 6.02.2024. Lindistus Eesti Arhitektide Liidu valduses.

Karp, Raine, intervjuu. Küsitlesid Grete Tiigiste, Jarmo Kauge, Anna-Liiza Izbaš, 21.02.2024. Märkmed autori valduses.

Laanemaa, Kirsti, intervjuu. Küsitles autor, 4.09.2023. Märkmed autori valduses.

Lõoke, Leo, intervjuu. Küsitlesid Grete Tiigiste, Koit Randmäe, Anna-Liiza Izbaš, 26.04.2024. Märkmed autori valduses.

Nuudi, Tiit, intervjuu. Küsitles autor, 6.11.2023. Lindistus autori valduses.

Padar, Aulo, intervjuu. Küsitles autor, 14.01.2024. Lindistus autori valduses.

Roosma, Olev, intervjuu. Küsitles autor, 8.02.2024. Märkmed autori valduses.

Roosma, Olev, intervjuu. Küsitles autor, 8.03.2024. Märkmed autori valduses.

Soo, Taimi, intervjuu. Küsitles autor, 3.02.2023. Lindistus autori valduses.

Kirjalikud allikad

Käsikirjad

Della Sala, Valerio. *The Olympic Villages and Olympic Urban Planning. Analysis and Evaluation of the Impact on Territorial and Urban Planning (XX–XXI centuries)*. Doktoritöö, juhendajad Francesco Muñoz Ramirez, Egidio Dansero (Barcelona, Torino: Universitat Autònoma de Barcelona and Politecnico di Torino, 2022).

Drell, Mariann. *Liivalaia kohtumaja*. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituse lõputöö (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2022).

Informatsiooniline materjal Tallinna linna ettevalmistamise kohta 1980. aasta Moskva olümpiamängude purjeregatiks (Tallinn: Tallinna linna TSN täitevkomitee, 1977).

Kraas, Andreas. *Sport ja poliitika: boikottide mõju olümpiamängudele*. Magistritöö, juhendaja Kaarel Piirimäe (Tartu: Tartu Ülikool, 2014).

Izbaš, Anna-Liiza. Linna avamine merele. – *Igavene Linnahall*. Näitus. Kuraatorid Anna-Liiza Izbaš, Jarmo Kauge, Grete Tiigiste (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 1.06–22.09.2024).

Lankots, Epp. Tallinna nõukogudeaegne ehituspäränd. Välitööd ja hinnang objektidele. – *Eesti 20. sajandi arhitektuuri kaitse programm. Maakondlikud ülevaated* (Tallinn: Tallinna Kultuuriväärtuste amet, 2009).

Lige, Carl-Dag. *Tallinna Kesklinna linnaosa arhitektuur 1940–200. Eksperdi hinnang kaitsemata, kuid väärtuslike hoonete, rajatiste ja linnaruumi objektide kohta koos säilitamisetepanekutega* (Tallinn: Tallinna Linnaplaneerimise amet, 2020).

Mumme, Aap. Olümpiaehitusprogramm Tallinnas X viisaastakul kui osa Eesti NSV kapitaalehituse plaanist. – *Olümpiaehitised Tallinnas*, koost Henn Saarmann (Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja kehakultuuri- ja spordikomitee 1980. a Moskva olümpiamängude organiseerimiskomitee Tallinna osakond. Eesti Informatsiooni Instituut, 1977): lk 7–11.

Mürsepp, Peeter; Levald, Henno; Tähe, Tõnis; Kuurme, Kristjan. *Põhja-Tallinna arengukavad 1700–2005*. Aruanne (Tallinn: Audentese Ülikooli Euroopa Instituut, 2006).

Oja, Urmas. *Raine Karbi monumentaalsed müüdid*. Bakalaureusetöö, juhendaja Mart Kalm (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2005): lk 28.

Päts, Katariina Sofia. *Kanada eestlaste poliitiline tegevus Eesti iseseisvuse taastamise toetamiseks 1984–1991.* Magistritöö, juhendaja Tõnu-Andrus Tannberg (Tartu: Tartu Ülikool, 2023).

Ruubel, Ülo. 1980. a olümpiaehitised Tallinnas. – *Olümpiaehitised Tallinnas*, koost Henn Saarmann (Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja kehakultuuri- ja spordikomitee 1980. a Moskva olümpiamängude organiseerimiskomitee Tallinna osakond. Eesti Informatsiooni Instituut, 1977): lk 12–62.

Saul, Bruno. Saateks. – *Olümpiaehitised Tallinnas*, Koost Henn Saarmann (Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja kehakultuuri ja spordikomitee 1980. aasta Moskva olümpiamängude organiseerimiskomitee Tallinna osakond. Eesti Informatsiooni Instituut, 1977): lk 3–4.

Taul, Gregor. *Monumentality Trouble. Monumental-Decorative Art in Late Soviet Estonia, Latvia and Lithuania.* Doktoritöö, juhendaja Anu Allas (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2024).

Vooglaid, Mihkel. *Kultuurimälestiste kaitse Eestis aastatel 1965–1975: kolm objekti, kolm erinevat tähendust.* Diplomitöö, juhendaja Juhan Maiste (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2006).

Õiger, Karl; Kodi, Georg. *Tallinna Linnahalli tehnilise seisundi uuring* (Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool, 2002).

Kirjandus

A Regional Modernism in Japan. – *A World History of Architecture*, koost Michael Fazio, Mariann Moffett, Lawrence Wodehouse (London: Laurence King Publishing, 2014).

Arjakas, Küлло. Moskva olümpiamängude purjeregatt Tallinnas. – *Tallinna ajalugu IV, 1917–2019*, koost Olev Liivik, peatoim Tiina Kala (Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 2019): lk 314.

Bittner, Regina. Architectures of Cultural Transgression. Cultural Centres Between the Fronts. – *Retrotopia: Design for Socialist Spaces*, koost Claudia Bentz (Berliin: Kunstgewerbemuseum, Verlag Kettler, 2023): lk 120–123.

Broudehoux, Anne-Marie. Images of Power: Architectures of the Integrated Spectacle at the Beijing Olympics. – *Journal of Architecture Education* 63, nr 2 (2010): lk 52–62.

Bruns, Dmitri. Eessõna. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1979), lk 2.

Bruns, Dmitri. *Tallinn – linnaehituslik kujunemine* (Tallinn: Valgus, 1993).

Bruns, Dmitri. *Tallinna peaarhitekti mälestusi ja artikleid*, toim Karin Hallas-Murula (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2007).

Bruns, Dmitri. *Tallinn valmistub olümpiaks* (Tallinn: Periodika, 1979).

Castañeda, Luis. Choreographing the Metropolis: Networks of Circulation and Power in Olympic Mexico. – *Journal of Design History* 25, nr 3 (2012): lk 286–290.

Chalkley, Brian; Essex, Stephen. Learning from the Olympic Games. – *Teaching Geography* 25, nr 3 (2000), lk 112–118.

Chalkley, Brian; Essex, Stephen. Urban Development through Hosting International Events: A History of the Olympic Games. – *Planning Perspectives* 14, nr 4, (London: Routledge, 1999): lk 369–394.

Coaffee, Jon. Urban Regeneration and Renewal. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 180–193.

Davidson, Mark; McNeill, Donald. The Redevelopment of Olympic Sites: Examining the Legacy of Sidney Olympic Park. – *Urban Studies* 49, nr 8 (2012), lk 1625–1641.

Debord, Guy. [Tlk Anti Saar]. *Vaatemänguühiskond*. (Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2013).

García, Beatriz. Sydney 2000. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 287–314.

Gold, John R.; Gold, Margaret M. From A to B: The Summer Olympics, 1896–2008. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 17–55.

Gold, John R.; Gold, Margaret M. Introduction. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 1–16.

Gold, John R.; Gold, Margaret M. Preface. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk ix–xiii.

Gold, Margaret M. Athens 2004. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 315–339.

Gold, Margaret M.; Revill, George. The Cultural Olympiads: Reviving the Panegrys. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 80–107.

Hallas, Karin. Eesti arhitektuuri kahekordne õnn. – *Maja*, nr 5/6 (1995): lk 72.

Heikkilä, Pauli. Sailing in an Occupied Country: Protests by Estonian Emigrants Against the 1980 Tallinn Olympic Regatta. – *The International Journal of the History of Sport* 32, nr 11–12 (2015), lk 1472–1490.

Hiller, Harry H. Post-event Outcomes and the Post-modern Turn: The Olympics Urban Transformations. – *European Sport Management Quarterly* 6, nr 4 (2006): lk 317–332.

Hough, Mark. The Games Cities Play. – *Landscape Architecture Magazine* 102, nr 7 (2012): lk 100–111.

Jagodin, Karen. Loomingust läbi nelja aastakümne: intervjuu Aulo Padariga. – *Sisearhitekt Aulo Padar*, koost Karen Jagodin, Sille Pihlak (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2020): lk 60–67.

Kadarik, Rein. Tallinna merekaubasadama tollipaviljon. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 30–31.

Kajjima, Momoyo. What is possible for Architects in Japan Today?. – *Make do with now. New Directions in Japanese Architecture*, koost Yuma Shinohara, Andreas Ruby (Basel: Swiss Architecture Museum, Christoph Merian Verlag 2022,): lk 40–46.

Kaljundi, Tiit. Arhitektuurimaraton olümpiaregatile. – *Ehituskunst*, nr 14 (1996), lk 39–48.

Kallion, Ivar. *Kodulinn Tallinn* (Tallinn: Eesti Raamat, 1978).

Kalm, Mart. *Eesti 20. sajandi arhitektuur* (Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2001).

Karp, Raine. Tallinna Linnahall. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 16–18.

Kermik, Jüri. Disainidiskursus. – *Uus vaev: Eesti noor disain 1980. aastatel*, koost Jüri Kermik (Tallinn: Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseum, 2018): lk 12–65.

Kooli, Piret. *Oleg Sapožnin – lõputu rahutuur* (Tallinn: Post Factum, 2017).

Kruft, Hanno-Walter. *A History of Architectural Theory* (New York: Princeton Architectural Press, 1994).

Kudu, Ago-Allan. Tallinna Linnahalli konstruktsioonidest. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1983): lk 48–49.

Kuningas, Tiit; Lääne, Tiit. *Olümpiamängude ajalugu IV: 1968–1980 suvemängud* (Tallinn: Maalehe Raamat, 2007).

Kurg, Andres. Arhitektuur: keskkonna demokratiseerimisest isiklike müütideni. – *Eesti kunsti ajalugu 6: II*, koost ja toim Jaak Kangilaski, peatoim Krista Kodres (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2016): lk 282–318.

Kurg, Andres. Modernismi lõppmäng, Tallinn 1978. – *Keskkonnad, projektid, kontseptsioonid. Tallinna kooli arhitektid 1972–1985*, koost Andres Kurg, Mari Laanemets (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2008): lk 40–71.

Kuulman, Silvia. Pirita telefonikeskjaam. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 31.

Lankots, Epp. Olümpiahooned ja hilismodernistlikud suured avalikud ehitised. – *Tallinna ajalugu IV, 1917–2019*, koost Olev Liivik, peatoim Tiina Kala (Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 2019): lk 249–251.

Lankots, Epp. Paraadväljakust kaubanduskeskuseks. Linnakeskuste planeerimine 1960–1990. – *Eesti linnaehituse ajalugu 1918–2020*, koost Epp Lankots, Triin Ojari (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2024): lk 270–297.

Lankots, Epp; Sooväli-Sepping, Helen. ABC-keskused ja Mustamäe mikrorajoonide identiteetidid. – *Kunstiteaduslikke Uurimusi* 17, nr 4 (2008), lk 88–109.

Lapin, Leonhard. Avo-Himm Looveer. – *Arhitekt Avo-Himm Looveer*, koost Jaan Ollik (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2003): lk 5–12.

Lobjakas, Kai. Kriitiliselt edasi. Tarbekunsti ja disaini arengutest ja kohtumistest 1980. aastatel. – *Uus vaev: Eesti noor disain 1980. aastatel*, koost Jüri Kermik (Tallinn: Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseum, 2018): lk 132–160.

Looveer, Avo-Himm. Purjespordikeskus. – *Ehituskunst*, nr 1 (1981): nummerdamata.

Madalik, Paul. Uusehitused Narva mnt 33...37 ja 46...48. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 374–38.

Maga, Anna. Utopia: Love it or Leave it. – *Retrotopia. Design for Socialist Spaces*, koost Claudia Bentz (Berliin: Kunstgewerbemuseum, Verlag Kettler, 2023): lk 86–91.

Marmor, Carol. *Tallinn – unsere Heimatstadt. Die olympische Segelregatta 1980 in Tallinn als ein integratives Projekt der Spätsozialismus.* Magistratöö, juhendajad Martin Schulze Wessel, Michael Hagemeister (München: Ludwig-Maximilians-Universität, 2010).

Masso, Miia. Elamu Narva mnt 47. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 40–41.

Masso, Tiit. ETKVL ehituskompleks Narva maanteel Tallinnas. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 1 (1978): lk 12–13.

Masso, Tiit. Pirita rannahoone. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 7–12.

Meelak, Malle. Tallinna uus loomaaed. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 1 (1978): lk 6–12.

Muide, Tambet. Alaliselt ajutine Tallinna ühistransport. – *Vikerkaar*, nr 1–2 (2024), lk 98–106.

Nadolni, Florentine. The City as Stage. The Design of the Tenth World Festival of Youth and Students in Berlin, 1973. – *Retrotopia: Design for Socialist Spaces*, koost Claudia Bentz (Berlin: Kunstgewerbemuseum, Verlag Kettler, 2023): lk 50–55.

Ojari, Triin. Nõukogude arhitektuuripärandi nostalgia ja tulevik. – *Kui pikk on ühe maja elu? (How Long is the Life of a Building?)*, koost Tüüne-Kristin Vaikla (Tallinn: Eesti Arhitektuurikeskus, 2012): lk 37–41.

Ojari, Triin. Olümpiaehitised – Tallinna uus nägu. – *Muinsuskaitse aastaraamat*, toim Maris Mändel, Riin Alatalu (Tallinn: Muinsuskaitseamet, 2020): lk 100–103.

Organization. – *Official Report of the Organizing Committee of the Games of the XXII Olympiad, Moscow, 1980, 2*, (Moskva, 1980).

Paal, Gunnar. *Tallinna olümpiakeskus* (Tallinn: Perioodika, 1984): lk 5.

Palis, René. Pirita tee ja Tallinna lahe kaldakindlustus. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 12–16.

Parks, Jenifer. *The Olympic Games, the Soviet Sports Bureaucracy, and the Cold War: Red Sport, Red Tape*. (Lanham: Lexington Books, 2017).

Piiber, Hindrek. Pirita ühiskondlik ja kaubanduskeskus. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 5–7.

Piskov, Mihhail. Tallinna uus lennujaam. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1978): lk 25–28.

Port, Mart. Tallinna transpordi arendamise komplekskeem. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 1 (1979): lk 17–18.

Raabe, Marju. Tallinna Linnahalli gobelääneesriie „Inimeste elu“. – *Muinsuskaitse aastaraamat*, toim Mari Loit, Kais Matteus (Tallinn: Muinsuskaitseamet, 2011): lk 71–72.

Raam, Villem; Tamm, Jaan. *Pirita klooster. Ehitus- ja uurimislugu* (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005).

Remmel, Atko. Nõukogude religioonipoliitika Eesti NSV-s inimõiguste ja sõnavabaduse aspektist vaadelduna. – *Tuna*, nr 3 (2013): lk 65–81.

Saul, Bruno. *Meie aeg: mälestused* (Tallinn: Maalehe Raamat, 2006).

Seidla, Anu; Alatalu, Riin. *Boris Dubovik: „Vanalinn, minu lemmik!“*. *Vana Tallinn muinsuskaitse pilgu läbi* (Tallinn: Ajakool, 2017).

Sepmann, Henno. Tallinna purjespordikeskus. – *Ehitus ja arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 3–5.

Tomps, Fredi. Restaureerimistööst Tallinna vanalinnas. – *Ehitus ja Arhitektuur*, nr 2 (1979): lk 41–48.

Tournikiotis, Panayotis. *The Historiography of Modern Architecture* (Cambridge / London: The MIT Press, 1999).

TRA 10 – Other Olympic Cities. – *Host City Contract. Operational Requirements* (Lausanne: International Olympic Committee, 2017).

Traganou, Jilly. National and Post-National Dynamics in the Olympic Design: The Case of Athens 2004 Olympic Games. – *Design Issues* 25, nr 3 (2009): lk 76–91.

Vahtrre, Silver. Linnakujundusgrupp. – *Uus vaev: Eesti noor disain 1980. aastatel*, koost Jüri Kermik (Tallinn: Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseum, 2018): lk 79–84.

Vapper, Kaley; Mesikäpp, Arne. *Tallinn-80* (Tallinn: Eesti Raamat, 1982).

Volkov, Leonid. Linna generaalplaani põhijooni. – *Tallinna arengu probleeme*, koost Helmut Paalberg (Tallinn: Eesti Raamat, 1978): lk 59–77.

Väljas, Mait; Karu, Mihkel. *Arhitekt Peep Jänes* (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2012).

Wand, Stephen V. Promoting the Olympic City. – *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896–2016*, koost John R. Gold, Margaret M. Gold (New York, Oxon: Routledge, 2011): lk 148–166.

Wimmer, Martin. *Bauten der Olympischen Spiele* (Leipzig: Edition Leipzig, 1975).

Young, David C. *A Brief History of the Olympic Games* (Oxford: Blackwell Publishing, 2004).

Perioodika

Erelt, Pekka. Kiired kaheksakümnendad. – *Eesti Ekspress*, 29.08.2008.

Hallas-Murula, Karin. Kallion. Tallinn: Tallinna väljaehitamine olümpiaks 1971–1979. – *Sirp*, 5.08.2016.

Johanson, Adele. Suur graafik: 100 aastat pööraseid hindu Eestis. – *Postimees*, 25.02.2018.

Kolmandik oodatuist Tallinnas. – *Eesti Päevaleht*, 2.08.1980.

Lige, Carl-Dag. Tallinna linnahalli rajamise lugu: tipparhitektuuri saatsid leidlikud ehitusvõtted ja haruldased konstruktsioonid. – *Ehitusleht*, 19.02.2024.

Läkk, Ene. Tants TOPi ümber. – *Areen*, 25.02.2003.

Morozov, Georgi. „Minu aasta 1991“: Tallinna teletorni tuled. – *Postimees*, 25.07.2011.

Mürk, Kalju. Olümpiakompleks peab valima enne tähtaega. – *Õhtuleht*, 24.05.1977.

Paulus, Karin. Tallinna lennujaam – popi kõhuga futurae. – *Pööning* 24, nr 1 (2021), <https://www.ajakiripooning.ee/tallinna-lennujaam-popi-kohuga-fututare/> (külastatud 25.07.2024).

Pegel, Mari. Pirita TOP-is hävitati väärtuslik pannoo. – *Eesti Päevaleht*, 23.09.2015.

Saarmann, Henn. Baasid, inventar, varustus... Intervjuu Bruno Sauliga. – *Sportileht*, 11.05.1977.

Sammu, Eduard. Pirital jätkub, mida ehitada. – *Sportileht* nr 45, 18.04.1977.

Tallinna õhuvärv. – *Õhtuleht*, 17.02.1977.

Tamm, Merike. Võrdle: palju sai osta kuupalga eest 20 aastat tagasi? – *Postimees*, 2.06.2011.

Tark, Indrek. Ainus nõukogudeaegne kirik ehitati Tallinnasse olümpiamängudeks. – *LP*, 25.08.2020.

Treial, H. Algavad hoogtööpäevad. – *Rahva Hääl*, 26.05.1977.

Vahter, Tarmo. Teletorni põleng ähvardas nurjata Tallinna olümpiaregati. Intervjuu Bruno Sauliga. – *Eesti Ekspress*, 22.08.2015.

Weidebaum, Reet. Moskva olümpiamängud muutsid Tallinna ilmet tundmatuseni. – *Eesti Rahvusringhääling*, 31.05.2020, <https://www.err.ee/1096734/moskva-olumpiamangud-muutsid-tallinna-ilmet-tundmatuseni> (külastatud 12.07.2024).

Internetiallikad

Avinurme puutöö ja kuunar-kohvik „Kihnu Jõnn“. – *Ajavakk*, 21.03.2023, <https://ajavakk.ee/avinurme-puutoo-ja-kuunar-kohvik-kihnu-jonn/> (külastatud 15.02.2024).

Barcelona 1992: 25 Years Later – Masterplan and Venue Map. – *Architecture of the Games*, 8.04.2017, <https://architectureofthegames.net/1992-barcelona/barcelona-1992-25-years-later-masterplan-and-venue-map/> (külastatud 21.02.2024).

Celebration, Organisation and Administration of the Olympic Games. – *Olympic Charter* (Lausanne: International Olympic Committee, 2023). Kättesaadav: <https://stillmed.olympics.com/media/Document%20Library/OlympicOrg/General/EN-Olympic-Charter.pdf> (vaadatud 23.02.2024).

Ernst Curtius. – *Britannica*, 7.07.2024, <https://www.britannica.com/biography/Ernst-Curtius> (külastatud 29.07.2024).

Heili Volberg-Raig. – *Eesti Arhitektide Liit*, <https://arhliit.ee/author/heili-volberg-raig/> (külastatud 17.07.2024).

In memoriam Sulev Roosma 18. II 1932 – 27. XII 2023 . – *Sirp*, 19.01.2024, <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/sulev-roosma-18-ii-1932-27-xii-2023/> (külastatud 13.03.2024).

Jardim, Douglas. Dezeen's Guide to the Architecture of the Paris 2024 Olympics. – *Dezeen*, 24.07.2024, <https://www.dezeen.com/2024/07/24/paris-2024-olympics-venues-architecture-olympic-impact/> (külastatud 26.07.2024).

Kauge, Jarmo. Pirita rannahoone. – *Eesti Arhitektuurimuuseumi kogude päevik*, <https://www.arhitektuurimuuseum.ee/est/collection-diary/pirita-rannahoone/> (külastatud 19.07.2024).

Laks, Toivo. 40 aastat südameravi Mustamäe meditsiinilinnakus. – *Regionaalhaigla Südamekeskus*, <https://sudamekeskus.ee/40-aastat-sudameravi-mustamae-meditsiinilinnakus> (külastatud 17.07.2024).

Location, Sites and Venues of the Olympic Games. – *Olympic Charter* (Lausanne: International Olympic Committee, 2023). Kättesaadav: <https://stillmed.olympics.com/media/Document%20Library/OlympicOrg/General/EN-Olympic-Charter.pdf> (vaadatud 23.02.2024).

Maarjamäe lossi lugu. – *Ajaloomuuseum*, <https://ajaloomuuseum.ee/muuseumist/muuseumi-lugu/maarjamae-lossi-lugu> (külastatud 19.07.2024).

Mälk, Sandra. Tallinna Olümpiapurjespordikeskuse kavand. – *Eesti Arhitektuurimuuseumi kogude päevik*, <https://www.arhitektuurimuuseum.ee/est/collection-diary/tallinna-olümpiapurjespordikeskuse-kavand/> (külastatud 10.03.2024).

Olympic Values. – *Olympics*, <https://olympics.com/ioc/olympic-values> (külastatud 23.02.2024).

Retrotopia. Design for Socialist Spaces. – *Kunstgewerbemuseum*, <https://www.smb.museum/en/exhibitions/detail/retrotopia/> (külastatud 25.07.2024).

Roberts, David. Barcelona's remarkable history of rebirth and transformation. – *Vox*, 8.04.2019, <https://www.vox.com/energy-and-environment/2019/4/8/18266760/barcelona-spain-urban-planning-history> (külastatud 15.02.2024).

Sheremetyevo International Airport. – *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Sheremetyevo_International_Airport (külastatud 21.02.2024).

Stagnatsiooniaeg. – *Eesti Entsüklopeedia*, <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/stagnatsiooniaeg> (külastatud 10.03.2024).

Venues of the 1984 Summer Olympics. – *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Venues_of_the_1984_Summer_Olympics (külastatud 10.02.2024).

Vitraaži saamislugu. – *Tallinna teletorn*, <https://teletorn.ee/vitraazi-saamislugu/> (külastatud 26.03.2024).

Ülikooli linnak. – *Tallinna Ülikool*, <https://www.tlu.ee/ulikooli-linnak> (külastatud 17.07.2024).

SUMMARY

Tallinn Under Full Sail. Olympic Urban Change Shaping the City

The tradition of hosting the modern Olympic Games began with the 1896 Summer Olympics in Athens, initiated by Baron Pierre de Coubertin. Typically held every four years, this major sporting event is hosted by a city selected by the International Olympic Committee from among various candidate cities. Cities primarily bid to host the Summer Olympics for the international attention and the extensive urban development and construction that accompany the event itself. For the Olympic Games, the host city must provide sporting facilities for the Olympic events, sufficient accommodation, and develop the necessary infrastructure. This type of urban development is referred as Olympic urbanism.

The history of Olympic construction can be divided into five phases. The first phase spans from 1896 to 1924, during which the organisation of the Games and the focus on sports development were more important than architecture and planning. The second phase lasted from 1928 to 1956, and in these years, great emphasis was placed on the development of Olympic areas and the Olympic Village. The construction activities associated with the Olympic Games held between 1960 and 1988 acted as catalyst for urban development, significantly changing the appearance of the host cities. In the fourth phase (1992–2004), cities were planned with a longer-term perspective, considering contemporary urban planning requirements and trends, and more attention began to be paid to the environmental footprint. The fifth phase of Olympic construction, which began in 2008, is still ongoing, making it difficult to characterise it broadly. It has been said that this phase is marked by the development of metropolises, but at the same time, sustainability and dealing with the legacy left by the Olympics are of significant importance.

In this master's thesis, I researched the urban construction and development plans related to the 1980 Olympic sailing regatta city Tallinn. Olympic cities may not be able to host all Olympic sports, so co-host cities are found. Although Moscow was the host city of the 1980 Olympics, the sailing events were held in Tallinn due to geographical reasons. The preparatory construction activities in Tallinn for the Olympics coincide with the third phase of Olympic construction. This thesis researched the extent of the 1980 Olympic urban development plan in Tallinn, the planned buildings and facilities, and their impact on the city.

To conduct the research for my master's thesis, I have formulated a central research question: **“How did the planned and/or constructed Olympic buildings affect the urban development of Tallinn in the 1970s and 1980s?”**. Additional research questions include: **“What kind of new facilities and structures were planned in connection with the Olympic regatta?”**, **“Which buildings and structures were completed during the Olympic construction period, 1974–1980?”**, and **“How should the urban renewal programme of Olympic regatta be considered as a distinct typology of urban development (Olympic urbanism) in Tallinn?”**. To address these questions, I have employed a methodology that includes archival work, observations of buildings, comparative analysis between projects, plans and literature, and oral history, having conducted fourteen interviews with key persons of architecture related to the Olympic regatta urban development in Tallinn. The thesis relies on sources from extensive archival and museum collections, as well as personal archives. In accordance with the research questions and chosen methodology, the master's thesis is structured into three main chapters.

The first chapter provides an overview of the history of the Olympic Games and Olympic construction, introducing its five phases in detail. Contextualising this is crucial for understanding how urban development functioned in Tallinn as one of the co-host cities for the 1980 Summer Olympics. In addition to other Olympic cities, the first chapter also describes the Olympic construction in Moscow, which occurred concurrently with Tallinn's urban development. This chapter explains the concept of Olympic urbanism, referring to urban geographer Valerio della Sala, defining it as a basis for considering Olympic-related urban development as a distinct typology of urban planning. Olympic urbanism signifies the architectural renewal associated with the Olympic Games. The thesis concludes that the urban development conducted in Tallinn for the 1980 Olympic sailing events aligns with Olympic urbanism as a separate category of urban planning.

In the second chapter, the focus is on how Tallinn became the city for the Olympic regatta and which architectural preparations were made for this purpose. This thesis presents some architectural and civil engineering developments that occurred before the 1970s but contributed to Tallinn's bid to become a regatta city. At that time, work was primarily focused on civil engineering, including the deepening of the Pirita river mouth, which had long been a popular starting point for sailing. The personal archives of individuals associated with the Olympic regatta have been invaluable in addressing these activities.

Additionally, the second chapter introduces and analyses the Tallinn Olympic construction plan prepared in 1974 and subsequently updated. The chapter examines the main objectives, directions, and their compliance with the general plan of the city effect at that time. The master's thesis reveals that Olympic construction plans had significant commonalities and overlaps with the Tallinn General Plan established in 1971 but prepared already in 1968. Specifically, the Olympic plan included several major goals outlined in the general plan, and the increased financial resources associated with the regatta facilitated the city's earlier planning objectives. For example, the plan continued with opening the city centre to the sea, relocating industry away from the city centre, and constructing a large cultural building, which became the Tallinna Linnahall, built as part of the Olympic regatta facilities. A greater ambition was to give Tallinn a more metropolitan appearance and simultaneously fill the gaps left by the destruction and bombing of World War II, for which numerous restoration works were carried out as part of the regatta preparations.

It is evident that 1980 Olympic Games were part of Cold War politics, and Tallinn's interactions with the outside world were controlled and limited by the high organs of Soviet Union. Similarly, in Tallinn, major decisions regarding urban development and the Olympic regatta were approved by high-ranking Communist Party bodies of the Estonian Soviet Socialist Republic. Analysis of the construction plans suggests, that, at the same time, the interests of local residents and the overall improvement of Tallinn's appearance were equally important. Efforts were also made to implement Western urban planning techniques, such as focusing on urban design, in order to leave a better impression of Tallinn as a city of the Soviet Union on the international stage.

The third chapter of the thesis presents the buildings and structures planned for the 1980 sailing regatta, categorised by the typology of the building. For this purpose, I have prepared a data table that maps out the construction orders for the Olympic regatta on an object-by-object basis, categorising commissioned objects according to the function of the building, the completion date, and the architect. This provides an overview of the Olympic sites in ten main categories, along with the demolition plans. The covered categories include objects directly related to the Olympic regatta; infrastructure and engineering structures; communication and transportation objects; residential and office buildings; accommodation facilities; service, commercial and catering establishments; cultural, recreational and entertainment venues; educational, sports

and healthcare institutions, as well as restoration works and urban design. In total, regatta construction plans include 124 buildings, structures and restoration works.

The master's thesis takes a closer look at the main objects associated with the Olympic regatta, which were mainly located along the Olympic road stretching from Narva road to Pirita road, but also lesser-known sites, such as various transport stations and hubs, the construction of healthcare facilities, or the building of sports schools. The Olympic construction plans speak, on the one hand of an attempt to present Tallinn and Estonia in a beautified manner, avoiding the presentation of Soviet living conditions, but on the other hand, most of the objects included in the construction plan were intended to improve the lives of local residents.

Not all the objects planned for the Olympic sailing event were completed on time; some buildings were constructed later, and some were never finished. Approximately 47 objects were completed, but the exact number is difficult to determine, as new planning schemes emerged in 1980s, which altered the city's targets. However, several engineering projects were completed, such as water and heat supply nodes, electrical installations, and city-wide sewerage collectors. These developments, particularly the sewerage collectors that diverted wastewater previously discharged into Tallinn Bay away from the city, had a long-term impact, significantly improving the quality of life for residents.

In addition to buildings directly related to the Olympic regatta, such as the sailing sports centre, Pirita commercial and entertainment venues and the Hotel Olümpia, the TV Tower was constructed along with several other telecommunications-related structures. Tallinn served as the hub for broadcasting the entire 1980 Olympic Games to the world, leading to technological advancements locally.

Given the very short construction period for the Olympic projects, officially six years, the pressure of time and limited resources necessitated innovative building designs and engineering solutions, which are also highlighted in this master's thesis. These innovations reflect the progress in technical methods. Despite the completion dates, several buildings intended for the Olympic regatta were underutilised in the summer of 1980 due to the extensive boycott of the Olympic Games, primarily because the large number of accommodation facilities were not needed.

The master's thesis took a closer look at two Olympic venues – the Tallinn Olympic Yachting Centre in Pirita and Tallinna Linnahall. These are two major buildings erected for the Olympic regatta, whose design, project phase, and construction are significant in the history of Estonian architecture. An architectural competition was held in 1973 for the design of the Pirita Yachting Centre, won by the project “Onu” (Uncle) by Avo-Himm Looveer, Kristin Looveer, Tiit Kaljundi, Ago Pähn, Harry Šein and Leonhard Lapin. During the controversial design process, the group of authors changed, and the complex was completed in altered form. The idea of establishing the Tallinna Linnahall existed even before the Olympic Games, but the increased funding associated with the regatta created a favourable opportunity. Designed by architects Raine Karp and Riina Altmäe, along with interior architect Ülo Sirp and Mariann Hakk, the building is one of the most publicly debated structures in the local architectural heritage.

In conclusion, the master's thesis determined that the urban development plan created for hosting the 1980 Olympic regatta has been one of the largest, most impactful, and most ambitious urban development plans ever undertaken in Tallinn. It can be confidently asserted that, since World War II and after the regatta, no similar large-scale development has taken place in the history of Estonian architecture and urban planning. The extensive Olympic construction plan in Tallinn is comparable to the construction plans of other Olympic cities outlined in the first chapter of the thesis. However, Tallinn was not an Olympic city but a co-host, which further proves that the undertaken plan was extensive and ambitious.

In further studies, it would be interesting to compare Tallinn's Olympic regatta urban development plan with those of other sailing cities such as Kiel, Kingston, Acapulco, Naples, or Busan. The urban development and architecture of the 1980 Tallinn Olympic regatta offer much material for future research. This master's thesis has made a start by mapping, systematising and categorising the objects and construction works into building typologies, but there is a need to analyse the impact of specific buildings and structures on urban development and more broadly on the history of local architecture.

Additionally, the Olympic legacy left behind as the building stock for the sailing regatta and its impact on the city, residents, and environment, also offers abundant material for research and interpretation. The archival sources investigated and highlighted during this master's thesis provide plenty of material and ideas for thought for interpreting these topics.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Grete Tiigiste,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Tallinn täispurjes. Linna muutev olümpiaehitus“, mille juhendaja on Anu Ormisson-Lahe, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguste kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada üldsusele ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada ärieesmärgil, kuni autoriõiguste kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Grete Tiigiste

14.08.2024